

Даур Занҗариа

АШЪАНЦА-УАӨ

Аповести ажэабжьқәеи

Апдхэынтшәкәтыжьырта
Акәа 2010

ББК 84(5А6х)6-44

З 25

Занҗариа Д.

Ашьанца-уаф. Аповести ажэабжьқәеи.

Апҗхэынтшәкәтыжырта. Аҕаа, 2010 – 200 д.

Абри ашәкәы Даур Занҗариа (1953–2001) инапала ирмазеи-ны ашәкәтыжырта «Алашара» иадигалейт 1989 шықәсазы. Аибашьра иацэынханы иахьанза ашәкәтыжыртаҕы ишьтан. Уажэы алшара кәлейт уи апҗхәацәа ироуртә еиҗш.

© «Апҗхэынтшәкәтыжырта», 2010

АШЬАНЦА-УАФ

Афантастикатә повест

Ниней Мушьнии ирзыскуеит

–Леифеирахәа сахьаатыцыз, машәыршәа саашәывалейт, – хәоуп иихәаз Нургьы захьзу – Камидаҗ, археологцәеи иарей аҗсшәа анааибьрхәа.

Нур-Камидаҗгы агызмал хәа изухәар гәнаҳарамы, аха иеирмашьцон, иеирмашьцон иара, агызмалгәыраз. Арахь ижокеи-еикәа җаҗшыыхәатцәараза ишьан, иаҗхьа иаркын имедал цырцыр. Уимоу иҗьыба иҗьыхәхәон иршаҗаҗга-шәкәы, агерб аныззала. Иаразнак уаф илаҗш ақәшәаны дазцааратәы акәын ишҗьыхәхәозгы. Уи адагы дара рышҗа хькәкыла дшауаз зырагмаоз: макеанк азна аҗьафьыр-җа рызхеигалейт, иеыхәда иқәкны.

– Ұыңа ақаса ааимырбит ионы зхәауагы дқалап сара сзын... Аха, нас, анхара ду сахаанхеит, иаа-нагазгы пату ақәылдар стахын, – дцәажәон иара даақәымтцзакәа. – Шьюуки, дгәамтцәуп, уи ауп уафы дзимаабуа хәа сзырхәоит аха... – дағын иара, аха, дышгәамтцаузгы мәашьо, иаргәтыстағы ихәхәы дацрыха-ацрыхон, ирхәы-ирхәуан.

Археолог Мушьни, хәызбала Атзамц гәцаракзаны арыцқара дахьағыз даақәытцын, иеааириашеит.

– Нуклеуск збеит – ихәеит иара. – Нина, бхыси! – хәагы нацитцеит.

Ахысра хәа изышьтаз анивелир акылцшра акәын. Нина анивелир ахыглаз ахь лғыналхеит. Мушьни ицшаах ааирыцқан, аномер нақәыфны икәалац интәиришәит. Уи ашьтахь аметр уи ахьицшааз инақәкны даагылеит.

– 187, – лхәеит Нина, анивелир дынкылцшны. Мушьни урт арыцхәкәа ахсаала инанитцеит.

– Исырбеи, уара, иуцшааз, – ихәеит Нур-Камидат.

– Ари нуклеускуп, цғыхоуп. Абан амыруга еибгақәа ахьтоу.

Ацшаахқәа зтаз акәалац днахалеит ахтыгәла.

– Абри бцъарну? – ихейтомызт иара, ашьантца еилы-хуа дахьрылаз.

– Мыруган, – ихәеит Мушьни.

Аха ахтыгәлаф агәра игомызт, урт шбаша хақәкәамыз, ауафы инапы ишытцххьаз цқашәа идырбаанза.

– Убаашәт! – даақәындқәындит иара атцыхәтәан.

Хышықәсоуп археологцәа Мушьнии Нинеи ари ахаҕы цшааны, араҕа ашьанца-уаф анеандертал итәартә шыҕаз агәра ганы, аҕаларта дрыцкьеижь-теи. Сынтәа усгыы, иазыназеит дара, цшаахла ибеи-аз ари Атзамц. Иахауеи, сажәа иалшозтгыы ақыцәи ашәыгеи ирылшо, иҕысымхрыз усқан Атзамц цшза, шә-нызкь шықәса аамта зхагалара иадхалаз. Ах-ахәкәа иалыцшуаз ирыврыцкьяаны, маҕа-маҕа аилазаашья аацшуан Атзамц, хҕаҕа метра агылара аманы. (Мушьни иага иҕьеишьап, «хҕаҕа метра» хәа дацхьар. Иареи Нинеи рзы сантиметра-бжакгыы акыр аанагоит, уи ашәышықәсақәа ирышахатгоуп). Атзамц уахьяҕацшуаз анышәацшыи анышәеиқәатцәеи реилазаашья иунарбон ыншәажәи жәаба шықәса рацхья ара ауафы данталаз инаркны рыешырыцсахуаз адунеиаҕ ахауа, ашәапыцьяп, ацстазаашья. Мушьнии Нинеи урт анышә ацшра аееитакшыақәа, ишахәтаз еицш, аномеркәа рыҕаны идыршашьомызт: 1А, 1Б., 4А, 4Б.

– Аҕьябаа сымбазтгыы, амала исыртомызт абри амедалгыы. Иагаф аҕы дыршәхьеит, зегь амедал рыртот, – дааеырбеит Нур-Камидаҕ.

Мацк дагыпцхашьон иара Мушьни иҕацхья, илацш Нина иахьлыдхалацәоз. Улацш здымхалашазгыы лакәызма уи ленинградтәи ацарауаф кәыпш. Камидаҕгыы, Мушьни дышиацәажәоз акәымкәа, акы иахазшәа, «аах» хәа лара лышка дамхашьяцшуан уажәы-уажәы.

– Удхэыс лакэхарым ари? – дцаахьан иара амала.

Мушьни мап хэа ихы иртысит.

– Нина, бааи, – ихэеит иара, Ахахэ Ёымшэышэ дыкэтэаны Атзамц дахьафацшуаз. Нина днеины, ирхэоз ахтыгэла изеилымкаазо цара-бызшэала акы аймакра иалагеит. Реимак зызкыз Атзамц акэын.

– Агэарад-уаа акахуа ианацшуа еипш, – ихэахит Нур-Камидат, Нина ихы аалықэкны.

Нина дыхэмаруа ишка лнацэа аалырмақарт.

Мушьни бзиа ибон ааигэа инхоз ауаацсыра ааны иус ианазфлымхаз. Аха иара хьтакты илаланы дықан. Уи азын игэалакара ееимызт. Уажэы-уажэы антибиотик ацынхэрас ихата еилеитцаз ашьхардац-зы ажэра дафэын. Нина диабашьун, уаќэытц, ахэшэ амикроб баацсқэа реипш амикроб хэартақэагы шашьуа узымдырзои, амыцхэ ужэыр хэартам хэа.

Ленинградтэи атцарауаф қэыцш лхахэы бырфын-қэа лнапќьяшьа цшзала лылахь иаапырылгеит. Мушьни иаахьяпшымтаз ибахит Нур-Камидат уи дышлыхэацшуаз. Мушьнигы мацк ахыбаарақэа и-ман, уи ихы-ифы ианыцшзар қалап. Нур-Камидат даацхашьан, ақьаад кэалац итаз ацшаахқэа руақы аатиган, иаанаирхэы-ааирхэит.

– Закэи, уара, ари? – дцааит иара.

Убасқанцэкья иикыз афақхэа иааимпытцацтэеит.

– Хаи, афаст, сыцсыр иауаз, убаашэт! – иааицэымыг-хейт иара.

– Иагьяурым, наќ итацта.

– Уара, абас кастеит акэзоуп, – ирыгэгэаны ишим-
кыз дирбаразы даеаки аагигеит.

Уигы афее аахган, инеимпытацдэеит.

Ахтыгэлаф убас дыпхашьеит, аффа-ффахэа ихахэы
архэра далагеит иаргэцыстафэ... Мушьнигы Нина-
гы аамхаччеит. Мушьни уи даарыцхаишьан, даины
дааидтэалеит.

– Амшэ апыц ауп ари, – ихэеит Мушьни, ипцээз аф-
хэтак еидкыланы асас ирбо.

– Иахытцаа удыруоу, шыта баша иааургэгэаргы
иазычхазом. – Ипсгы ааилалеит ахтыгэла, насгы
изхамтеит иахаз.

– Убаашэт, амшэ уажэ иаабама, апыц аскак изырду-
уааз?

– Ахапымшэ акэын ари, ажэйтэ ацсабара ианыз.

– Абастэфа идуну? – апыц ахыпцээз еидкыланы
дахэапшуан асас, иаргы нархэа-аархэуа.

– Ааи. Насгы мышэфан, мамзар апыц иахагы
еихахон.

– Убаашэт, – уажэ амшэ апыц инацэа цыацакэа
иахьрыбжыакыз, ацшқарах еипш акэын дшеичахауаз. –
Акыргы ахытцеит, ыи?

– Омак ахытцом, ааба роуп, – феалтит Нина
ацсышэала.

Ахтыгэла арик убыскак ифеишьеит, иикыз абаф уаха
апцэарта амазтгы, феазнык ипцэар каларын.

– Апсшэа абалцеи?.. Иабалцеи, бара?! – ифеишьеит
иара.

– Ашьянца сахъашьтаз истцеит, – лхәеит атакс аң-хәызба, лыблақәа ыргызмалны дихәаңшуа.

Мушьни уи иикыз амшә аңыц ґазнык иңитцәаанза иааимихын, иңхьеикит акәалаң ахь.

– Ари зегъы лдыруеит, ура!

– Зегъы здыруазтгъы анышә сытцхозма, – лхәеит лара урыс бызшәала.

– Убаашәт!

– Аҳаңы уталарц утахзами, Нур? – дцааит ацыхәтәаны Мушьни, ахыбаара иахкью, ашьхардацзы деитанаґыхәан.

– Камидаң ауп сара исыхьзу! – археолог дааириашеит Нур, аха нас, сыхжәацәахазар игәахәын: – Нур хәа ашәкәы сануп ауп, – хәагъы нацитцеит. – Абри хасас лыхьзгъы сыздыруам, усазцаауазар. Ахьыз гәнызкыло акы иашьтоу иоуп, – нас, иаҳагъы ихахәы рхәуа, – Аҳаңы утал ухәоу? Иауазеи, стамлакәа. Абра санаах, имбакәа сцома.

Абригъы неихәан, иңыба иңаз иршаҳатга шәкәы ахәхә дныкәтәхәа-аакәтәхәан иныкәитцеит. Икьяґ иамаз амедалгъы амихырц далаган, аха нас даахьхәын инижыит. Аамңа игозар каларын.

– Зверем запахло, – ґаалтит Нина ус.

– Амшә аґы лхәама? – иахәызба ахьыкәзаашаз егәаиңхьишьшьәаит Нур-Камидаң.

– Зоопарком запахло, – лхы наиқәылкит Нина, нас Мушьни дааицәажәеит, – Уаңстәыла ханыкәз, аҳаңы сынталазар, аґыґгъы саҳаит, шыаґақәак кәсқан, абыр-

жәйтқәба игылан ишцаз мөашьо, иахьтәаз атың ахылө-
ңсылөа ахыцуан...

Камидат, арт сшырбараз сырбеит игәэхәу, уахагы
илхәоз дазымзырөыкәа, ашьха аныкәара дшашьцы-
лаз мөашьо, Атзамц ахы днықәыхит. Аха уа даатгылт,
длакөакуама ухәо.

– Мшәызма – ари Мушьни иакәын.

– Мшәызу, рыжик акәызу, седру.

– Рыжик дарбану? – дцааит рысас.

– Ашьанца-уаө, – атак илтеит Нина.

– Уара, Мушьни, шақа ахыцуеи лхәаз ани амшә?
Аашықәса лхәоу? – ишьтахьқа, ахапы акылхарахь
даахьахәит Нур-Камидат, шыпыжә уахьынтә иаа-
тытрашәа.

– Восемь тысяч, – лхаҫа атак калтеит Нина.

Рысас, иеикәа қаңшьза, ихы аалаиркәын, ахапы
дынҫаңшит:

– Хых, убаашәт!..

– Уи амшә адунеи ианызааижьҫеи иҫзо удыруоу,
Нур!

– Хых, убаашәт, – ихәахит рысас, нас, акылхара
ңшынапҫа длыҫысын, иеикәа ашьапкәа қаңшьза уахь
дылҫалеит.

– Уа ацәашьы шытоуп, уҫахызар, – уи изҫеитит Мушьни.

Рысас өапҫба ңшынапҫа даацәырҫын, ацәашьы
аашьҫихит.

– Еи, Мышә, уцәыртц арахь, агәы умазар! – ибжы
нтыөит ахапы.

Аха, хара дтамлакэа, ааигэа акэын ибжбы ахьгоз ма-
кыана.

Мушьнии Нинеи рыцсы аавырган, рус иналагеит.

– Бахэацши 4А ахэаакны ахаш ссақэа мзафатцас
иштархэалоу, анышэацшыи ачашэи рыбжьара. Уаан-
за иахжыз афыт акны уи уажэы 3Б ахыыкоунза иах-
ракын.

– Ус анакэха, – цытрак Атзамц дацшны, нас даа-
икэшахатхеит лара. – Абжьаратэи апалеолит аан, уа
анышэыргэы аныказ, адэахынтэи афнытцка акэын
азы шталоз, итызэзэауа. Уи хнарбоит аперфакарта
Д-Альфагы.

– Иааги аперфокарта!

– Ка-ац дызмышэаз Уазбақь ахатца! – уажэы фбака-
хцака шыафа иаахараны ибжбы аагеит ахапы италаз.
Нас цытраамтак ихарта-сырта ыкамызт.

Мушьни ахсаалафэы акы даахэацшын, днеины дны-
қэтэеит ахапы аталарта аныдрыцкыоз иаадырцшыз
ахахэқэа руакы. Идрыцкыаанза ахапы аталарта тшэан,
Атзамц инахыкны иаацшуа акылхара акэын адэахыи
иказ, цсасамзар ашьамака зтамло. Амшцэгыа аныказ
ирахэ уахь итеицалалон ааигэа аацтрафэы итэалоз ахь-
ча Мачагэа. Мушьнии Нинеи, ахапы ахахэргэы аарцшны
ашьанцауаф итэарта анырцшаа, иахьзырцеит Мачагэа
ихапы хэа.

Ахапы аталартафэ иаацшыз ахахэ дукэа, зқыи
шықэсала итэахны иказ, уажэы рхы-рфэаа ақэа иахь-
зэзэаз, ипашэкакараза, икэымшэышэ-кэымшэышэза

ишьтан, аңшеи ахътеи идыршәшәахъаз, идырцъацъахъаз
егьырт ахаҳәкәа иреипшзамкәа.

– Уа-уаау! Амшә сакит! Амшә! – ибжыи аагахит аҳапы
италаз.

Ибжыи ахьынтәаафуаз ала мацкгыи днаскъахъан.

Ара иаанхаз азнаказ акәыз цъыршьейт, аха «цъа-ҳа-
ҳа» хәа иччабжь аафит уи инақәырццак.

Нас цытраамтак ибжыи зны имго, зны ашәаны иаафуа,
Мушьнии Нинеи рхала ианаанха, рхы ақәырцсны аусура
иалагеит. Ирыцшааз ахьырыцшааз нивелирла ишәаны
ахсаала ианыртдон. Иара аномер нақәыфны акәалац
интадыршәуан. Абри иафын.

Убасқан еицах рысас ихәаабжь геит.

– Уа-уаау! Абнауафы! Уауаау!

Мушьнии Нинеи ааччеит. Уажәшьта хынтәын дбы-
буеижьтеи, игәра ргозма, ахьча ихьыз еипш. Аха
ус, ишьтыбжькәа ааигәахатцәкәан, дыццакыццакуа
акылҳара иеынкылиртцәрааит рысас. Дгәыткәа-цсыт-
кәаха дшыказ ала, уи акы ибатцәкәазар каларын. Иха-
лашьа аиҳа илбаашьа анбанзаццакыз. Афырфырхәа
акәын иаргәтыстакны ихахәи ширхәуаз уажәи.

– Абнауафы! Абнауафы! – ицсы ихәлазомызт иа-
ра.

Ихаҗагыи дзеипшыз абнауафы иакәын. Ацхәа ими-
дал икәаф иахьамаз, ишамаз агәра иган, ишәкәи ицъы-
бахь иаацхьейкит.

– Акрубатцәкәама? – лнапқәа аалрыцқан, асаби
иеипш ихы аалшьышьит Нина.

Аха Камидат уи аха имамызт, ацәажәара ицәыцәгъан. Дааччашәа иун усгъы, ус ихәеит, ихы зшышьызыз лзын:

– Уара ари уфыза лыхъзгъы шысзымдыруа сыцсцәа ирымафәоуп. Ахъыз гәнызкыло ак иашьтоу иоуп, – иагънацитцеит. – Нас дыкам рхәахуеит абнауафы!

Аха рысас итагылазаашьа митәык иахамтцгылеит ацшәмацәа. Мушьни шьантцак ибан, Нина даахәаирцшит. Иаарыцкъаны, карандашьла аномер нақәыфны, акәалац интәицеит. Нина аметр кны даагылеит иара анивелир ахь дфыхәнән, даакылыцшит.

– 187,5, – ихәән, длалбааит.

Нина уи арыцхә атетрадқәа иаарнылцтеит.

– Ахы, уаалеи, – ихәеит археолог иаармариазаны. – Иубаз закәу еилаҳкаап.

– Уара, уталатәкьарцу, сыгәра умгазои! – ицәеишьеит Камидат.

– Утахызар, ара указ, нас, – ихәән, Атзамц ахы дны-қәдалеит Мушьни.

Ахтыгәла даакәанызанит, аха ацхәызба лылацш иумгәагъышагъы унаргәагъузааап, иаргъы Мушьни днаишьтәлеит. Амала ахапы данталоз даахьахәын, уақа ишьтаз ажыга баҳагъы шытихит.

Ахапы афнуцқа нышәацшьран, кьатцәырран, аха иашараны илеиуан. Рцәашьқәа жжаза рфынархеит. Камидат ашьтахь дгылан. Мушьни уажәы-уажәы атуан ааирлашон. Уақа рыкекыдыршәыланы ицхьон, алашара рәацәытцәахуа ахәылцтарақәа. Аха урт убрыскак уафы дрыздыруамызт, ацәашьы иагъамыршәеит.

- Нас?
 - Избомеи уажэы, – даакэындкэындит Камидаҕ.
 - Иумбо?
 - Абнауаҕы ишьта.
 - ?
 - Иҕашьома абнауаҕы ишьта амалахазгы!
- Еиҕах ҕытк инаскьеит.
- Убла уажьазар ҕалап, арҕ агагакэа ҕшрас иаауҕаху шьтырхуеит, – Мушьни дахьцэажэоз ибжьы дуун.
 - ҕсс! – ихэеит Камидаҕ. – Абар! – Мушьни имахээр нҕарс иааникылеит.
- Археолог ишьамхы дныхтэалан, уи ахьиирбаз алашара аакэирҕеит.
- Раҕхьатэҕка анышэаҕшь ианын ашьапышьта хырҕкаҕка. Ахаҕы атзамцкэа абжьныҕора рымами, Камидаҕ игэеисыбжь аныцэҕаха, Мушьни ус ихэеит:
- Шьта ухынхэи, Нина лхала даанумыжьын.
- Камидаҕ ҕынтэ иахэара аҕахымхазеит. Деихеит атытырҕахь, ибахаҕы иманы.
- Мушьни иибаз ашьтакэа руаки длахатэан, атцаара далагеит. Ихала дыҕазар еиҕишьон иара еснаҕь, иахарак ахаҕы аҕнытҕка. Ауаҕы ишьапышьта акэын, аха иаргыы ишьапышьтамызт, Нинаҕы илшьапышьтамызт. Уаха арахь италарыдаз, акыс ишьапкэа хтны? Ишакэхалакгы, ари ашьта ауаҕы ишьта излеипшымыз акгы имбеит, Камидаҕ ишихээз идумызт. Иара усгы абнауаҕы даабеит хэа зхэо зеггы ирхэо акоюп – ишьахээр асаара иа-наасыргыла, смаҕфахэаранза иҕеиуан, ихэамц шьяҕала

ианысшәа, цшь-шьәфәк иқан хәа, ибаф азы. Иацыртцоит, даара ишшәаз мфашьо. Анаука иадыруеит анеандертал урыла иахьатәи ауафы иаастагы дышмачыз.

Деипхьхәыцаауа ицәашьы атуан инатцаирпхеит. Даапышәырччеит. Схаҭа сышьтақәа роуп исзымдырыз, хыхьынтә ацәыкәбар ртасуа мацара иҭназәзәаан, рыцшра рыцсахит акәымзар, аагәааигзеит иара. Иараз-накалагы уи ашьта игәы аахшәеит, аха, арахь данҭалах, Мушьни избит ахапы ацыхәан иказ аҭшәара ҭиҭаарц. Уи аҭшәара макьана дызхәыҭамлацызт, анафс уаха ацарта амазаргы издыруамызт.

Аҭшәара аҭынза дымнеицкәа деиҭаатгылеит. Фаҭхьа илаҭш нақәшәеит даҭеа шьҭак. Дшьамхнышгыланы алашара лақәирпхеит. Дагьаапышәырччеит, иахьа исыхьзеи, Камидаҭ сааиеипшхейтеи хәа.

Аҭзамц ижәфа надҭашәа даатгылан, даахәыцит. Абжьаратәи аполеолит иатәу ари ажәытә уаф игыларҭа аипш зеипшу ара, Амраҭашәаратәи Кавказ акәым, хҭәыла ахьынзаназаазогы имачуп, аха, иабаҭахыз, иусбарҭаҭкны аҭара маҭны иахьизоурыжьыз аҭкнытә аусуцәа ириҭо имамызт, бжеихан Нинеи иареи рымацара заҭәык иафын ажра. Ма аракац сзыпшаазтгы, ахәы аара иаҭәызхуа, даагәыҭит иара. Уи иаҭныҭуа аҭара ала аус аамуларыз, акыс иара аракац...

Ари уажәада игәеимҭацызт. Дахьадгылаз ивараҭкныҭәкьа ҭзамцзамызт, хлымфҭас акылхара хнафон даҭеа хахәк. Имч зегь наҭаны даанаха-аахеит. Ахахә ҭысуан!

Имч зегъ атаны дагәеит. Иара ахлымѳ еицштѳкьаны икьапсза нак ала икахаит. Уа иаапшыз амѳа тшәа ла- да илашьтын. Алашара нтаирпчеит, аха атцауларә изеи- лымкааит.

Иаразнак дханагалеит Мушьни, ишиказшьыз еицш. Ушьта ахьта илаланы дшыказгыы ихаштхьан. Иахьынзатцаулаз изымдырзо дынхәытцалеит ахапы мѳа ґыц. Дылбаауа-дылбаауа, инацәакәә ахапы атзамц иаларпс, ицәашьы иц ибжьаргәгәә, акыраамта дласкьон, аха ахапы акылхара нцәомызт. Игәы атхара еисуа деи- хон тцакә.

Дахьынылбааз иаразнак ибла иаахылеит алѳа. Ицынцәгыы интасит алѳа афѳы.

Иапхьа ишьтан ахапы тбаа-тыцә. Дахьгылаз инар- кны шыәґакәәк кәәґа-ґаґараны илеиуан. Нас дашь- ма еизиашаран. Иаразнак днаґаґшит ѳаґтәирахькала аґхышә ду. Уи акәын уахьынтә ахапы аталарта ха- да. Ашәшь еимхәыцкәә хәхәә-хәхәәза ґарда ссир- ны иаґакнахан уи аґхышә. Уалыпшны иубон адунеи хьытцәцара. Ашәшь ґарда иалыхәхәә арахь иѳнатәон амрахәәга, ахапы иѳначыз алѳа шәәхәәцла еилышьуа. Аґхышә ааѳсантәкьа амца еикәын. Уи иахылтцауаз алѳа акәын арахь иааиуаз. Амца иахылтцауаз алашареи ам- ра ашәәхәәц разақәеи алѳа анрыцла, ианеилазѳаха, лашара маза-гәыґекаагак рхылтцауан ахапы аѳнуцкә. Даеаґьара иимбацыз ґшшәы баала ахапы атзамцкәә рѳычон атыхымтақәә. Иахьанза ибла иабахьыз, ма шәкәыла иидыруаз ахаптәы тыхымтақәә арт рааста

имариан, ибашацэан. Алѡа анааимѡоз амца инадиба-
леит ѡыѡа ауаа. Алашара рыжѡақэа иахьрықэыѡоз,
аѡхьа асахтан къаѡқэа ршѡызшѡа ибеит иара. Насо-
уп ибла ианеилнарга урт иршѡыз шѡэалыхыз. Арѡыски
тыѡѡаки уахьынтѡи арахь иааѡшуан. ѡашьара ақѡ-
мызт урт рѡыѡагы шреиуаз иқѡзаахьейт хѡа зызбахѡ
артгага шѡкѡқэа ирну анеандерталцѡа-ашьанца-
уаа. Ааи, урт рыѡшрақэа анеандертал изчыдоу ѡшра
хатақэан: рылахьқэа пагѡа-пагѡаза, рыхѡдаѡалқэа
къаѡны, рыцламхѡақэа хьркѡшаны, рыѡыымшьқэа
жѡпаны. Дара рхатақэагы араѡцѡа реиѡш еиқэан.
Аха уамашѡатѡкъа игѡыкқэан, рыблақэа тыѡѡауа,
иблахьыгақэан арѡысгы, уи изқэа зеавазкуаз
аѡыѡѡагы. Мушьни дшанханы дгыланатц, иара иаѡхьа
шьаѡақэак ааѡаитцейт арахь уи арѡыс. Аѡыѡѡа азы-
каз дыѡхашьа-ѡхатѡ лѡыѡаѡ даанхан, аха нас ларгы
лѡаалхейт, ѡаѡхьа арѡыс изқэа лыченавалкразы. Арѡыс
даалызхьахѡын, лнапы аанкыланы арахь дааскъеигейт.

– А-у-о-и-ы, – ихѡейт иара. – А-у-о-и-ы! – Ауоиы! –
Ауаѡы!

Аѡыѡѡа лнапы шикыз икны, еиѡах шьаѡақэак
ааѡаитцейт иааиз иахь ашьанца-уаѡ, ақѡаѡа-ѡаѡарагы
дааѡагылейт. Амра ашѡахѡақэа хьзыла даахдырѡан,
ичаѡашьа еинаала иааѡыкѡшейт. Ус дааѡылейт иара.
Ихь-иѡыгы гѡрамгарак ааѡыкѡлейт. Аѡыѡѡа ашаѡахѡа
ишьѡахьѡа дааиеигейт. Азыказ изеилымкааит Мушь-
ни ашьанца-уаѡ ас иаалыркѡаны игѡы иѡанызѡаз,
уажѡы икъаѡаны инапы иакыз аѡаашьазы шакѡыз ихаѡы

иааиаанза. Ицъыба атцэыць мца аатиган, иааихьшыны ацэашыы аиркит. Ашьанца-уаа рхы-рцэқаа аархалашеит. Ус даапышэырччар ауеит асаби, азкы, зегь еилызкаауа, аха зфы иззамырцэо, уи иччацшь акэын ирымаз даргы.

Ицэашыы иацхьака иааирххеит Мушьни. Дара шыта имшэакэа рцаархеит. Уажэшыта гэрамгара рымамызт. Ашьанца-уаа рзын амца иахьатэи ауаа рзын ацэыршацатга шэкаы иацызазар акэхарын.

Убаскан агьга-гэгэацэа быжькэак аагахт. Ашьанца-уаа рыгэқаа рэаныртцеит. Мушьнигы даахьацэит, икалаз ибарц. Акылхара, уажэытцэка иара дызлааиз, ибжыы мацараха илтыфрын, иацхьа икацаит ажыга. Уи инашьтарххны акылхара иаакылситацхьа амса иарганы шыпы хыркакака дукэак, нас аиқаа кацшь. Атцыхэтэан иеаакылигеит, алца зхылаз иблакаа каыс-каысуа, Нур-Камидац.

Нур-Камидац ара дшааиз адырразы хаахынхэыроуп хашьтахька. Уажэраанза ленинградтэи атыцха лацшыла деимдо, ипацэақаа рцэуа дыштэаз акэымкэа, рхалатцэка ианааизынха, Камидац дыцхашьазан, цымт даатэеит. Мушьни ара даныказ ацакын акэымзар, дыказамкэа атыцха леицырбара ихы иатэеишьомызт насгы. цэысаагара ицахын, ицахымкэа. Аха дацсуамзи. Амала, аиаша захамцэарызеи, иеыц паць-пацьуа лажьхьишэа усгы игылан, сеыхэда дықакны дызгап аурыс тыцха хэагы ааигэахэхан азнаказ. Лара, игэы ицаз еилылкаау, дааихэацшын дааччеит. Лказшьала лнацаггы аалырмакарт. Иахагы дыцхашьаны, аастха даатэеит Камидац, шыта дцаргы цэга имбо.

Атзамц лаба хэычы аадылкылан, ус лхэеит лара:

– Уахэацши, ара цаҕаза нышэацшыуп, нас адгьыл еикэатцэахеит. Адгьыл цсылахеит. Ус анакэха ари анышэ арахь италоз ршыапы иантанагалоз цхаррахахьан. Нас цацхьа нышэацшыуп. Ус анакэха, цацхьа хьтахеит. Ари аеыт иубо акэзар – уи хэыштараоуп, арацэа алоуп. Ишубо, баша кахуа-цшрам хазэу.

– Ус бгэы ишцаанаго, сара просто исхэеит, – лыблакэа гызмалза дахьихэацшуаз, зынза даацхашьазеит Камидац.

Лара дагыцэажэон, абгытраггы дафын. Даеа шьан-цак лыцшааит.

– Уцшишь, ура, убаашэт! – ихэазеит ауп иара дахьтээз.

– Унеины узхысру?

– Сызбахысуеи?

– Уаалеи арахь, – лхэан, дцаганы анивелир иш-кылцштэыиз илырбеит.

– Мушьни дмаззои, – лхэеит лара ацсышэала. – Пой-ду, позову, – нацылцеит, дагыцагылеит, лыцшаах ақы-аад ианцаны ианыцхьалк.

Камидац ари аниаха иуазма. Дцацкьеит, сара снейны даазгоит уажэытцэкьа хэа. Иеимаакэатцэкьа шишьеитцашаз ихаштит. Амала ахагы данхэытцалоз аламталаз ишьтихит ажыга, зеицш камло егыыкам хэа. Ацхьан игэеитаз ашьтацэа днархысын, ирлас даниеит Мушьни дызталаз акылхара. Уи акылхара цталоит хэа дагыалагеит, иаразнакала длыкэцэраан, иба-

хагы леимпытканы илаиагысит, ихатагы итэарта дыкчаразуа длашьталеит. Аха усгы ибжы имыргеит, дхатамзи.

Ара иаанхаз Нина дыцшын, дыцшын, аха лөызцаа анымааза, ахапы лхы нтакны ыылтит.

– Хаи-хаи! – ибжы ааиргеит Нур-Камидац ааигэантэ, дук мыртыкэа дагыаацэырцит, аха хагеица ифыцшыларакэын ыыцшыларас имаз.

– Иубеи уа? – иаацалшьеит Нина.

Камидац, амыцхэ захтахузеи, обака минут усгы ифы еилгомьзт.

– Ашьхардац ымжэкаа арахь усымбан ихэеит! – ауп атыхэтэан атакс икеицаз.

– Ашьхардац? – илзеилымкааит Нина.

– Амикроб иулоу рцырхагоуп, ихэеит урт рзын. Ашьхардацла умикробкэа мшыкэа арахь умааин, ихэеит Мушьни.

Нина ускакцэка шылзеилымкаауаз ихаштны, зегь ацсышэалоуп ишихээз иара. Амикробкэа иахьяцсуа ажэам ауп акэымзар, иихээз егылзеилкаатцэкомьзт лара.

Мушьни дцарауафын, аха дцарауаф кэыцшын. Насгы, рацхэаза иргылары, дуаф-кэыцшын. Убри акнытэ анеандертал-уафы акинои аестрадеи дшаадырцшуа ауп рацхэаза ихы иташээз. Уажэыгы рацхэаза абар икеицаз, еиха сеилыркаауеит хэа:

– Хаи-чаи, буги-вуги, цвист-егеин! – ихэан, акэашара далагеит иара.

Аха, ара ари иакәымгәыгуаз ашьанца-уаа шәаны рыхқәа еимлагәа иркит. Урт ргәы иаанагеит ари афәтә-уао рақхья айбашьра кәашара катцаны, нас дхажәлоит хәа.

Аха Мушьни уажәшьта аеынкылара атыңан, дшәахәо акәашара дшафьыц дафьын, ишәахәашьеи икәашашьеи рыла цәгъара игәы иштам дирбарц.

Дахьынзафьызаарызгы седру, џақхья ағгъахәа абаха млеизтгы. Мушьни даатгылеит, Камидац дшы-хынхәыз, аниба.

– Уара, умикробқәа уманы умааин сымхәазаз.

– Изымжәи ашьхардац! – ихәеит Камидац иеыршә-шәо.

– Уара, иужәит, аха, – дыхәхәарц егыгымхеит Мушьни. – Иарзнак иулсуа цьушьома, аамта атахьыми! Уца схәеит нак!

– Бара, ари иузоми! – акылхарахь фьитит Камидац.

Уахьынтә дласкәантраза даатытцит Нина.

– Баргьы баама? – ауп иихәазаз Мушьни.

Уажәшьта афәтә-уаа ишыхьыкыз иаины икан ажәйтә-уаа ркны. Аха Мушьни ицәыцәгъан урт рацәажәара. Камидац иакәзар, ихәса аоны ианааигалак ауп игәы аныгәгәахоз акәымзар, уаанза ианрацәажәатәыз цхаражәхәаьыс игәакья, акәампартия амазаныкәгао ихы даирхәалон.

Аха апхәыс еснагь дыпхәысуп, уи Нина қәыпш лакәзаргьы. Апхәыс лыгәагъра дууп. Нинагьы иказ иарзнак еилылкаан, днеины ашьанца тыңа лхы аалшьышыт. Атыңагьы лфьы аахылтит. Апхәыс дыпхәысуп

усгы, уи дшьантца-уафы, даеазэы. Ниней уи атыпцаи ааифацшит, иаразнак еилибакааит. Ашьантца-тыпца даа-пышэырччеит, саби-ччацшыла. Нина даапышэырччеит Мушьни ленинградаа ахапы ирыцэтатцаахны имаз лыч-чацшь ала. Нас рфыцьягы убас иргэарцханы иааччеит, пцхэыс дызқэашьмыз Камидат руа дарбан иаха зыччара ихы ихнахыз изымдыруа.

– Сахшья, – ихэеит арцыс атыпца лахь.

Зегь аатрысит, убас ргэы рғанзамкэа икалеит!

– Сахшья, ауафы!

– Ицэажэоит! – лыбжыы лымкьеит Нина.

– Ацсышэоуп ирхэо! – ицьеишьеит Мушьни. – Диашан Аци Кьягэа-ица.

– Ипцхэыс лакэзам! – дгэыргьахит Камидат.

Насгы даазхэыцит шыта акала ихы дирдырырц шацахыз. Ицьыба дынцалан, ишэкэы аацэыригеит, иахарак ашьантца-тыпца илымцэакуа.

Мушьни ицьыба ажэжэахэа атэыць аатиган, ицэашыы аиркит. Нур ишэкэы ацэашьымца еипш ишеибардыргоу дирбеит. Ашьантца-уаа рыхқэа аадырцысит, ха хтэала мап аанаго. Аха ха хтэқэа игэартцахьан ашьантца-уаа аболгарцэа реипш мап анырхэоз ааи хэа рхы шдырцысуаз, ааи анырхэоз – мап хэа. Сөызак Болгариа даныкэз уи иахылфеиааз жэдыруандаз... Аха уажэы уи аха хамам, даеазны. Уажэы еицэхэтэуп рацхэаза акэны ишеибадырыз, ишеицэажэаз иахьатэи ауааи ашьантца-уааи. Акыс макьяна ашьантца-уаа ир-хэахьаз ацсышэан.

– Гэыжэ Псы, – ихэеит ашьанца-уаф, ха хаипш инапы игэы инадикылан, нас, иахэшьа лыжэфа инапы ныкэйтдан: – Гэыжэ Пха.

– Гэыжэ фынтэ ихэазар, рыжэла ауп. Гэажэаа Хэафгы инхоит, – Нина даалфахэытхэытит Мушьни, нас фааитит:

– Мушьни.

– Мышьны, – ихы ааирцысит ашьанца-рпыс, дара ртэала ааи хэа,

– Нина.

– Нына.

– Камидат, – Камидат изын ихэеит Мушьни.

– Нур ауп исыхьзу, – даабжьалеит Нур-Камидат.

– Ныр, – ихы ааирцысит ашьанца-уаф.

Арпыс асасцэа даарыдгылан, днарыцэхас-аарыцэхасит. Илафш гэымшэа аартны, инапкыашья – зегь рыла уаазеилахаша цкэынан иара. Иихэоз даара афсшэа ишазааигэазгы, инагзаны аилкаара цэгъан. Ифкаларын афсуаагы, аубыхцэагы, азахэагы зны ирзеипшыз абызшэа акэытгы иихэоз. Акреилыбкаазар хэа Нина даалыхэафшит Мушьни, аха уигы мап лхэеит. Аихэлаччара иафын. Асоуп хшеицэажэо збызшэа мацк ихахауа, аха цкыа иахзеилымкаауа ахэаанырцэааи хареи. Хаччоит, уажэыткыа шэахзеилымкааит, аха абар-абар шэеилахкаауеит хэа аанарго. Аха усфангы аилибакаара халагахэеит хаччафшыкэеи хлактакэеи рыла.

Ашьанца-уаф пшза иихэаз фазнык ихэеит. Уажэы дмыццакыкэа, хрыжь-хрыжь даацэажэеит. Ихэоукагы

ирмариазар калап, аха џағхья дахьырзеилымкааз рых хара адцо иааччеит арт. Ашьанца-рпыс Мушьни инапы ааникылан, атзамцкэа злафычаз итыхымтакэа даары-дигалейт. Иахья икам шэыгала итыхын урт асахьякэа, уамашэа ипшзан.

Ашьанца-уаџ ахапы атытырта днылаххит. Иарма напала ашэшь чыфты аанаскьяганы, дындэылцит. Уахьынтыцтэкэо ишьтан хахэы харак дук. Дла-скэантраза уи дныкэцалан, асасцэа даарыпхьеит.

– Убаашэт! – ихэеит Нур-Камидат, аха уа дахьгылаз даанхеит.

Ахра афалара иазказаз Мушьни ахахэ харак даахеапшын, иаразнак даазхэыцит азныказы ишьапы ахьяфеиргылашаз, инапала иикышаз алгэыгэрагыгы гэейтеит, нас ахалара шилшозгыгы агэра игейт, ашьанца-уаџ иаразнак дназкэыххылаз ахахэ. Аха ашьанца-рпыс арытэеипш игэгэаз инапы ааирххан, Нинагыы Мушьнигыы аашьтицаан иварафы иааиргылейт.

– Ба, – ихэеит иара.

Ахахэ ақэгылара маншэаламызт афэтэ-уаа рзыхэан, аха ашьанца-уаџ инапы гэгэакэа рыкэыршаны икит нак-аак идгылаз Мушьнии Нинеи.

Рапхьатэкэа илашьтын ашыц еилачы зкэиааны иказ ахшыра. Цаказантэ абжыы ааџуан арџаш. Уи унахыпшны иубон ахэырта, нас ацста, нас еизиашараны инашьтын адгьыл кьякэа акаршэра – амшын афынза. Уахьынапшуаз улапш ибзианы еилнаргартэ еилыха икан. Амра шкэакэаза амшын иахьяахагылаз, ад-

гьыл инахыкны, иқәжын аләтә еишьылза. Ипшуаз идыруан Ақсны асахьа гәакьәә, – абар Цьырхәаных ашьа хыгьежьаа, ақстақәа, ахәқәа, – аха, анышәапшь цәажьза, адгьыл ахафь аарқшымызт цьаргьы, иубомызт афьцынхара гьамадақәа, ақстақәа рсахьа дырфәастомызт ачеи радқәа. Бна еилачырала ихәан улақш ахьыназоз зегьы. Иубахьац акәынгы, аха иубац акәзамкәа, еимгеимцарак иаатызшәа ажәйтә Ақсны. Нцәахәгы, уаақсырагы, шәарахгы, лашәатәгы еимак рымазамкәаны Ран-Рықсабара ианакуаз.

Аха усгы анеандертал ибла еиха итарызаап. Ақхьа Мушьни игәеитан дгәыргьейт, уи ашьтахь Нинагьы игәалтейт ашьанца-уаф идирбарц ииҥахыз. Еиргхәа анакә еишьыл иалубаауан хәызбатқас иаланахаланы инагаз ашыцәа иатцәа. Уақа слан бафшәа ақсымра ахьрықәыцқаз иаалашейт, избахьоу дара шракәу идырратәы, Питцунда акорпусқәа.

– Ацүта, – фәаитит ашьанца-уаф. – Ацүта.

– Ааи! – иааикәшахәтхейт асасцәа.

– Ааи! – дгәыргьейт ашьанца-уаф.

Нас иныҥабейт уи аблабара, уаха иага рундазгы ирымбейт.

Ашьанца-уаф инапкьашья-ңшзала акы ихәейт, даахәйтцәыхәйтцәит, даахәыцхәыцит, иреилиркаарц ииҥахыз уаха хәашьас иеиҥашаз збуа.

Дласза ахахә дәалбааҗейт. Инапы анааирх-ха, Нина игәра ганы дыңан, длымқасны дааиргылейт, имырхьяазакәа. Мушьни изгы инапы ааирх-

ахылагаз, Мушьни илымха иаатасит аееимааштыбжь. Уи иахауан ашьанца-арпысгы. Мушьни ахшыра днықәыххылеит. Дагынеихыпшит абардра ааимкьаны еимгеимцарак иалагзаны иаацәырказ аеуаф. Ашьанца-тыпқа иеыхәда дықәкны, иеыф дамеигза, ахахә мөа ианцала длеиуан Нур-Камидаҕ.

– Камидаҕ! Уаангыл! – ҕитит Мушьни.

– Камидаҕ сыздыруам, аха Нур! – аҕак иахаит цаҕантә, аеышытыбжь алагы ифашьомызт Нур-Камидаҕ иеыф иахагы ишарццакыз.

Ашьанца-уаф, уаха акгы анилымша, дыгәжәажәо Ахахә кәымшәышәқәа руаки днықәтәеит.

– Камидаҕ! Нур сымхәеи! Уаангыл, уара! – дыхәхәеит Мушьни, нас мөада, дышиашаз дыбғаланы иҕылеихеит, сызихьзозар хәа. Дықәкьа, ипыхьашәоз махәи даци дрымтас иеаанкыло, дылбааит цаҕа, арфаш аҕынза.

Амра гьагьа, ацыхәтәантәи ашәахәа кынаақәа аагәытнахәхәан, интәлеит аҕста. Уажәшьта Камидаҕ дшихьымзоз ибон Мушьни. Уи дабасыцәцари каитқан, дыццакит өадаҕа, ашьанца-уафи Нинеи рышқа.

Мушьни Атзамц аҕынза даныөаза ашьанца уафы дыкәмызт. Дыкәмызт Нинагы. Лашьцахьан. Дымпшыкәа, афымца цәымза аашьтпааны Атзамц дыфхашылан, ахаҕы дылтаҕкеит Мушьни, икалаз гәаагзо. Али-пси рыбжьара ашьанца-уаа ртәарта аҕынза дназеит.

Ахаҕы-мца ҕахәан. Ифашьомызт ашьанцауаф-мтарсөы ара дшыказ. Ишьталатәын. Ашәшьпарда ааимпааны адәахьы дындәылкәеит Мушьни.

Амза ашәахәақәа зқәыртәаз анаара данаҕаҕшы даҕазныкгы игәы иаанагеит иара иимбацыз, ари аду-неи иатәымыз даҕа җсабарак дналаҕшызшәа. Иахья иибаз ақәыпшылара: ашыцра, уи анафс ахшыыра, нас уи ахшыыра инахытны аҗста, ҕаҕхья аҗста, урт рылада – ахра ҕкьара, – зегь рцәаара шыкац иҕазшәа, аха зегь акоюп ибламбараха, илакәха акәын ишибоз. Иблахатц ааҕежыгыҕежыын, ишьамхы аакәадахан, җшра ҕамтца абналацәа рышьталара ацымхәрас, иахья изықәгылаз ахахә ду длатцатәеит. Ус иҕалалоит шыхатәыла: уцәаныррақәа, утахрақәа зегьы ааҕыцәааны, абра са-анхап, абра сыҕаз назаза хәа анааугәахәуа... Амзагы убасқан аҗстхәа инавцалан иаалашьцеит.

Акыраамтца дтәан Мушьни уа, ахахә ду амцан, ахапы атытыртаҕе. Уи ашьтахьгы, иҕалаз анигәалашәоз из-хәазомызт заҕа аамтца уаҕа дынхаз. Акалашәа, дҕкәызгаза акәын ихы шибоз, акгы дазымхәыцзо, акгы изымбазо, изымзыбзо, агылашьагы дақәымшәо.

Иаалырҕкьаны амза аацәыртхын, иаалашеит. Иар-гы дҕацҕкьеит, даацәырхазшәа, ихы атыҕаҕе иааит. Ам-за аҗстхәақәа ианрывтц, алаҗшхәаагы аатит. Иладаҕа версбжак аҕара хшыыраны илашьтын, Ахахә ду ашьапы инаркны ашыцра илалоз мҕахәастакгы ааиҕаҕцеит. Ашыцра данаалагыла, иаалашьцахит: ашыц-цлақәагы харакын, еилачны ажәван рхыбуан, амзагы ҕаҕхья иаатәахит ҕыт-ҕыт ажәван ихыз аҗстхәақәа руақы. Аха амҕахәаста мырзкәа дылбааит Мушьни ахшыы-ра аҕынза. Дынхықәгылеит зқьышықәсала азиас-рҕаш

ахышытра аатыжаауа, цака илбаауа-илбаауа мацара икэнацаааз атзы. Амѡахэастагы абрака иааѡахтэон. Дцо-даауа ититааит атыша ахыкэ, даѡаѡыра амѡахэаста ахы сызкуазар хэа. Аха уаха царта ыказамызт. Ца-кэнтэ зыбжы ааѡуаз, аха ибартамыз арѡаш акэзар, уи арака иахагыежьюан, атзамцгы амзаѡеипш итахеалан, нас, цака хшыра баацсны илаштын.

Уаха ѡаѡыра мѡа шыкамыз аниба, ѡаѡхыа иаалашаз амза ихы иархэо атзы даѡалеит Мушьни. Цыра-ѡыра ачыкыкэа ахыѡеиаауаз ихэон, уака албаара марриан, аха бжеихан шыѡа цыпхыза даара ишэартан. Зегь реиха агѡеанызаара анатахыз аламталаз иаалашцеит. ѡаѡхыа амза цэырцаанза даапшыр акэхеит. Уа даѡакнахан, изшыапык дыкэгыланы, инацакэа ахахэ акырта ахынзамаз иаларцс. Нас кэгылартак афынза дааназан, ипсы ааитеикит. Уажэыгы ибартазамызт итака дзылбаараны иказ атзы.

– Нина! – ѡеитит иара ишимчыз.

Атынчра ааилазызит. Нас ааѡымтрахеит, игѡеисыбжы иахаратэы акара. Ибжыгы еицакуа ирыманы идэыкэ-леит ахахэ тызкэа.

Дахынзалбаахыаз акара дылбааит ѡаѡхыа, иахагы ишэартаз хшырала. Арѡаш амакарбжы иахауан итака, аха азы ахата ибартамызт. Ашынца-уѡ дцазар – аѡысыша амоуп ааигѡахэын, ддэыкэлеит Мушьни. Абахэ давцаланы дылбааратэы иахыыказгы ибеит. Атзамц инацакэа аларцс давцало-давцало, днаѡыкэшеит, иаха иуадаѡыз амѡа дшаѡысызгы ибеит. Шыта албаа-

ра иаха имариан. Цака ддэықәлеит, ҕара дықәчаразуа, даеаҕара даҕауа. Дышнеиуаз адыхха даатгылеит, маҕарк ахькаршэыз иааиҕаҕан. Иаашытихит аҕахтеи иштэз Нина лфэгот хэычы. Рышьта ииашаны дышхыз анидыр, дыццакзеит Мушьни. Амза аеанатэахгы даанымгылазакэа дылбауан. Агэеанызаара ихаштын, дықәкьеит. Дагыкәкьеит, иблақәагы акакаҕ аарытдыд- дит. Иагынаикэлашьцеит. Ихы атыҕаҕ ианааи, иблақәа хитаанза уамашэа ибаны даазхэыцит дахыкәиаз уамашэа иштатаз. Иблацэақәа алашара рылыпхауан, иблақәа аахитзар – Мачагэа ихаҕы аталартаҕы, Атзамц аҕаҕы акакын дахыкәиаз, амшьамба итацаны. Хьаа имамызт. Имаха-шьаха аус аадирун бафцэа шиламыз агэра игеит, дкәақәа-чақәақәан акамызар.

Ацэылашара иаҕын. Дыыхтэалан даанаҕшы-ааҕшит. Игэы икэыршэыз ақьаад бгыц нықәшэаны инкашэеит. Ддагылан, ихы атыҕаҕ иааигеит. Бзиоуп, аха ара да- азгаеи? Маҕ-маҕ игэаларшэо, ахра данаҕаз аҕынза дназоны, игэалашэеит ахра данаҕкьазгы. Аха ара да- азгеи? Ари абгыц иауазеи?

Абгыц аашытихын, иааиртит: «Мушьни, ара сшэартам хэоуп сгэы ишаанаго. Ашьанца-уаф, дахы- ынзеилыскааз, цэгара игэы итазам. Амала сзи- газ шасыс ауп. Уацэуха думаны ухалароуп иахэшьа. Убасқан саргы схи сақәититэуеит. Икалаз макья- на азэгы иоумхэан. Иугэаларшэала асенсация дузза хшазааигэахаз. Аракац узышьтоу еицшым уи. Камидат даеа пхэыск дизаҕаҕшаап нас. Абзиараз. Нина».

Ахыбаара иеизацэымхъеит Мушьни, шака лгэы тынчыз ананыцш Нина лышэкэы. Алафгы лхэо дыкжаап. Дхымхэаха ахра дахьаҕажьыз дыштыхны арахь данхеигалоз ашьянца-уаф, иага дизыгэдуну дихэацшуан. Лара, ашэкэы ҕны – дмыццакзакэа ауп ишылҕызгы, аракац егы хэа афра дахьазар – нас уа, цака дыпшызар акэхарын, ашьянца-уаф Мушьни хымхэа хыхь дхеигалонацы!

Аха уи акэмыт уажэы изызхэыцтэыз. Иццактэын Камидат ишка. Насгы, имцымкэа, сенсация дуззан ари.

Камидат ақыта аханы дынхон. Дахьаауаз ҕбака гэараҕа роуп зафсра икэшээз. Уртгы иахьынзауаз инахараны иерывигеит. Цхыбжьонын, зегы ыцэахьан. Уафы дышгэеимтаз дымҕашьахуа идыруа даакылкэеит аҕны. Уахала уаф диднагалар иҕахымызт.

– Агэылацэа еизар, хазхарагы хайбадырбом, – даалахэмарт ишэаҕьазаны иеыхэда иақэтээз ашьянца-тыцха...

Дышҕеыжэыз ихы ааларкэны агэшэ алыкэ нылеиршэын, иашта дааталеит.

Илақэа рыҕбагы хыцхыцуа иааицыххылеит, ршышьа еицшзамкэа. Инеимда-ааимдо акэын ишшуаз дара, рыцшэма иацэажэозшэа.

– Амла хашуыт, амла! – абастэкэа ацарбжьы иаалцит алаб Бжьацал.

– Ма уажэшьта акраҕэҕа, абаа! – ақубжьы иналыҕны, «иаацэажэеит» алацс Пырқыа.

Реицш ламакақаа цәашыркыла уцшаауазар иубо-мызт даеацъара. Итәкызма ааугәахәрын, убас рцәеи рыбаши еикәыршан.

– Шәымшәан, абаакәа, шыта ацшәма-цхәыс дшәоут, мла шәалыркрым, – рықәфәытны иааиргәыгит иара длажфыхза.

Аха иихәоз ззихәоз лара лзакәын иаҳарак, лгәы каитцарц. Уирзеилымкаауаикахызмаамлаиаркәышхахыз илақәа. Баша аламала афатә шырмоуаз рымдыруаз, дара еибырхәазшәа еикәшәаны акәын рыцшәма дшазааргоз. Агәацткәыгагы рызтамызт, агәацгы амч атахыми. Рычешаны абас акәын ртагылазаашәа ацшәма ихы иштаргалоз. Бжәацал захъзыз, уажә ибжәанацалоз хәа егыкамызт, аха лабымзи, агәы итаз аатыркәаны иахәон. Пырқәа кууа уи иахәаз хәанаршшон, «ари газоуп, ханшьаларак амазам, уаргы угәы мбылуа ауакәху, аха ууафы-затцәуп, уаныкам еихахеит» хәа.

– Шыта егышәыхуам, слабаакәа, ацшәма цхәыс дахәазга шәымбазои! – ргәы ааиргәгәахит дара Нур-Камидат.

– Уара умсит уигы дшааурбуа, – игәра мгацәо иаатцарит Бжәацал.

– Ус умхәан, иудыруеи диаабыр, – иаахәанаршшит кұрыла Пырқәа.

Убасканоуп ианырк ирмаҳацыз лыффы, ирбацыз ауаа дышреицшымыз анеилыркаа. Итцәааны рфәархеит арахь. Иагәангылараны икамызт, икырфәтцара аиха ирдыруаз икамч цтацта иамыршәәзтгы.

– Алышкынтра шэагеит хэа сахааит! – ихэан дынёежэпегит, атыпхагы даалбааигеит, касышла лнапы ахьёахээз дацёпхашьо.

– Уа, бзиала баабейт! Блеи, баба, блей, – ихэейт иара.

Нас, иааигэалашэан, иаапиртлейт лнапкэагы. Лнапхэыцкэа, идьсны иказ аус аадлырун, дыпхашья-пхатцо даагылейт лара. Баша игэы иеанын имёанылтцо цышьа.

– Блеи, ббаашэт, быпхамшьан!

Лара дейтацуамызт.

– Апхья бахьымнеиуа – уигы апсуа цасуп. Аха баргы бшапшэымоу бдыруз шыта, – аёыргэгэарагы алан ари анихэоз.

– Шыта блей баргы, – ихэан длёналейт.

Рыпшэма данырба ргэы аашьтыцын, арахь рёаархейт алакэагы. Аха имыццакыкэа акэын ишааиуаз. Рыбжькэагы дырцэгъазейт. Апшэма иаханы иааникыларгы цэгъа ирымбозар акэхарын.

Ашьянцатыпха ашьшыхэа ашэ лшьапы нахылгейт.

– Бымшэан, ббаашэт, – ихэейт иара. – Шэылтц схэейт! – днарыкэытцёкьейт нас илакэа.

Пыркья хыпхыпуа ифит. Уи дшатакёоз, Бжъацал мазала иааин, апхьян икашээз акьяфыр-ха аашьтнапаан, иаманы ицейт. Пыркьягы кууа уи илашьталеит. Али-пси рыбжьара иааимырыжэжэейт акьяфыр-ха.

Камидат атаца лахь даахынхэит.

Аха усгы акыраамта аецэа кыдырцауан алакэа, ахьяпарч рбазшэа. Амала Камидатгы идьруан

урт рыхәшә. Уи ахәшә амыцхә ирыдигалацәомызт хамхәозар. Ицкәины асаара ицахәаз абыста иманы даарыздәылцит. Абыста анроу, дарггы реааикәыркит иаразнак.

Ашьанца-уаа акыраамта агәырәара-агәжәажәара рылымшозаап. Уи азын илахәыхцәоуп дара. Ариггы лылагырзкәа аалрыцкәан, ләазылкит ифәыцәаахъаз Камидац ихәыштаара-мца арфыхара.

Амца афәақхә лшәмхкәа днарыхтәалан, ә-фархк реихьшәра далагеит. Акыраамта дзыдхалоз аус шакәызггы лдыруан лыцшра шыказ ала. Камидац длыхәацшуан, дызфыз изеилымкаауа. Аха апхәыс дыцхәысуп дахьугалак, уи дшьанца-тыцхазарггы. Апхәыс лакара афәыц ирласны иашьцыло дарбану. Инахьхы аишәа икәыз атәыць лылацш аакәшәеит. Уи ахархәашә лымбахъаз иахә, иаакәхны иааихьылшьит, афархь амца алыркырц.

– Бмоурыхә мызааит, бара хәаша, – ихәеит ари збаз Камидац. – Барггы амца быцымгылазозаап, сара сеицш, – ибжьггы хаарак атцан, ишимахәзацыз. – Ари ббоу, баба, – ихәан, агазет цжәахак ицшаан, икәыкәны афархь илатеитцан, амца аиркит, ишаабац. Амца анааи-бак, ашьанца-тыцха убас илгәацхеит, илзымчхакәа днаицәхас-наицәхасит.

– Ббаашәт, баатәар, уахак ацъабаа бымбар атәыла бгазшәа, – дыцшқазахеит Камидац.

Амца анеикәылцаггы, афымсаг лыцшаан, цытрак инархәы-аархәуа дахәацшуан, нас изакәыз еилылкан,

аоны цссо даакәлеит. Иара ихылца ацыс тахәуан. Шьта икәнагоз ацхәыс дышиоуз агәра игазеит. Аха фыхны еизганы акәакь иахьызыкфаз иреихаз акы аалихын, амца хәажажаз днычхәатәеит. Иахәызба ду аацәыриган, иаацәирцссеит.

– Бааишь, бтәеи. Бтәа схәеит, ббаашәт. Уи азә даны-коу ауп акәымзар, уажә егымам бтәар! – мчылацәкьа ивараф дааиртәеит.

Мчыла ухәаргы, ишашьомызт ахатца ихәатәы ахыцара шлырцдамыз лара. Сак цсылаза иамхны иаалы-дигалеит.

Дыцхашьа-цхатцо мап лкит. Лыбла зыдхалоз иахәызба акәын.

– Икы, икы, бара хәаша, – ихәан, афы нарыцкьа-аарыцкьаны иналирkit иахәызба. – Амала бамхәааит.

Акыраамта инархәы-аархәуа ахәызба дахәацшуан ашьанца-тыцхә. Иара дуун, азганкахьала ихын, аха атыкә алагы ицхафыруан. Ашьанца адкылашьас иамаз иара усгы. Амца аныццалон афы. Ахәы амса иалхын, аха ишцацхәуаз афы. Еицш ссир, цьашьахәы збахьадаз амалахазгы. Иаабац ацсуа хәызба, Хәацаа ржьи икеитцаз. Афы шыцхәуаз ангәалтоз лгәыләанын, лнапы нафылшьит. Дацәшәаны даатрысит. Афы цырцыр даахәаччеит. Дшәацкьаны гәык лыцшаан, ахәызба иалшо цылшәарц далагеит. Амфы иалалон, иалашьшь ицон, цьабаагы атахымкәа. Камидат итатын зкәиххлос агәыцәмакьа акәын уи, аха цьеи алафитрын иара. Шьанца-мыругала аусура иашьцылахьаз лнап хәыцкәа даара иманшәалан,

аха ахәызба ссир макъана иамышьцылацызт. Илцәит ағәы, илшьалашьынит, агәы шытнацәауазгьы гәалтәит. Лнапаґы ахәызба зны изызын, зны итцәымқан, зны ипарпантан. Ғи-бзи ирзеитахәарым ари аихеи ауаџи раґхьазатәи реипыларә.

Камидаґ уи атґакы ихаґны иаиуамызт. Хәызба зымкыц пґхәыс дыґоуп хәә идыруазтгьы, уи аґхәыс сара дабастаху ихәар ауан. Игәы маґк иалаз иґәыцәмаґба акәын. «Бамхәаит ахәызба, баба!» – ихәон уажәы-уажәы. Иґаґын зқәиххуаз агәыцәмаґба «анґаха» аґаґын ахара ааигәалашәеит.

Агазет ґыґк аамґижәан, иґаґын нылахәаны ирхәит, нас ижьцәала иґабит. Игәарпґханы даахәәпшит иалцыз. Курашвили истанок иқанатазшәә ипшзахеит иґаґын-рхәы. Аґхәә дныґхәәсын, кәицк аалипґаан, инаршә-ааршәуа инапы аиршьцылан, иґаґын амґа наиркит. Иблақәә хәыцрак рхыґхәәала аганахь даапшын, нас изамџақәә нґапалеит, иґырґмыґыгьы аатцысит – алџа лбааидеит. Иґаґын-рхәы ибз наґеиргылан, ашырхәә иааиеигеит иґыышә армарахьтәи акәакь аґынтә арґбарахьтәи акәакь ахь. Аґхьә ипынґа аз-хаґык, нас егьы ахаґгьы иаарыґқан, идәықәлеит алџа еилаханґа. Аґацха амра ашәахәә анкылыпґхо еипш, џ-шәахәәцк рхханы. Аґхьә хаз-хазы ишлеиуаз акәымкәә, игәышґа ашәара илбаахьаны, рґеиылыршьит урґ ашәахәәцқәә. Убри илашьтарххны, иґгьы илґыџрит алџа еишьыл. Иґыџрит, ипынґаґынтә иаауаз реипш иххазә акәымкәә, еилаханґо, икәымпылуа. Иаауан акыраамґа, уажәшьґа

интээр акэын. Аха убаскан џацхьа изамџақэа нта-палеит, џацхьа икыркмыць аатцисит. Итатын злахээз ақьаадгьы иџеижь-џеижьза иналтэрааит ашьтақэа. Аханы иакыз амцагьы ааскьеит. Нас лџацк нымхакэа ирыцхақэа инарылатцэеит, еилаханто иалаз асабагьы иаргьы шеимаз.

Ашьанца-тыцха, ахэызба «абжьара» дахьафьыз, уи иаразнак игэалымтазеит, аха илзымдыруаз фџы царк лцынцда ишаатасьыз, даатрысит. Даатгылеит, арахь даацшуа. Убас икылкааны дазыцшуан уажэы, «ататын дамышозааит, змоурьхэ мызша» хэагьы ааигэахэит иара зныкыршэа. Аха лара ататын дахо моу, алџа фьџ чьыда анлаха, дџацкьан, дааикэкьашеит. Азы лыцшаан, лџи лнапи лызэзэеит. Лажэцэеимаақэа аалышьхлыршэ-шэан, лшьапқэа хьлтит. Лееикэацса даагылеит.

Икэлаз изеилымкааит Камидац. Азныказы хьрџгьы аимтэит. Абас ирыцхақэа зьргэамцуа алџа-фугара лбааидагэышьозар, уи акы иазкын. Ари ахатца дафымкэа дыкьамьыт лара илзымдыруаз ньхэагатэык. Уи азоуп лшьапы хтны дзыкэагылаз ларгьы.

Игэарцханы алџа аалбааидахт. Ицигар иахагьы иаакьафхеит. Ашьанца-тыцха лееикэацса дахьгылаз, уахь ацшра азин лхы иалтэон. Уажэы алџа амацээз асахьа атаны иџихуа далагеит. Акакала еишьтала рџаархеит амацээзқэа. Ашьанца-тыцха иахагьы леаалыриашиеит, аџааџы данньхэо ацхэыс ишлыкэнаго еицш. Лгэанала иара илзымдыруаз ньхэагатэык дафьын, мамзар уаха изитахьыз алџа-фугара албаадара.

Аха «аңаафы» ахынтә раан илѡа данафыха, ихәласын, иқышә еимлагәа ахәыз-хәызхәа дааимхәеит. Илағызрзгы аахаддылеит. Убасқан ауп иангәеитә ашьянцә-тыпқа лгылашья. Уажәшьтә лхатцә дызфыз шныхәагатәымыз еилылкаахьян. Лыблақәа иаархибаалеит аеңныхәеи арыцхашьяреи.

Иаразнак ибеит, аргамәду ибеит Нур-Камидәт атәтын ахара цоурак хәа шаламыз. Иаразнак иахаит шақа афѡы бааңсыз, ахәыз-хәызхәа дзыреимхәоз алѡа. Уи алѡа шақа иәтәхзамкәа ирыпқақәа аргәамцуазгы ааинырит.

– Хаи, Минадора, бара хәаша, ббаашәт! Рацәа хшыѡла бысиааит, нақ икасыжьюеит. Ибышьәтцә бажәцәеимаақәа, анышә хьшәашәоуп, – ихәан, хьахәхьачра қамцә итәтын амца иналеиршәит.

Уахагы убри инаркны цсраеңынза ифәахы иааимгеит, харгы зашәа убас хәкәйтцә.

Атәтын ахьялаиршәыз ибылны иццышәхаанзагы агәра лгомьзт, насоуп лгәы анлыртынч ашьянцә-тыпқа.

– Минадора, бааишь, бааишь! – ихәеит иара дук мыртыкәа.

Ашьянцә-тыпқа лгәыцәмақья илгәарпхазаны ацәра дахьяфыз даақәйтцны дааидгылеит.

– Бахәәпшла, баргы ибцап, – ихәан, ахьурзы кнеихан, абыстоура далагеит иара.

Ашыла уамашәа ибаны лнапы нацылшьит, нас, лнацәақәа ирыбжяхәхәа иахьцоз аалгәәпхеит. Аха

абыста хэаны ианаакних, амхабста ааимылхын, абыста лхала итылхит. Ршыцагы рзы итыцра ауп ииуз Камидаҕ, аха ашьанта-тыҕа рҕахракэа аалырмачын, даеа ҕахрак хазы инанылцеит.

– Ахтыгэла изын ианыбцеит акэу, Минадора! – иаалчыишьеит Камидаҕ. Агэатэа быҕразаап, соуҕшэыл, – лхы ааишьышьит даалыдгылан.

Лцэа дааталеит, аха дымнаскьеит лара. Даеа ҕ-ҕахракгы аатылхын, лҕэыцэмаҕыа иныкэылцеит.

– Арҕ ируеи? – ичыишьеит зла рыцхакэа еснагы изхаштуаз Камидаҕ.

Ашьанта-тыҕа лҕэыцэмаҕыа абыста антаны адэахы даадэылцит.

– Бырфоит, ббаашэт, Минадора! – ихэан дналышь-талеит Камидаҕгы.

Аху-аху дырган арахь рҕаархеит алакэа.

– Пыркыа! Бжыацал! Уа шэангыл сымхэеи! – урт днарыкэааит Камидаҕ.

– Уаа, дахҕатца, абаа, акэац илыкэжью умбазои! – ажэала иахэозшэатцэҕыа атцар-бжыы иаалшит алаб Бжыацал.

– Устэҕыа акэым, аха егырт реицш лыҕныҕа дцар ааста... Уаргыы цыбаас хазуоури хэа акэымзи, – ихьарш-шо иаакуит Пыркыа.

– Минадора, бааишь, бааишь, арҕ абга рыҕрыхароуп, – лнапы ааникылеит Камидаҕ.

Аха лнапы ааимылхын, алакэа даарпылеит лара. Аламлашькэагы аалыдыххылан иналыффы-аалыф-шит акэзан.

– Ҳаи, бара бакәызма ҳаззытқьоз, иабидахәа, – аҳәарашәа иаатдарын, иаатцыхәаршәшәеит Бжәацал.

– Уара уакәымзи, уара, зытсы мтәзо, – уи иабашьо иаақуун, иаатцыхәаршәшәеит Пырқьа.

– Бакәымтцауз, цьушьт, абыстақча аабыхьазма, амала-хазгы, – иаатдарит Бжәацал.

– Абри аәнаҗа багымхарц сиашьапкуеит, нан, са сшамкәа сызшаз Алышькьынтра, – иаақуит Пырқьа.

– Ҳаи, шәықамхеит схәарым, – даакәындкәындын, днарыдтңны аган аәны дфыхәнеит Камидат.

Ашәқәа ааиртын ақша ныәнаирсит акаруат ду зыәнагылаз азал. Уа дытхьазаломызт иара, пхәыс да-нааигалоз уахык-әахьа раамчыдарахаз. Амацуртафь ацәардағьы дықәианы акәын дшыцәалоз. Аиарта ааиреит. Нас абарта даакәгылан:

– Минадора, бааишь, бааишь!

– Аброуп ҳахьышьтало, – аиарта налирбеит ллақәа ааныжьны даныфыхәна.

– Ибгәақхома?

Ғылымтит.

– Ибгәампхозар, ббаашәт, Минадора? – дхааза да-гьаалафит Камидат.

Ашьянҗа-тытқча мап ҳәа лхы аалыртысит, аха Камидат ааи хәоуп уи шеиликааз, ус итаҳын азықәан.

– Баацәажәар иауазеи, быбжьгы аасмаҳари, – иаҳагы дхааза даацәажәахт. – Бцәажәа, Минадора, ббаашәт. Еихабык икны ауп, мамзар хмеицәажәазар ҳагызлеицынхари! – лыцламхәагы ааникылт, инап цьацьақәа иахьынзауаз ирқәымшәышәуа. – Уажәытцә-

ҕа сааиуеит, сыхькәыршәа! – ихәан дөөлбааит. – Минадора! – дышнеиуаз даахьахәны инапгы аайкәеит.

Аха ихылапа атыс тахәуа данаахынхә, ашә дагәан, имаатит.

– Минадо-ра! Ибуеи! – ихәан ахышә дынкы-лпшызар, – ашьанта-тыпха ацапха аркышья лыздыру-амызт, аха ашә ажәагәашья лдыруан, асқам ду ылалыр-гылазаарын...

Азныказ дгәааит иара, аха иеааникылан, дцошәа катцо ишьапы ашьтыбжь ааирган, нас дыкәгьежьяаны даахынхәит, апенцьыр хышәала дыоналарц. Аха уа да-надгыла, паса ашә иадгылаз асқам уа иадгылан. Ашә акәзар, ачаххәа абжы аагеит – ацыпха шадыркуазгы еилылказаап. Ейеикәшәеит егы ахышә анаос-ааос, лара аонытқала ахац алыркуан еицш.

Даеазнык дааилашәеит, аха егырт ркны иимчхаз лничхәит ари.

– Хаи, быкамхааит схәарым, – ауп ихәааз. – Ан лхәк хәагы рхәоит, снейуам, бара, снейуам, – нас пытрак дааипххәыцаауа ашә дылахан, – абар быст, бара итәа-хы, баша исмоуит, – ихәан имидали ишәкәи аалирбеит.

Минадора ахышә ывтрааны урт ааимылхит, нас ашә еиталыркит. «Ан лхәк» хәагы рымхәои, уахатәкья сагшпанеиуеи», – игәы аайкәеит Нур-Камида. Аха аматуртахь днеины ицәырдыгы хышәашәа дзыкәио-мызт. Дгәатеиуа пытраамтәк дыкәын имзырха. Амзаны аеатәахуан, иалашьцон, дук мырцыкәа еита-цәырцуан ашәахәа мазақәа ашәапыцап иахьыр-

шо. Ус даатгылеит Нур-Камидаҫ. Даазырџит. Атыҫха дахышыҫтаз иџныџыз аҫарпын абжыы ааиахаит. Уа атзамц аҫы иахыкнахаз лбазар акџап.

– Минадора! – игџы ҫшаазеит Камидаҫ. – Бы-
ҫамхааит сҫџарым, брыцҫауп!

Ашышыҫџа, ишыапышыҫтабжы мгаратџы днеины аатра длтагылеит. Азныказ даахџыцит иара, абри иалырҫџо абасахахџеи џџа. Нас ауп ианеилирга уи иаҫауаз ауасарҫџыга ишазааигџаз, аха зынзагы уи иеиҫшымызт, маҫк даџакин.

* * *

Камидаҫ инхара дыцҫаки-цҫакуа даназааигџахоз, ашкол ахы иҫоз ахџыҫҫџа иҫыло иалагахын Мушьни. Шыҫта дук мыртҫыкџа ишшара ишон. Агџашџа данаадгы-
ла иааигџалашџеит Камидаҫ ханшыаларак ззымдыру-
аз алаҫџа шизаныз. Ҫитит. Аху-хухџа арахы рџаархеит Бжџацали Пырҫкеи. Ма иааҫеиҫџалар, даахџыцит Мушь-
ни, аха уи азхџыцҫагы дахыымзакџа игџеиҫеит алаҫџа иибац шракџмыз.

– Уаама, уаама? Уаазааит, археолог! – аҫџарашџа иҫдариан Бжџацал гџыргџаҫџа.

– Ҫаргы гџы ҫазтазам ҫушыџозу, ҫахымлашыуаз ҫгџы цҫапуан акџымзар, – ажџала иамҫџеит ҫамҫџозар, аҫубжыы иаалыџуан Пырҫџа.

Агџашџа иаалагылеит иҫыхџаршџџо, рџыраҫ-
шџымазаны. Рыда уаҫа даџазџа дџџырымҫит, арахы амаҫурҫа ашџа аартын. Мушьни агџашџа дынҫаланы уахы

иҗынеихеит, ала уа ивакәашо. Днеимхәа-аимхәеит, – «аңшәма!» – ихәеит. Аха анасың дагәами, җак имахаит. Нас ашәхымс дынхытцит.

– Камидат, ухагахама? – даацәажәеит Мушьни, игәамцрақәа зегы ааизаны иңсы иныңагылан, аха иаалырқьаны иҗы азәы икызшәа даангылеит.

Ахәышҗаарамца агәгәахәа иахьеикәыз, дыҗәхәтәан Нур-Камидат. Уаанза игәааны иҗаз, аха абыржәыцәкьа иагымкәа идыргәыбзыгыз иакәын иара зыңшра имаз, длаҗәыхза. Ашьанца-тыңҗа уа дихагылан. Дахьихагылаз, лызнапык ижәа иқәын, егы лнапала иаргәцыстаҗә ихахәы архәра даҗын.

Ашьыж данааңш иаха ашә злалжәагәаз асқам зынза абартцахь идәылылгеит ашьанца-тыңҗа. Ацаңҗақәеи алыкәқәеи русушьа анылца, уи шыта имыцхәын хәа иаанагозаргы ауан уи иҗалцаз, аха Камидат иара изын иаха ишеигьыз еиликааит: уаҗа иаҗтаххом, ашә аартызааит хәа. Игәы зыцкапуазгы дахьамхагәыргьацәаз акәын, лара лхала идырны ауп ихахәы архәра дшалагаз.

Мушьни изымчхакәа даамхаччеит.

– Бзиала уаабеит, Мушьни, – ихы-иҗы гәзианрыла итәны, деиқәынасыңҗа даагылеит Камидат. – Избан, сызхагахаз хәа иудыруеи?

Мушьни дааңҗашьеит. Иашаны, хәтәыс имаз икәбақәшәо ианеидибала. Ашьанца-тыңҗа дыңҗашьаны даанаскьеит. Лара даңшәыман, иара дсасны ауп уажә дшааиз.

уаоуп, барей сарей хмаанафесткэа ускак дрылазам, – таха литомызт ашьанца-тыпқа. Икалцаз убандаз. Статын зкэысыххуаз ағэыцэмакыагы далгеит, аха уи атадын уаха сфахыи ишаазымго хэа тоуба зуит усгыи, – нас, ла лахь деиҫаахьяпшын: – Иаагишь, иаагишь, Минадора! Иааги бгэыцэмакыа, иҫабҫаз ирбей!

Ашьанца тыпқа, иажэа ѳбамтэкэа, ағэыцэмакыа аалган Мушьни иааилыркиҫ. Дагыахэапшит, дагыѳаҫкыейт Мушьни.

– Уара! Камидаҫ!

– Нур!

– Аҫсуа орнамент! Аҫсуаагыи адаҫақэа ирнырҫоит абарҫ асахыақэа!

– Иауеи, нас, Минадора даҫсуазами? – лышка даахьяпшын, уи агэаанагара ҫырхага шлызнамуз ибарашэа, нас дгэаауа далагеит аҫшэма.

– Уи акэым, Нур...

– Камидаҫ!

– Аиеи, Камидаҫ, – деиҫалагеит Мушьни, аха даахэыҫын, ари жэанызкы шықэса раҫхыатэи уаоуп хэа иоухэар, зынза дгэаауеит ааигэахэын, шэеигымхааит, – ауп иихэааз.

– Уразкы иакит хэа сыкоуп, Камидаҫ.

– Ыоушьт, убашэт, – дгэыргыейт Камидаҫ, ихызгыи иамеимкиҫ, иаргыи ашьанца-тыпқа илҫиҫаахьян, Мушьни ижэѳа кны днеиҫэхас-неиҫэхасит, нас ихаара лышка еиҫаахынхэит илапш.

– Бгыагыей, баагыагыей, Минадора!

Имцымкәә, ачуан аашьтылхит лара.

Камидат мҕык аазгап ихәан, дындәылкьеит.

– Нина, – зызбахә имаз дылдырразы лхахәкәә шлы-
кәыпсаз лирбеит напышьашәала.

– Нина Псы дымцаирсит.

Лхы аалыртысит.

– Цәггара лзимузои?

Лхы аалыртысит.

Уажәраанза «ааи» анылхәоз нада-аада акәын
лхы шлыртысуаз, иаргыы ишахәтаз еиликаауан,
аха уажә атыхәтәан лада-аада лхы анлыртысы,
зныкыршәә иаицәымыгхеит Мушьни, уи мап шааназ
дазхәыцаанза.

– Бзымцәәжәои, Пха? – дцааит иара. – Бзымцәә-
жәои? – деитатцааит, анҕылымт илзеилымкаазар ихәан,
ибзгыы инацәә нақәикит.

Лара лхы аалыртысит, лылахьгыы ааикәылцeit.
Закәых седру, иааицәымыгхан, даапхашьан, адәахьгыы
дындәылкьеит Мушьни егьымхәазакәә. Уажәоуп иан-
гәааигаз, лара дҕахазар калап хәә.

– Нас, угәы иҕоуи? – ихәеит, Камидат даидгылан.

– Сгәы иҕахи, ачара шәзысымуеи, – ихәеит Камидат,
иеиха ақды иналатцаны, иҕааириашан.

– Нина дшымтеирсыз удыруоу ашьанца-уаа?

– Хаит, икәәкәра згааит сабхәында! – ааиҕыткьеит
Камидат, аха нас уи Мушьни ишигәампхоз даазхәыцын:
– шасыс дигазаап, убоу. Хзакә уаау иалидыраауаз. Аха
умшәан, Мушьни, – инапгыы ижәаа инықәйтцeit, – арт

закәйтә уаа-ңсылманқәоу умбои, уи цәгъара лзиуа-мызт, – нас ихы ғыц иааташәан, – бзиоуп, аха ңшаашьас ираҳтараны ҳақоуи?

– Уаха диманы дәеиуеит, иацы ҳахъеибабаз ахаңағы, ҳарғы – Ғха...

– Минадора?

– ...Минадора дҳаманы ҳнеироуп.

Ари Камидаң иагъааигәамңхаңеит.

– Уара, атыңха дымңасырсит. Хаңаңас сныкәеит, аиаша утахызар! – дңәааит иара, инаңәагы иахәы ашқа инымәаниңеит.

«Иа-шәиу-шәиу!» – ихәарц егъааигымхеит Мушьни, аха уи ацынхәрас:

– Камидаң, ушьанңа-ңыңхаи уареи шәеикәшәазар ҳәоула, уи уара думызхуа дарбану. Мамзарғы иа-тәарымбаша уакәзар даәакын. Ғаиңаңа зегғы, уаб-хәарааи уареи иаҳағы шәеибамдырри.

– Саншьа иңа изысыңхауеит. Агалаварез цқя иоуп, уаххар хынтәгы дңаркхъеит, – иеааиргәғәеит Камидаң.

– Азәгы даңахзам. Уара уаҳаңами, ухы уакәымгәыҕ-уеи! – Камидаң дызкәажашаз ихәеит Мушьни.

Ңоуп, уи ихәеит, аха усғы избит Мушьни, уаҳа аматуртахь дымнеикәа ашңа дңытңны дандәықәла, усғы днеины иқалаз иеихәарц иуа бзиа, абра Хәаң аекспедиция ықоуижътеи ирхылаңшуаз, пату рыкәыцңоз Мирод Гәажәба.

Дук мырңыкәа даадгылеит Мирод игәашә. Амзырха дықәланы аңаңа ашә даназааигәаха, ибжғы ир-

геит. Атаацэа аадэылибахэеит. Ашэ даалагылеит Мирод иашьеица Руслан, Ақэатэи атарауаф.

– Ахахаира! Хаит! Хаит! – иалшозтгы ахатца д’еижэнарк’аратэи ибжыи аатирк’еит Руслан, ихыиғгы ианыцшуан иаха иешираацсаз, аха шыжьнаты идақэа реитцыхрагы дшахьзахьаз.

Мирод аусхэарта ақынза днеит хэа аниаха, иага уааи рхэазаргы, афныка дымнеикэа, уахь дыццакит Мушьни. Руслангы днаишьталеит, сшьапы ааитцысхып хэа. Амфан Мушьни Руслан изеитеихэеит иацы изықэшэақээз зеггы. Царауафык иахасаб ала Руслан даара игэи архытхытит ашьанца-уаф дахьырбаз, Гэажэбак иахасаб ала зынза даргэырг’еит, рыжэла иахынзеидыруз аихагы иахьжэйтэтэихаз.

– Ари изыхныхэатэу усуп, – хэагы нацитцеит.

Аусхэартақны иахьлеиз, Мироди астаршыни еицэажэо тақа игылан.

Мушьнии Руслани аус ахьыруз аусбартақны ател абжыи геит. Абжыи агашья ала амазанык’эгаф тыпца илдырит даеа қалақьк ақынтэ ишасуаз, Москвантэ акэыз цылышьеит азныказ. Аха абжыи еиргьхэа ишааиуаз ала еилылкааит иахьынтэасуаз егышыхарацэамыз.

– Алло! Алло! Бахауама? – еергьхэа акэын ишаафц’эк’оз Руслан ибжыи. – Хэац аусхэартақынтэ ауп сахьасуа, – еергьхэа иаафуан, аха ифашьомызт Хэац арантэ еицах фажэақа верс иааигэазтгы, дыштатцэауаз ала телдагы ишлахауаз.

– Аци Кыгэа-ица дааихьоума?

- Дааихьеит.
- Кахуажэра дықэтцхьюума?
- Мамоу.
- Нас дааг!

Аци Кьагэа-иңа, Мушьни ихьзала Руслан дан-ицэажэа, деихеит ашэахьа ашьыжътэи аизаракьаф иалагаанза адиреқтор дибарц. «Зегь акоуп сыгэра игазом» ихэарашэа акэын ифапшылара шыказ иара, еснагь еиңш, акабинет ашэ данаалагылоз.

Аха адиреқтор исаат ццакуазу седру, аизаракьаф далагахьан. Акэша аиҳабацэа азэазэала ааира иафын, иццакы-ццакуа, ишагхаз анырбалак иаарцэымығханы рсаатқэа ирыхэапшуа. Избан акэзар адиреқтор убас дагьуафиашан, дагьуафыкэымшэышэын – дан-уңхьа уагхар пхашьаран. Ёңныхэа кайтқомыт, аха уахьааихэапшуаз иаразнак иааугэалашэон иара иакэытгьы абас ахаан иешагимырхоз. Ыара еңныхэак ааихэар иаҳа имариан, аха иара затца акы имхэарыз, иагхаз дшагхаз имбазазшэа кайтқон. Уи акэын зегь реиҳа изцэыпхашьауаз аус ицызуаз.

Аци Кьагэа-иңа дыңшыр акэын шыта, ишпакайтқоз. Аизаракьаф саатк еитцахомыт, нас уи ашьтахьгы жэохэка минут адиреқтор имацара дынрыжьюамыт акэшақэа реиҳабацэа. Арахь адиреқтор иамхэакэа, Хэаңка, игэы ахьихоз, дэықэлашьа имамыт Аци Кьагэа-иңа. Избан акэзар, цас ауашэа мзызда хымш аусураф дыкэмыт иара. Ашэ сылхо ааста ихэан, дындэылцит, ма аңшақэахьы сынкылсны кахуак жэып хэа. Ашьыжь иа-

аины, ишааиз ала ашәкәы рнапы ананыртцалак, арахь ианаауаз ишыццакваз еицш, иццаква ацшахәахыи идәыкәлон кахуажәра хәа аусбарта аусзуоцәа.

Аха иқан акахуа зынза изымжәуазгыи. Иаххәап уажә Аци Кьагәа-ица иааихьзав Игор Антон-ица, апалеоориентолог-апалеокинолог. Уи зынза дыццакзон, акахуажәахыи имоуп хәа ицхьазомызт. Избанзар анаукатә гәаанагарақәа реихарак рыгәра мгакәа, аиашатәкьа хатала ицшаарц дашьтан иара иагыаран дубаргыи. Апалеонтологцәа ирхәоз ргыырак шиашамыз тьцаахьан, аха урти иареи ааилгоны, цьара физикк иаацәыригон зыгәрагара цәгыаз гипотезак. Уи дшифьыз алингвистцәа акы ааларыжьуан. Хәарада, ихала мацара дафьымызт иара агхақәа рырееира. Афьызцәа рацәаны иман Москвагыи Қартгыи, еихаразак ара Амаамынқәа ракадемиафьы. Дааиуан иара, еснагь еицш, ашьха мфәхәаста дафьазшәа ишьапоуқәа еиххәа-еиххәо. Аци дихьзаны ианааифәацш, «иуасхәаргыи сыгәра угашам усгыи» ахәон еснагь еицш Аци Кьагәа-ица ихы-ифьы, Игор Антон-ица ихы-ифьы усгыи ианыз «афактқәа, афактқәа» акөын. Иаанымгылазакәа ацшшәа анааибьрхәа, Аци Кьагәа-ица дтцааит, ишахәтаз еицш:

- Иухьы, Игор, ақәара уейтцасуейтеи?
- Исыхьыз ухәоу? Серебриана гора ххамлеи сфьызцәеи сареи.
- Хьымцрыцшы?
- Аиеи... Хьыц!... Нас рыгәра гала хәрхеологцәа... уақа ихақәхәлан, ахьта сылалеит. Агәатцәыхь ашқа ииасызар қалап.

– Уңшишь, уара! Уеухәышәтәыроуп. Ас иааныжьтәым.
– Аха змада! – даакәыпсычхаит Игор Антон-иңа.
– Саҗамыз, сыццакуеит, – иҳәан, Аңи Кьагәа-иңа дна-
иаңысны, – Гамкрелизеи Иванови ртеория атәы ус-
гыы иуаҳаит, акәу ңызышьогыы иагафькоуп, – җааиңын
иҗынеихазеит.

Даакәыпсычхаит Аңи Кьагәа-иңа, асенсация ду
игәыңамзо дахьааиуаз раңхьа иңылаз зегь реиҳа
ашьанңа-уаф иҗазаара агәра зымгазоз Антон-иңа
ахьиакәхаз азы. Игор дивафуа днеиуан, аңшаҳаахьы
акәзамкәа, уи дахьцоз.

– Сара сыгәра умган, аха аа, агазетқәа «Труд», –
«Снежный человек: существует ли он?», «Комсомоль-
ская правда» – «Миф или реальность», – харантәила
дналагеит иара, – ателехәаңшралагыы иҗаз умбакәа
уҗам усгыы...

Игор Антон-иңа даангыларц егьааигымхеит, убас
ччараха исит.

– «Труд» уҳәоу? – илағырзқәа аахаддылеит иара.
– Центральный компетентный орган, – агәрамга
иааиаеңникилеит Аңи Кьагәа-иңа.

– «Комсомолка», – иччабжь акы ааинарҳауамызт
Марк. – Ари дгәаарц далагеит, аха егыи иччабжь инар-
бомызт.

– «Труд», «Комсомолка»! Уф-уф! – ичабра ааиҗишьит.
– Аңи Кьагәа-иңа, сыхаара! Амистификациякәа ирыз-
җазоу агазетқәа! Иугәаларшәа «Реис Таллин–Тбилиси»!
– аимҳәара далагеит Игор.

– Анеандертал дыкоуп! – изымычхайт Аци Кьагәа-иҗа. Игор дахънеиуаз инапгы нтарсны дааникылеит. – Дыкоуп сҳәеит.

Игор аччара дааҕытын, ишыза дкылкааны дааи-ҕаҕшит.

– Аци Кьагәа-иҗа! – еҕныхәала ҕааитит иара, аха ишыза иҕаҕшылара ааигәамҕхазт. – Угәы иалымсын, аха анаука наукоуп, иаҕахуп аҕаҕт ҕадыҕкәа.

– Анеандертал дыкоуп! – еиҕеихәеит Аци Кьагәа-иҗа, – аҕаҕы аҕзамцкәа зегь ишычеит сахьала.

– О, уи интересуп, – даақәшаҕаҕхеит Игор, еиҕарак далеиҕыртырц азы акәу, – шаҕа нызкь шықәса рхытцуеи? Еилургартә иҕоу?

– Абыржәоуп ианҕих! – дацыхәхәеит Аци Кьагәа-иҗа, – Мушьни дасуан Хәаҕынтәи.

– Сышҕацқакуеи, анышә иамандаз, – инапы ииулак ахы иаакәититәит Игор Антон-иҗа, аха ддәықәымлакәа даангылеит.

– Мушьни ибеит анеандертал цкьақәа. Иагыцәажәоит. Абыржәытәҕкәа уахь сдәықәлоит, уи удыруаз, Игорииок! – дгәааны акәын дышцәажәоз Аци Кьагәа-иҗа.

– Аҕаҕткәа рыда изыҕалом анаука, – ихәан ахәыз-хәыз дааимхәан иҕынеихеит Игор Антон-иҗа. – Мушьни дубар иоухәаша: «Уаргьу, Брут?»

Аци Кьагәа-иҗа дгылан, уи дишьтапшуа, уама-шәаҕы ибон Игорииок ҕәыҕа Мушьни иааицхаз хырә ахәеимҕаз. Мушьни амц шимхәоз рҕыҕаҕы ирдыр-уан арахь.

– Дагызлатэарызеи абыржэы аусбартафы игэы каршэны, – ихы аайкьейт иара.

Антон-ица иакэзар, аусуракны даакылкьаны, икабинет иеыфнеикын, ател аакэицааит.

– Абгызра аума? Анна Махаз-ипча дыстахын!.. Анна Махаз-ипча! – дахьтацэажэоз ифы инапала ихфо, атзамц иалыфны аус ицызуаз ирмахаразы, фитит иара. – Серпантингы даашьтыхны, шэышзахэо шэдэыкэла Акэака! Шэышзахэо, абаафсы, ишэасхэалакгы... Сышэзыпшуп аусуракны, – ател ныкэйтцан, егькамлазашшэа адэахы дындэылцит.

– Хасуама ашахмат? – даеа ашэык ихы нылеикит иара.

– Уфнал арахь, – наиафаркит уахьынтэ.

Аци Кьагэа-ица акахуа ыжэны, аха иажэабжь уаха еазэы икны имырзакэа дхынхэит аусбартахь. Аизарагы иалгахьан, аха адиректор азэи иарей еидхаланы икан. Уи дагьаадэылцит, Аци Кьагэа-ица уахь дныфнашылеит, дыфнатцэаауа:

– Асенсация! Алыкьса Платон-ица, асенсация!

Аха иара зака дацраланы ихэоз акара дтынчза ихийфы халал даафохан, пшьаала даацэажэейт, Аци Кьагэа-ица исенсациякэа ирышыцылахьаз адиректор:

– Уабаказ хымш, ишаасоухэара?

Инапгы ашышьыхэа абыржэытэка дызтацэажэоз ател ақэцара иафын.

– Алыкьса Платон-ица, абаафсы, аартра ду ашэхымс халагылоуп! Найден неандерталец! – даацатхалеит Аци Кьагэа-ица.

– Азамана ауми, – иахаггы дтынчза даацаажэит адиреқтор. – Царадырратэ усбарта цқызам хара хусбарта, аха атцарауаа шэхамоуп. Адисциплина ауп, мамзар Мушьнии уареи Игорн шэеипш йкоу академиягы реилахауеит, издыруеит уи. Зеггы харкэатцып, аха увзноскэагы уа узын са исшэаларыма?

– Исшэоит, исшэоит, Алықса Платон-ица! – Аци Кыгэа-ица ицьыба нтирфрын, маат кэачкэаки афырпи аишэа иныкэипсеит, ататын ргэйтатата. – Маатак агуп, нас иустап.

– Сара сакэзам апарторг, – иахаггы ашышьыхэа даацаажэит адиреқтор.

– Сшаадэылтцлак исшэоит, Алықса Платон-ица, амала Мушьни иааицхаз уазызырфы!

– Мушьни ухэоу! – иеирцэгьарц далагеит адиреқтор.
– Уиггы мчыбжык дагхахьеит.

– Анеандерталец... – деитаналагеит атцарауаф, аха адиреқтор даакэихит:

– Алықса Платон-ица, узыргэыбзыгуа ицсра убааит!

– Бзиоуп, бзиоуп, иутаху сахэи!

Убаскан агха кэитцеит Аци Кыгэа-ица.

– Анеандерталец даабеит. Узэхэыци, Алықса Платон-ица, атцарадырразын ари закэу. Узэхэыци! Узэхэыци! – даакэымтцзеит уаха.

– Аиеи, иабаздыруеи анауказы аминерал зыцсоу. Асып зыцсоу сара иабаздыруеи – дгэаауа далагеит адиреқтор.

– Асланец акәым, анеандерталец... – даеа гхак
кайтцеит Аци Кьагәа-иҗа.

– Аплан ала иуқәнаго аҗара сынтәа иузоухажьхьейт.
Иагьнамцхәны. Ғааны ианаамтоугьы мап схәозар убап,
– ител ахь инапы ааирххейт адиреқтор.

Аци Кьагәа-иҗа даақәыпсычхаит. Еиликааит уажәы
адиреқтор игәалақара аҗшақсахыз ала, агәра ирга-
ра шыцәгьаз инахьхьы Хәақ иқалаз. Мушьни избәхә
иҳәаргьы, абгахәыцы ацыхәа шақатс ианықанатқоз
еипшхон. Арахь итаҳын амашьына, итаҳын амагни-
тофони афотоаппарати, итаҳын амәақәцага бгыц. Аха
убыскан ашә лхы аалалкит амазанықәгаө-тыпқә..

– Кьагәович, Демур уигоит, Демур!

– Итабуп, башаза угәы қысцәейт, Алықьса Платон-
иҗа, – ашәахь иҗынеихейт Аци Кьагәа-иҗа, амашьына
иоуз җаңьарантә изаазшәа...Арахь русбарта амашьына
акәхын Демур дзықәтәаз.

* * *

Руслан ател дшасызцәқьа, Мироди Мушьнии
даашьтырхын, идәықәлейт Нур-Камидаҗ ишқә.

– Инхацәа цқьақәоу, уи Камидаҗ акәу, ижәла? – да-
хьбаан дтааит амқан Руслан.

– Ирыбарги, акруцәоуп, рчеицьыка бзиоуп, – атак
кайтцеит Мирод.

– Мамзар изабалак диақтома ҳахьшьа, – Руслан
ажәйтәрақәа гәхьааганы иман азоуп ақытаҳьгьы дза-
аз җымшқә.

Ҳахышья ҳәоуп ишиҳәаз, Ғыркәтәыла инхо ахчыңсаа рцәәжәашыала. Идырузтгыы иара ашьанца-уаҕгы «ҳахышья» шиҳәоз!

Ус ишнеиуаз иадгылеит Камидат игәашә. Аха уа иахынеиз «рахышья» дызҕәәз Руслан иакәым, Мирод ханшьалагы уамашәа ибеит.

Амра ашәәхәа лыкәыччо ацалакья дыкәгылан лара. Дара лбазомызт. Ацалакья дыкәгыланы цыгәхыршәт калтон. Нас, леаалыриашан, егы ацалакья дныкәпалеит, уаагы цыгәхыршәт калтон. Нас, ишанханы агәашәахынтә ишылзыңшуаз, ацалакья атқар шыапңынцала леынхылшыын, даагылеит. Дылбаагьалан, хланцы дшыкнаҳаз иаалырбзеит така игылаз аҳакья. Аҳакьяагы аалырбзеит, нас деитаагылеит. Ахышәтхәа ацалакья даакәгылеит. Нас, еита цыгәхыршәт калтан, егы ацалакьяхь дааиасит.

Ашьанца-тыңха иахьатәи чемпионкак лақара лыбаө лцәыласын. Уи ибон Мушьни. «Анцәаду» ихәеит Миродгыы, ипатақәа инапы нарылеишыын. Руслан иакәзар, игәақхомызт иахышья лхымәақгашья.

– Аңшәма, ура! – рақхья ҕитит Руслан. Ашьанца-тыңха абжыы лаҳаит. Леаалыриашан, деинаалаза ацалакья даакәгылеит. Аца ашә днасәасит. Иаакәырц-цакны ашә аатын, уахынтә ихы аакылирхәхәеит Нур-Камидат. Ларгыы така дналбааңеит, ус лыдимтақәа дыкам данаацәырц. Асакь аалирkit.

– Уа, бзиала шәаабеит! – ихәан, акыба длалбаан, иеыршәшәо арахь иҕааихеит.

Аха иеааидсахит Мирод даниба.

– Аду, уххэ згеит. Иќалаз ќалеит – усмабашьын. Саргыы ауаа сырхылцит, уажэы сзатэхеит акэымзар, – ихэеит иара.

– Ус шќоухэо, Камидат, дад. Ахы, афныќа хнаганы фырќыанк-фырќыанк аахаржэш. Хажэла лхуп рхэеит, уи ашьянца-тыпќагы даахардыр.

Руслан иакэзар, «рымахэ» ас иаб иашья дахья-иацэажэаз игэы ааканатан, фэаитит:

– Амахэ бзиа аешья диефсуеит, Камидат! Камидат ауми иухьзу?

– Нур ауп, цыушьт, исыхьзу, – дыпќашья-пќатцо, аха угсыы иара итэы ихэеит амахэ фыц.

– Хќоугома, нас? – аеыгэ-еыгэ дааччеит Мирод.

– Шэахьнааго ишэатэоу хэа егысымам, Аду. Суа-фызатэын иахьянза. Аха шэааи, иќалозар!

– Акагы угзам, акагы угзам, Камидат, – ихэан, аматцуртахь ифынеихеит Мирод.

– Акэасќыхь шэхалар, Аду?..

– Хара апсуа мца ахьыќоу хнеиуеит. Уцеишь, уапшэымоуп, – ихэан, Камидат ишимуаз апхья днеишьтын, ифызцэа иманы аматцурта даафналеит Мирод.

– Ара бааи, дад, – ихэеит, ашьянца-тыпќа дшэа-пырхапцау акэакь леахьялтаз даалыпќхьян.

Дыпќашья-пќатцо даайдгылеит. Леилахэашьяла деилахэан, аха Камидат имидал лапхья иаркын. Ари зынзак дигэапќханы имидал ланеишьазар... Мирод инап

дукәа рыла лхы ааникылан, лхагәта днагәзит. Амала ма-
кьана лыехәшьара иахиркьазомызт. Руслангы асас лхы
днагәзит.

Камидаҗ ашьанҗа-тыҗҗа илақәа лирбеит, адулаҗи
аишәеи ихы рықәкуа. Аха лара иахагы дшәеит, иихәоз
лзеилымкаазт.

* * *

Саатқәак рышьтахь Нур-Камидаҗ исасцәа лахфыхза
аматурҗа иаадәылҗит. Агәашәақынза ианнеи, Мирод
инап дукәа рыла ашьанҗа-тыҗҗа лхы ааникылан, даа-
лыхан, лылахь днагәзит.

– Бызлыҗыз рылҗҗа-ргәыҗҗа быманы бызланагалаз
рзы бымшны Анцәа ду, Аллаҗ ду дбықәныхәааит, дад!

Уи ихәонатҗы дыҗҗашья-җҗаҗо дгылан атыҗҗа, нас
илгәағын, днеицәхас-неицәхасит.

– Абзиараз, җҗа, сахьшьа!.. – зынза длахфыхза
дқалахьан Руслан.

– Минадора ауп, – Мирод имахаратәы уи дааири-
шеит аҗшәма.

– Минадора уи ураа узы. Җара хзы хәхьшьа лыхьз
шьатәыс ихәамаз, – иаафәахиҗәеит Руслан.

Мирод нақ ихәаҗшымҗа иақәыршәаны Руслан
днеицәхас-неицәхасит Камидаҗгы. Махә бзиа бхәында
бзиа дшизыгәдура дизыгәдуун уи уажәы.

– Нас, ишеибаххәаз, Нур, – иааигәалаиршәеит Мушь-
ни.

– Камидаҗ ауп... Аха сахәшьаҗа усгы даазгоит.

Гәарабжъарала иахъаиуаз Мирод ус ихәеит:

– Димырхырхәа дшәоит, нас уиггы деилкаатәуп.
Дицәызыриҗахым.Шаҗантәыдеиқәымшәахъоумдыруеи.

– Хрыбжъаҗазап, – ихәеит Руслан, аха нас, Мирод дааихәаҗшын, – урыбжъаҗазап ихәеит.

– Уи җсыхәак аиуп, аха иҗсҗазаара зейҗшрахои иара, Камидаҗ? – ихы дазҗаауашәа җааиҗит Мирод. – Уатҗы иахымгакәа ашъанҗа-җыҗҗа лызбахә ахыҗәашт. Арахъ идәықәлап ауаа...

– Иара ус атуристҗәагы, – наҗитҗеит Мушьни.

– Хәаҗ ршьаҗбарцу! Аҗҗа җахжәоит, Хыҗсҗа иаху! – иажәа ааиҗсахит Руслан.

Мирод иашъеиҗа иҗцакра игәамҗҗакәа ихы ааирҗысит.

– Удәхәыҗшахъ амҗа анбанзаноугахъеи, Мирод? – дҗааит Мушьни.– Мышкгы зсумыҗхрааит.

– Сара соума, уара уоуп изыҗхыраатәу. Шәхала ау-сура шәәҗуп Нинеи уареи. – Нас, шәымҗак аныбжъала инаҗитҗеит: – Дәхәыҗш җшзоуп, ихтызааит ауаа рзы. Уахъ арахә-ашәахә ықәлом усгы.

– Арахъ иқәлом ухәоу? – даазҗлымхәеит Руслан.

– Седру, уахъ арахә җеиуа хамбазаҗт.

– Дыдрыҗшь ныха ашҗагы рахәгы шәарахгы җеизом.

«Аиаша ихәоит убоу, уажәадагы схаҗы имааиҗыҗт», – гәаныла дааҗәажәеит Мирод.

Гәанылагы иаазгәеиҗеит иашъеиҗа дласызаргы ихшыҗ шыбзиаз.

– Иҳаздырам. Жәйтәла Хәаң иашьагәйтцәкьаз ам-
ҳаңьырра иагеит. Ара инхо ажәлантәкәа Дәрыңшь, Ыы-
рхәа ухәа ркынтә иааны инхаз роуп. Ахәных ахьзуп
акәымзар, изакәу хаздырзом, – иихәоз иаҳа-иаҳа игәы
архытхытуан Мирод. – Иаҳзымдыруа иагьа ыкоуп аду-
неи ағы. Ашьанца-уағгы дыкоуп хәа заҳахьадаз, аб-
науаа хәа шыоук рызбахә рхәалон хабациа амзар.

* * *

Ашьанца-тыңхәи Нур-Камидәти анеизынха акәзар,
Нур-Камидәт даахәыц-хәыцын ус ихәеит:

– Минадора, бааишь, бааишь!

Лара даахәлеит ахьҗитүаз аган өны.

– Исзаагишь бракац, иалшо збап, – ихәан, аҗеи-
лаҳәара далагеит.

Аракаң анизаалга, «шьта бца» ихәан, асаркьа днад-
гыланы асақә еиңш иааиҗишьит. Инапгы неиҗишьын,
изамөа ахәгы ныкәнырбзаан, зхәы амзымхыц арҗыс
изамөеиңш иҗыкаңшьааза иаакәлеит. Абасала «ихәы
аамихын», деилаҳәа-еилаца даалбааит. Иҗы кәадырны
иааҗигеит.

– Минадора, бааишь, бааишь! – җитыхит иара.

Ашьанца-тыңхәа аматцурта ашә даалагылеит. Лгәы-
цәмакьеи лаҳәызбеи лнапы иакын.

– Уажәйтцәкьа саауеит, баба, – ихәан дынҗыжә-
леит ахатца. – Ыырхәанза слеины сааиуеит. Бгәы
бмырҗыгын, – нас, «чоу!» хәа иҗы ааирхәмарын, ашта
дылткьеит.

Ыырхәа дахьлеиз, иитахыз иахәшьаңа дыказамызт.

– Ахәылбыҗеҗа дааип, уеыжәтц, узыпшузеи, – лхәеит иахәшьа.

– Умидал абаҗоу, Камидаҗ, – иеыѠ леишәацәгыагы иацәымшәазакәа ишькыл иахьынхалон ахәычқәа.

– Макьана ишәасхәазом, – маанала даацәажәеит Камидаҗ, нас иахәшьа ус леиҳәеит: – Уаха уеизгы-уеизгы дысынашьҗи бычкәын, дыстахуп.

– Дзуҗаху ухәар иауеи.

– Макьана ибасхәом, – маанала даацәажәан, иеы ишьхәа неирбеит лашьа.

Абжьааҗны данырзаалоз акыргы даанхалон, уажә иццакра уамашәа илбеит иахәшьа. Игәаалыгзон игәы лас ифныҗа изихоз, аха егьзимхәаз иарбан?

– Ғазных пхәыс дааигеит ари аиқәымшәа, – даахәыцит ипхәысаагарақәа згәы иадыргахьаз иахәшьа.

Аха Камидаҗ избит аус җыц дызланагалаз анарха ша-иуа ихаҗа агәра игаанза имырзарц. Дыццакит ишьанҗа-җыпҗа лахь.

АмѠан дааиҗылеит рқыҗан абга дақәтәоуп хәа ззырхәоз алыгажә. Уажә абга дақәтәазамызт, шыапыла акәын дшааиуз уи, аха усгыы иааицәымыҗхеит Камидаҗ. Наҗ иҗы нархәны, димбазазшәа диаѠсит. Уртқәа ирышь-җылахьаз алыгажә игәы ааихьнашьын ихы ааирҗысит, аха ишьҗаҗимҗит. Уи азымхошәа дшааиуаз жәык ахы иқәкны иқәҗааит хеуаѠ. Изтәызгыы дидыруан.

– Алашәатә угрыхааит, – ихәан, дҗеыжәымҗцзакәан дааиѠазан, ахәажә налиҗааит Камидаҗ.

Иеы аштае иаажьны аматурта дааонаххит, игеы атхара еисуа. Ипқэыс хэаша аоны дықан, аха изутахи... Амца лыцэкаытазаарын, еиқэыстоит хэа дафын. Уаха қбаад анылымба, иршахатга шэкеы ааимылыжэжэан, уи ала амца аибаркра дафын. Амца ааибакуан еипш дааоналеит иара. Ашьанца-тыпқа даахьапшит, иршахатга шэкеы иаразнак амца шеикэнартаз ирбаны длыргэыргыаразы.

Илзеилымкааит игеы изамыхээз. Лыччапшь налфеабейт.

– Ааит, бара атраккист хша, авридитыл! Еицээзгы сыкэнаган санбыднагалоз! – уажэшьта лхала лакэзамыт иибоз, уаанза дызмаабыз ихэсақаагы лывагылазшэа ибон. Уи азоуп шэара хэагы зихээз:

– Шэара шэыжэла ақэны ақэрыпсароуп, қбаафыри мааинцыз, иана сапыс!

Амцагы днычээасгышьейт, аха ишэкеы былхьан, иабакахыз.

– Бдэылт абыржэытэкеы! – дыхэхэейт ари ахатца.

Дауалуашейт, даашакьшакьейт ашьанца-тыпқа. Дааонагыежыит аматурта шэарах зызымкшэа. Лмака иавтан афырпын. Лгэыцэмакеи лахэызбеи лнапы иакын. Уаха мхэакэа лхы лықэырпс дындэылцит лара ашышьыхэа. Ашта днықэланы лфыналхейт, алақэа ахылдгэыбзыглов мбазо. Ашта агэта днеиуаны, лхы аалалыркеын, агэыцэмакеы ашьац инылалтейт. Агэашэ дантыцуаз ахэызба уа амфы иналалырсит. Лгэы иахьаркыз иаамхны уи инафалыршейт амидалгы. Ашэ аныдылтцоз алақэа лапкьаны итытхьан. Знык лхы

лышьталаны ишааиуаз ангэлта. Дагьяалахфыххеит, лфырпынгы лмаќа иахъавтцаз лнапы аахьылшьит.

Мирод ифызцэеи иареи Ахэных атцаќа ахэыста иаатытцит. Шыцла италаханы игылан Ахэных хыгье-жъаа пшза. Иара инахыкны иубон Мачагэа ихапы змаз ашьха. Ахэных иафыкэшон, ирѡашха, Иагырта цќа. Еизааигэазаны игылаз ѡ-злагарак аус днаруан уи аќэытцэак, хахэ ќэазла ихыбыз адэы-иатцэафы.

Аѡны ианааи Мирод ипшэма пхэысгьы рхэы ќатцаны дырзыпшы. Ианаатэа, Анцэа улпха ашьтахь, Мирод дѡагыланы хапсуа бызшэа иныхэеит. Ѳастха аишэакыаф иахатэаны ичоз ихэыцќэа, раб дцэажэонаты изыѡза игылан.

– Амын! – рхэеит дара адрухэа, иажэа даналга.

Мушьни даапышэырччеит. Ари аѡнатафы ус ишапыз идыруан.

– Азэгы иуцэагазом, Мушьни, уракац хэшэы, – ихэеит Руслан.

Мушьни ахэшэ этаз ашыушьа наќ иныќэйргылеит.

– Агэабзиарахьчара аминистрраа ирыдызгалоит арецепт. Апатент иатнытцуа ала апалеолит сафызаауеит, азэгы сихьымпшзакэа, – дгэыргьон иара.

– Уусќэа еиќэуршэеит ухэар смахаи, сашья! – фэааитит Руслан.

Мирод ѡбаќа фырцьан шьтиххьан, дхэытцэы-хэытцэуа далагеит.

– Шэара шэасцэам, шэмыццакын, – ихэан, дгылеит иара.

– Деиҗадәықәлеит идәхәыпш ахь, – лхәеит иҗ-
шәмапхәыс.

– Баба, саргыы суццоит, – дџаҗкьеит иҗкәын.

– Уаала, нас, – ихәеит Мирод.

Ибжыы еизадаза ауп ишихәаз, аха иус иҗкәынгыы
игәы ахьязыбылуаз игәы иахәон. Уигыы ааныпшит ихы-
иҗы.

Иағырҗа уахьныруаз Ахәных ашьапаҗыҗкәыа иҗан
уи адәхәыпш еизиаша. Уахь анеирҗакәа амағ рхиаа-
ны иахьыҗаз ирыҗкәаны адәхәыпш ааирпшит Мирод.
Иџнусқәа иерыгырханы уи даҗын иара џымчыбжыа.
Иахья азы аҗхатәры хҗангыы иалгеит иҗкәыни иа-
реи. Амра аҗашәарахыы ахы архахьан. Шьҗа иҗатәын
аџныҗа, избан акәзар идәықәлар акәын Мачагәа ихапы
ашҗа, аиҗыларахь, ишеибырхәахьаз.

Ахәыҗы аџныҗа дишьҗын, пьҗтраамҗак дынкахәыҗуа
даатәеит Мирод. Нас, даагылан, псуак ишыҗаитҗаҗ
Анҗәагыы Аллахгыы рызбахә ихәеит, хыхь дыпшны.
Убасқаноуп данаидгыла ашьанҗа-җыҗҗа, уаҗа данаа-
иуаз лышьҗыбжы имахәзакәа. Дааидгылан, дыҗхашья-
җхатә днаиҗхәас-наиҗхәасит.

– Хәи, бара бшеибгоу, дад, – ихәан, игәышпы җбааза
инапқәа ааитихын, дааигәыдихәхәалеит аҗыҗҗа.

Аҗатә-уаџ ижәџахырқәа аанкыланы Ахәных
шыҗаз даахьалырпшит ашьанҗа-җыҗҗа. Акы илырбон,
напышьашәалагыы иалхәарҗ лҗахын. Ахәных иқәиаауаз
ашыҗ аиаҗәара еиқәарахахьан. Мирод ибомызт
ашьанҗа-җыҗҗа дзызхьалырпшуаз. Ғымҗкәа уахь уҗш-

ла хәа илырбеит, лышқа данаахьяақш. Иаргы дыңшуан, дзыршуан. Алақәатәҕыагы уахь ипшуа изыршуан. Дыдбжызу дыдбжымзу изеилмыргеит аршаш цқа инамырхазт. Аха ҕымт дшыңшыц дыңшуан.

– Злыңха хаура, злыңха хаура! – даахәйтхәытит Мирод. Ибла ишабоз ашьха ақәцә инахылтын, ажәван аҗеижьра иналалеит акы жжаза. Амца алкьошәа убон иара кәашза иахьлеуаз. Аныха лабҕаба ишибаз агәра игеит Мирод. Дшанханы дгылан алаңштәашәара аниасгыы кыраамта.

Иагыизгәамтеит ашьанца-тыңха днеицәхас-неицәхасны лҕаныналхоз, лақәа лыманы. Ауасархәыга абжы илымха ианаатас ауп дцәырхазшәа данаалт. Амра шәахәа кынаақәа лхахәы иалатәо, лцәалых маҕәақәа ирҕыкәшо дҗеиуан лара, азиас ақәара дықәланы, хыхь. Дҗеиуан, аҕырпын архәо. Илывацало иҗеиуан ихыпшшәылаз ахьча лақәа җба.

Миродгы дқәит, иахья иибаз азбахә ауаа игәра ргаратәы ишреиңәара хәа, насгы абра иуаажәлар ааганы аңсаатә шыкеитцара хәа.

Ашьанца-тыңха лақәеи лареи шнеиуаз, Мачагәа ихаңы иазааигәахоны еиңш, амшә рңылеит. Алақәа уи рбеит, ирбеит моу заанатгы аңба рыкгәышьеит, аха ишәаны иахьзажәымлаз иацәыңхашьеит. Рҗыза рҗеаалдырҕәгәалан, Пырқба абжы ныцакны иаақуит, Бжәацал абжы ныцакны иаатцарит. Нақ-аақ лақәа лыҗнапык рыла иаалгәйдлыхәхәалан даатәеит лара. Иахьяалгәйдлыхәхәалаз, лызнапык аҕы инхаз аҕырпын

ахы Бжъацалақышә иқәкын, иархәа хәа иадылгалазшәа. Аха Бжъацал ақырпын архәаха амамызт, Пырқыа еиңш ақәара еитцасуан иаргыы агәы тқыаны. Избан акәзар амшә, рымәа ахьейхнатәоз игәанатан, ихынхәны иаин, иаарыдгылеит. Рыхқәа иаидыркылеит ашъанцатыңдай иарей. Ахьча лақәа рыбақәа аахырөеит, ушьтан, «хабла нтаан, акгыы хамбеит» рхәарц рызбызшәа. Лақәа шылкыз амшә лхы аағылшьит, сеибганы срылцит, сеиташәзааит лхәарызшәа. Амшәгы ахы аалығнашьит, баагәышьама хәа. Нас, арығъарахь иаахьахәын, уахь идәықәлеит. Бааит, бызбеит, уажәшьта сгәы тынчуп, сцаны бгызрак сфап ахәазар акәхап.

Игор Антон-ица ателгыы дасит, саатки бжаки ирылагзаны иаакылкыеит иөызцәа. Урт алааит аспецмашына. Иара машына ласын, аха иаман итахкааз ацрақәа. Уи ацрақәа итартәаны Ақәантәи Тамшька, ма Тамшьынтәи Ақәака имәаныргалон амаамынқәа. Иөызцәа ирыманы иааит «Санио» итнажыыз атыхгей «Тошиба» иатәыиз анцагей. Ирыман, зеиңш камло егыыкам хәа, «Шарп» итнажыыз аибашыга аерозоль, Анна Махаз-иңча Иокагама даныказ иаалхәеит уи. Инызөоутәаз, маамыныз уаөыз, жәохә минут интақәахаа иарцәон, пырхагагы рызнаузомызт.

Амашына амаа икит Серпантин, аиог, ателепат. Хәаң ақыта ахыыказ усгыы ирдыруан. Егыырахь, Серпантин дтелепатын, хә-верск рыкәша-мыкәша ауафы ихәыцбжыы иахауан. Насгыы, гәаныла дарбанзаалак адца иитар илшон.

Хэац ифалалоны иангылан, амашына иаатытцит, зык ржэырц. Азыхь ишахагылаз дыццакы-ццакуа даарывалеит еуафык. Ақытауаа ирзымдыруагы ацсшэа иамхэакэа иафсзом. Аха ари аеуаф азыхь иахагылаз иагымбеит. Дыхшэааны акэын дышцоз. Серпантин атэара дахьымзат, дышгылаз Шьхатэыла Абжныфара поза ааникылеит. Иагыдырит уи ахатца азэы дааигарц дишьталаны дышцоз, уаха Минадора хэа тыпцхак дицэырымгаразы. Уаха егызеилмыргеит, избанзар уи ахатца ажэала данхэыцуаз иихэоз ацсышэан. Уи Серпантин иахауамызт. Игэыпжэарабжьи «Минадора» ахьзи ауп еилиргаз.

Даара ауаа ирзызырфит, ашьанца-уаа рызбахэ азэы ифытцшэаны ирахауазар хэа. Аха баша аамта рыцэцон. Атцыхэтэан ақытсовет афны ифеины ицааит, археолог Мушьнии аетнограф Руслани абаабари хэа. Уа ирахаит урт ауаа Мирод Гэажэба ифны ишыфаз. Мирод дахьынхоз дзырбашаз хэычык даашьтырхын, уахь ихалеит.

Серпантин даара идырцалазаргы фамфак ифахьы инеимгеит Мирод ифнафакны. Мушьнии Руслани зны-зынла ацсуа интеллигентцэа ишыртасу еипш, иналаршэ-фаларшэны урысбызшэала иахьхэыцуаз ихы иархэаны иказ зегьы еиликааит иара. Уажэшьта ифызцэа иманы хыхь дцаргы цэгьа ибомызт, зегь рацхьа анеандертал дрыпшааразы. Аха аишэа иахьеицахатэаз рахэашьа дақэымшэеит. Атцэы дахьахаз ахэыцрақэа рзызырфара иахагы ицэыцэгьахеит.

– Изимжэуеи ари?

– Идумцалан, Мирод. Уи идин иатданакуам, – ацшэма дихэеит Мушьни.

– Ацсылманума?

– Мамоу. Даеа динуп. Индиаа ртэы.

– Иога, – ихэеит Руслан. – Ацсара – жэван тыпхацэа.

Хари-хари – ахахаира.

«Уажэшьта хгылап, уажэшьта хгылап», – гэаныла ифызцэа иргэыбзыгуан Серпантин, аха урт ѡба-хца хпыѣ аныржэ, гэаныла уаѡхэа рахауамызт, убжыы тыганы ироумхэакэа.

– Сацсуоуп бхэоу, дад? – Анна Махаз-ипца ихы налыкэикит Мирод.

– Да, – лхэеит лара.

Убаскан бжык ааиахан, Мирод ицкэын адэахыы дывдэылцит. Агэашэ машынак ылагылан.

– Камидац иоуп. Мушьни ажэак иасхэар стахын ихэеит, – ихэеит ацкэын даныхынхэ.

– Мушьни дызтаху арахь шэааи хэа роухэар камлазоз, – ицкэын иааиаецнихэеит Мирод.

– Махэра имуеи, арахь дааиуама, – ихэан аишэа днахыцит Мушьни. Агэашэаѣ данааи, Камидац амашына ашьтахь дахьтатэаз дтымцзакэа дааипхьеит. Иахэшьаца ацхьа дтэан, амаа кны.

– Арахь шэааи, дад, – даадэылцит Мирод.

Аха уи ихы даныкэыпш, Камидац, уцала хэа иахэшьа-ца адца наиицан, амашына цеит, Мушьни даманы.

– Харгыы хцоит, – иццакит Галкин ифызцэеи иареи.

Ацшэмацаэагыы урт аанахкылоит хэа иаламгеит.

Амала Руслан игәы иалсыз:

– Шәәаләхәәгы җарымхәеит. Уахь җашцоз рдыр-
уан. Иара усгыы Ачи Кьәгәә-иҗа даамгазакәә иахьәаз
рҗысымшьеит. Амашына дара ирыман...

– Җара җаицәәжәо ашьшьыхәә җцалап. Амәә кьәҗ са
издыруеит. Дара аннеиуа җаргыы җамнеиуазар умбари,
– ихәеит Мирод.

Еиманы рҗынархеит Агәәжәбақәә, Мачагәә ихәҗы
шыҗаз. Ишнеиуаз ахысыбжь анраҗа рныкәашәә
иацырцеит.

Җхынхәып амашына Мушьни дынҗартәәны иан-
дәықәләз ашҗа.

– Җхалароуп, Мушьни, ххамларгыы зузом!

– Сара мап хәә уасхәәама, Нур.

– Нур мой, Камидаҗ!

– Короче, братишка, где пришел, задний ход не
знаю! – ихәеит аиахәшьәҗа.

– Ус умцәәжәан, арҗыс, суршәарашәә. Аблатной
бызшәәгы аасахар аузом, – дгәәаит Мушьни.

– Ахы, әжә еимашәымкын, – иаахьеиршшеит
Камидаҗ.

– Бжьәык сашьцәә сыцызшәә сзықәгыҗуа ара
исымгыҗцроуп, – ихәеит аиахәшьәҗа, аха Мушьни уи
имаҗаит, ма хырә аимҗеит.

Амашына адәхәыҗш азааигәара иааныжьны, аәәада
иәәәәлеит. Аҗь гыләә аҗынза ианәеи, аиахәшьәҗа
дааҗсан, иҗсы еиҗеикыр акәхеит.

– Дыхание ни к чорту, – даакэпысчхэит иара. – Тубик.

– Ахапы аталартафы хаузыпшуеит, умыццакыкэа ухал, – ихэеит Камидат, нас Мушьнии иареи аанымгылазакэа идэыкэлеит.

Аха ахапы аталартакны инеиуан еицш ашьтыбжькэа цэгъахеит цака. Икалаз анырба ицит ладака, ахэнаразы шэ-сацъанк шагыз иказ азиашарахь.

Иахьа ашьанца-тыцхаи амшэи ахьейцылаз акэын уи азиашара. Амшэ абгызра абар усгы изадтуама, азхара ыфа уажэы акэын ианаиуаз. Ишаиуаз аиахэшьаца-галаварези иареи ааифахаит.

– Уца, баба, суцырхагам, – ахэарашэа иааихэацшит амшэ. Аха аиахэшьаца дшэаны ипарабеллум, бжьы иашьцаа ракара дзыкэгыгуаз дахеит. Иаатицаан, хынтэ еикэырццакны амшэ деихсит. Нас дыцит, ахшыыра иееитарц.

– Козел! – ихэеит иара дахьнеиуаз.

Амшэи абшьтэеи изеишымдыраауа акэмызт, аха иара игэамцхоз цстэгы уаагы «козел» хэа реихэон.

Амшэ иагэйдитцаз ахкэа амаахеит, аха аиахэшьаца ахшыыра иеахьейтаз, далкэеит, дагеит. Мушьнии Нинеи ахапы итырхуаз анышэ зегы ааганы абра итарыцсон. Убри ицсы иацшэмахеит. Анышэ тата дылакэымпылуа, дылакэымпылуа, ижы ааимырцазакэа даманы ишнеиуаз, Иагыртанза длеит, азмыжьгы абыкхэа длалахаит. Сахэшьаца дахьтахо збаз сара соума ихэан, Камидатгы кэанызанра камцакэа иахэшьаца дишьталеит. Уигы

дкәымпылуа дышлеиуаз, иаргы иахәшьаҗа ивараҗы азы ааҗиҗеит.

Аиахәшьаҗа имаҗа ааипҗишьшьаан, бжъеишьцәа иреифигоз уа иавҗан. Ичааршәшәаны, ичаабыҗны азы дааҗыҗит.

Мушьни иакәзар, амшәгы имбазеит, аиахәшьаҗа дахькахауаз дшәаны дхысыз җишьеит. Цаҗа дылҗаҗшит атыша дхықәгыланы. Иыызцәа цәыха-жыыха азымжы ишҗыҗы, җырхага шырмоуз аниба, дырзымҗыкәа ддәықәлеит ахаҗы ашҗа.

Амшә Мушьни ишимбаз еипҗ, иаргы дамбеит. Акгы иалахәазамкәа агәыз-гәыз захдыргаз азеилымкаауа, иааҗшын, нас икрымео ишәеиуаз, Аҗзамҗ иықәыззан, ахаҗы иҗалеит. Аригы имбазеит Мушьни.

* * *

Ажәакала, Аҗи Кьагәа-иҗа уажәшьҗа амашьына иман. Амала абензин җшаатәын. Цьаразатәык, абензин уаы иахьиоуаз, МВД-аа ргараж аҗны акәын. Аҗи Кьагәа-иҗа алекҗиақәа дрыҗхьахьан, еихеит уахь Демури иарей.

– Аҗи Кьагәа-иҗа, умашьына иахәлакьысуа абензин узҗаҗәоит, амала исахәа: Турчанинов иихәаз иахухәауеи, иашоума? – дҗааит уи, дахьнеиз иидыр-уаз аихабы.

– Иашоуп, – ихәеит Аҗи Кьагәа-иҗа.

– Даҗазны акәызҗгы дмыҗцакзакәа ажәабжы имхәози, аха уажәы амәа иман, амәа.

– Иашоуп ухәоу? Минутк уангыли! – ихәеит аиҳабы, нас җитит: – Леитенант Къецбаиа!

Алеитенант арахь иҗааихеит, анкья ичапан ахьыказ ашка имаҗа дџахо.

– Уизызырџи укапан ацара змоу иихәо, – уи ихы наиқәикит аиҳабы.

– Аепиграфикатә наука шыҗоу усоуп, – иааркьяҗуа дналагеит Аци Къагәа-иҗа, аха дышҗаццакуаз.

– Иуаҳама, – уи иажәа дааҗыџлан, алеитенант днаиқәызбит аиҳабы.

– Бжьык академикцәа ирхәаз ада акгыы схәом, – дацрамлацәеит егыи.

– Уакадемикцәагыы уаргыы схәап. Уабду дыз-милатдаз?

– Сыццакуеит... – дааҗытәы-җытәит Аци Къагәа-иҗа.

– Алеитенант, абри аҗкәын абензин иҗи, уаеигзакәа, – ихәан, ашофери алеитенанти цеит. – Уажәшьта алхрақәа шцо сахәалеи!

Аци Къагәа-иҗа абензин җартәанза дыццак-зомызт.

Уа иманшәалахеит. Иҗшаатәын аҗыхгеи анцагеи. Аҗыхга лыман Фатима. Аха уи илымамызт аекспонометр. Аекспонометр иман Фарткес, аха аплионка има-мызт. Аплионка змаз Алмас иакәын. Аха уи Совмин аҗынгыы, ателехәаҗшра аҗынгыы аус иуан. Рџыҗьара-гыы икра цәҗан. Усгыы инеит ателехәаҗшраҗкны. Алмас уа дрықәшәеит, аха аплионка аҗыхга иаҗататәын.

– Иаҗатца, нас! – дааҗытәыҗытәит Аци Къагәа-иҗа.

Аха аҕатцага ахыҕаз Совминакэын. Уахьиҕитеиманы.

– Алхра атэы шаасоухэара, – дцааит Алмас, аплионка аҕатцара даналага.

Усгыы уи далгаанза ҕаргыы изцазомызт. Аҕи Кыагэа-иҕа иажэа аахациркит.

– Окружное собрание, – даҕын иара, аха ус игэеиҕеит Алмас иахауаз игэы аархыҕхыҕын, дызҕыыз даҕэыҕны дышхныҕсыланы дыштэаз. – Уус уалга, мамзар ленинградтэи аҕарауаҕ итэы уасхэазом, – иеиргэҕеит Аҕи Кыагэа-иҕа.

Ажэакала, уаҕагы иманшэалахеит. Шыыбжыы ааи-хьан. Уажэшьта иҕшаатэын анцага. Анцага змаз Тамара Аимхаа-пҕа лакэын. Мсыртэи аминистр, аҕсуа хатца хамтас илиҕаз, аха акассетаҕэа цыракгыы лымамызт. Акассета иман Руслан Гэажэба. Аусураҕны ианаакылкыа ауп Аҕи Кыагэа-иҕа ианигэалашэа Руслан Хэаҕ дшыҕаз, Руслан шиакэыз иахыа Хэапынтэи аҕел иасны анеандерталаа ражэабжы изаазыцхаз.

Адиректор сасцэақэак наскыаго дахыадэылтыз, адэаҕны дгылан. Иааиҕахаит.

– Узымцазеи, Аҕи Кыагэа-иҕа? – дгэызианза дцааит адиректор.

– Сышпамцои, Демур симгои – иамхаҕеит Аҕи Кыагэа-иҕа.

– Демур ииуеи. Хмашыына шыыбжыышьтахь са истахупеи.

Аҕи Кыагэа-иҕа амыцхэ шиамахаҕэаз, ихала ихы шиҕииз ибон, аха шыта дызхыацуамызт, ихышэахахьан.

– Алықса Платон-иңа! – даағьатцэы-гьатцэит иара. – Уазхэыци, анауказы...

– Бзиоуп, шэца, – ихэеит адиректор, – амашына са исхатэзам, аусбарта зеггы иатэуп.

– Алықса Платон-иңа, акассета умазар? – игэы гэгэахеит Ачи Кьагэа-иңа.

– Акассетақэа устап ѡбаға. Аха абатарейкақэа шсы-мам сыңсцэа ирымафэоуп.

Асасцэа абзиала хэа нареихэан, адиректор Ачи Кьагэа-иңа диманы икабинет даафналеит. ѡ-кассетак фыцза исеиф иаатыганы астал иныкэйтцеит.

– Угэы иаанагои Турчанинов изы? – Ачи Кьагэа-иңа акассетақэа ицыбыа интеитдан, дандэықэлос иааихь-зеит азцаара.

– Иааркьяфэны: са садгылафэуп... Уатцэы зегь пшьаала иуасхэоит! – ашэахь дыфит Ачи Кьагэа-иңа.

– Алхразы сахьышэтаху – ара сыкоуп! – ина-ишьтафэит адиректор.

Акассетақэа рзы иманшэалахеит. Абатарейкақэа змаз Галкин иакэын. Аха уи ифы даннеи, Игориок икабинет ашэ аркын.

– Амаамынқэа ракадемиа афьинтэ ифызцэа аакыл-кьан, машынала цьара ицеит, иццакы-ццакуа, – иахаит Ачи Кьагэа-иңа.

Иаразнакгы зегь еиликааит. Еиликааит Игориок гэрамга иара иаңхьа уа днеины, иаңхьа рахэ иоурц шидаххаз.

– Уеиха! – ихэеит иара, амашына дынтацалан. – Абатарейкақэа Цсырзха измоу дыздыруеит.

Аци Кьагәа-иҗа асенсация, ахьз акәмызт дзышьтаз, аха Галкин ас иеырмашьцаны джьарц ахьақәикыз игәы иҗаххит.

– Уеиха, Демур!

Аха Демур иахәара аҗахзамызт. Уи акәын ииҗахыз, дықәпраа амәа инаниршәлеит. МВД-аа рбензин зтеитәаз «РАФ» иагәарҗазаны акәын ишҗоз. Автоинспекторцәа иҗырхагахошәа аниба, имашьына аҗхьа асаркьа инаиркит ашыра «Экспедиция АН СССР».

Афон иахьнеиз абатарейкақәа рзын иманшәалахеит. Ирызҗараны изықәгәыгуаз имашьына аресторан аҗхьа игылан. Аци Кьагәа-иҗа даныныфнахх, уи ауаф шыҗьа аҗахмадацәа дрыдтәалан, акахуа ыжәуа. Уа дманшәалахеит. Абатарейкақәагы уа ишәыра иҗан. Аци Кьагәа-иҗа дҗарц далагон еипш, ахәаагаф иманы дааит ашампан-фи ашәыри.

– Хә-минутк роуп, уаха шәынхархом, – рхәеит аҗшәмацәа. – Аҗцакра шшәымоугьы аабоит.

– Бриут акәымзааит, дад, – ихәеит абырг, ашампан-фы аартуа, нас, Аци Кьагәа-иҗа ихы найқәикын. – Ишаасоухәара, дад, абри Турчанинов дзыпхьаз ахахә атәы.

– Ғсевдобибл, – даалагагәышьеит Аци Кьагәа-иҗа.

Аха хәыцырҗас имаз джьаны идәықәлаз иакәын. Ар-ахь алхрақәа ртәгы мхәакәа дшырмышьтыуаз идыруан иара.

* * *

Ахэных ашьапафэи ианфэи, Игор Антон-ица ифызцэеи иареи рмашына уа инрыжбит. Азхышьтра иафаланы идэықаларц ртахын азныказ. Аха Серпантин дзыфза даазырфын, уахь акэым, аха арахь ауп ихэеит дук мыртыкэа. Иашаны иаалихит Мачагэа ихапахыы амфэа. Азы зныланы иааиуаз амфэхэаста шэшыы илафалеит.

Аць гылфэ ахыглаз ианыфэаза, уажэшыта абрахь ауп ихэеит Серпантин. Дук мыртыкэа амфэхэастагы рбеит, арака ааигэа рацхьа ицаз шиасызгыы агэра ргеит. Серпантин ителепатиа фанцаразын цытраамтак даатэаны иееизигар акэын. Уи ада илшомызт ихшыф иацхьа ифэиуаз рхыгзара. Аха арахь рацхьа шыоук шхалахьыз фашьомызт. Уи днарбеит аакыскья азэы ишкаиршэыз мфашьо амфэхэаста ианыршэлаз ататын фыблаах. Аифызцэа ааццакит. Атыхгагы анцагагы иапон фатцаран, иласқэан. Аха усгы ахацэа иааныркылеит. Адэхэыцш афны ианыфэаза, Серпантин даатгылеит.

– Тише! – ихэеит иара, ифызцэагыы цака ил-еирцшит.

Арфаш амцан цака зегы еицырбеит.. «ане-андерталцэа». Фылашьцааран уа, аха имфашьахуа акэын ишырбоз. Руазэк дқэарқэашьеиуа арфаш дацагылан, егы имафэакэа рырфара дафын. Иш-цэалых мафэакэазгыы фашьомызт. Рфыцьягь ран иша-алыхшаз ифан. Абнауаа шракэыз мфашьо, руазэк, уи афыза иакэхарын, ихы инаркны ишьапафынза дфын, дтыхын.

әаратәы иааиркәадеит. Иахьынзауаз ихәамц ааириа-
шеит, инапкәа дахьрықәгылаз ичаашьтихзеит. Аарлақәа
акөын ишизааиуаз «анеандерталцәа» рсигнал. Аха ус-
гыы еилургаратәы иқан.

– Сықсымзар, ақсшәа еиқшуп, – даахәытхәытит иара.

Анна Махаз-иққа лхы ларқәны Серпантин дааи-
хагылеит. Цыра-цырала асигналқәа идкыланы, ибжыы
тыганы иқыза иаалирхаит Серпантин. Анна Махаз-иққа
атәым бызшәақәа дрызқазан, аха лхатәы бызшәазы
душәшәыран. Избан акәзар ақалақь ақы диит, ақалақь
даазеит. Иаахьаалгеит лхатәы бызшәа ахьылзымды-
руз. Амала Серпантин иихәаз шихәаз имырқашьакәа
транскрипциала ианылцеит: «аб-га-ағ-ри-хат-хам-фо-
зи-у-баашвт-а-мушв...»

Нас, егы, арқаш иатцагылаз исигнал: «уф-иш-қах-
шва-шво-адз-ы-диа-хоз...»

Уажәшьта имқашьо агәра ргеит Игор иқызцәеи
иареи анеандертал хақақәа шырбаз. Насгыы арт
«анеандерталцәа» еихаразак хә-змаз екземплиарқәан,
избан акәзар ицәажәон. Цоуп, урт рбызшәа, адешифровка
қамтазақәагы иубон иахьатәи абызшәақәа ирыдуқылар
– ишымариацәаз. Итцаатәын макьана Анна Махаз-иққа
транскрипциала ианылцаз ажәақәеи ажәеицааирақәеи.
Иқалон урт инагзоу, цакык змоу хәоуқәазаргыы. Аха уи ма-
цара адагыы, абар, рееилақәа, арахь иақәлеит дара. Анау-
ка ақатыр азын амч хжәа ахархәара атаххозар, уи ақыгы
иаангылатәзамызт. Зегь ирыцкыз – ахықәкы гәзианын. Гал-
кин иақа дықәған, ақата аашьтихит, Серпантин дқагылан,

уи дицхрааразы дааивагылеит. Анна Махаз-ипча анаука ианатахыз дхатампчхэысын. Иаашьтылхит аерозоль. Уи аерозоль рхы иадырхэалон амаамын гэгэакэа рыкраан, иаххэахьеит пырхага шамамыз.

«Анеандерталцэа» агьяахэнеит, Игор Антон-ипча иршэыз акап нархапэит. «Шэабицс, хай-хай!» хэа еил-каамыз бызшэала ибыбырц иалагеит дара, аха Анна Махаз-ипча дымшэакэа рапхьяка дааиасын, аерозоль нырфалырсит, «Абнауаа» рфыцьягь иаразнакала инхыдышышь-аахыдышышьын, илпхэахаа ицэеит.

Уажэшьта иццактэын. Рдырфатэқэа рыманы цэка ил-албаан, рмашына ацрапэа интадыртэеит. Идэықлеит. Жэохэ минут рыла иалцуан «анеандерталцэа», аха, дхэыцуан Игор, закэытэ аартроузеи ари анауказы.

Амашына Хэап ахэаакны илеихыаны «Анеандерталцэа» алцит.

– Закэызеи, убаашэт, хзырбаандафыда, сахэшьапа! – атцарауаа рлымха иаатасит руазэк ибжыы.

– Умшэан, диахоз, иашьяк иеипш сзықэгэыгуа ара смака иавтцоуп, – ихэеит егы.

Нас, аиахэшьапа етапла ианыргалоз ишитцахыз еипш, изтатэаз арцысра иалагеит.

Амашына ааныркылан, инахыкэшаны апыркы ахышэ инадгылеит атцарауаа. Аерозольгы атаххозар хэа ирмазеины иркын. Уажэоуп иангэарта рыткэацэа руазэк иапхья амедал цырцыруа ишаркыз.

– Вы што, в натуре, борзый держите, мои тухлые вены! – дыхэхэеит амедал змаз иакэымкэа, егы.

Ацарауаа ирбагэышьон ишѡашьаз. Еихарак ау-
рысшѡа анраха. Анеандертал ацсышѡала дцѡажѡар ауа,
аурысшѡала дцѡажѡар амуа икоушѡа.

– Харгыы урт роуп хзышьтоу! Хаушѡыжь! – ихѡѡеит
ахѡынчацѡа.

– Агха хажыт. Шѡахкымсын, шѡоухажьуеит.

– Хаушѡыжь, хашѡкысуам! Уауауу!

Ашѡ аадыртын, иаацдыртлеит, иагьрыцѡшѡахуа.
Аха знапкѡа зауз, заца ршьа руразы ацарауаа
иргѡыдымларыз, руазѡык «сагхеит, сагхеит, дысцѡыргоит
Минадора!» ихѡан, дыѡит дызлааргоз ала; егы иакѡзар,
уигы дшагыц дагьуан, аха дыргѡыдымлеит. Уимоу
деитантацкеит уажѡыцѡѡа дахьтакыз. Днапыршьы-
шьуа акѡакь длыкѡалеит. Иицыхыз иаразнак ицшаан,
даахьяцшит. Инапы иакын апарабеллум, алакта цым-
цымуа, хѡеицѡа.

Хцарауаа асаара иеит.

– Што с вас взять, фуцанва, – ихѡан, дрыламкы-
скѡа днархысит. – Диахоз, диахоз, сухьзоит, – ихѡан,
дишьталеит ианшьа.

Ацарауаа амашьына рыѡтарыцсан, ихынхѡны урт
инарышьталеит, ас аныкалах, ма рыѡнынза инар-
гарц. Аха уаха рбызшѡа еибамкит ажѡлари ацарауааи.
Ажѡлар амашьына анаарывала, аиахѡшьаѡа-агалава-
рез дгѡааны амашьына днапыххылеит. Ицазтгыы, игѡѡ
хьяцссахьан, аха иахьыхынхѡыз игѡы ицяххит. Убри
афнытѡ апарабеллум аацѡыриган, днарыкѡмақарит иа-
ра аинтелигенциа:

– Абыржэйтцэҕа шэыкэйтц наҕ, мамзар амыж-дара шэыҕаҥоит иахзыжэуқээз зегы рзы! – дна-рыкэмақарит иара.

Ақалақь-уаа мыцхэы рахэара атахымхазеит, рма-шына аус адыруит ицаразы.

– Ақати арцэагеи арахь иаажэг, – ихэеит аи-ахэшьаға.

Иабцъар иикызгы, «ишэт, баба, игэы шуп, шэы илашэымгалан» ахэарашэа ахы аартцысит.

– Реквизит, – даақэыпсычхаит Игориок.

Аха атыхгеи анцагеи игэалашэаны уртгы хамихыр аткыс ихэан, иаатыганы агалаварез иааирикгэышьеит акаҕагы аерозольгы.

– Иҕоу уасхэап, диахоз, – ихэеит аиахэшьаға, урт аноуишьт. – Уара уианшьоуп, исаҕэамзар ҕалап, аха исхэо урха. Шэлымаа ркны иҕоу азҕаб – очен даже хо-рошо. Уаала, дусырбап, саншьа, уаала. Уи улҕэатц.

– Минадора! – луаньтэ даақэыпсычхаит Нур-Ка-мидаҕ, дымчыдаха иахэшьаға инапы дахьаццоз.

* * *

Ахаҕы дагынҕалеит, ашэарах-фэы иахаит Мушь-ни. Сажэоит ааигэахэын, ифымца аркны иҕынеихеит. Аха ахаҕы аонутҕа ашэарах-фэы иахаҕы еиҳаны иахауан. Мушьни дшэозма, дмыццакзакэа дцо, ахаҕы атыхэангы днеит, акылҳарагы длалбааит. Амшэ афэы шыҕац иҕан, аха уи ихаштит уа дахьылбааз, избанзар даарьдшанхалеит атзқэа ирныз атыхымҕақэа.

Амра аҫашәамтәз аҫаҫы аҫышәт инылаҫхеит. Мушь-ни аҫардеиҫш днарыха-аарыхеит ашәшь хәхәақәа. Аҫаҫы аҫнытҫқа аалашеит. Ибзиазаы ибартахеит атзамц злаҫычаз атыхымтақәа.

Ибла иазаатыз убас даршанхеит Мушьни,дыззыҫшыз игәтыхагы ааихаштит зныкыршәа. Ҫасашәа аҫшшәы ҫшзақәа ибла ахәаахыркыз данашьцыла, изаатит иара урт атыхымтақәа ишеитархәоз, еишьтаргыла-еишьтаргыла, ҫоурых назак. Уи аҫоурых – ашьанцауаҫ иҫоурых акәын. Атыхымтақәа, аки-аки рҫақы рхеибартәаауа, жәаҫа ыҫан зынза.

Абар,раҫхәатәи асахәа,уи иаанарҫшуан ашьанца-уаа рыҫҫазаара, рыҫхаҫыра. Знырцәк аҫы адәхәыҫш иатәа убон, аҫаҫқәа рҫаҫхәа. Инахьхы ибахә тзамц ҫыз-ҫыз амҫа еидгылан х-ҫла тәҫәырҫса дуқәак. Урт рымҫдан еилатәан абыргҫәа зышза, рыҫкар ирылаҫшуа. Абар хаҫәақәак ршьанҫа мыругақәа кны ақәалақәа ахьдыргыло. Шьоуку аисыр ргәыдыхәхәала иааргоит. Даҫа шьоуку ашьанца-ҫҫыхақәа еимырҫо, амыругақәа рырмазеира иаҫуп. Лахьхы ахәы иаақәгылеит ашәарыцаҫәа. Акаҫхәа Ажәеиҫшьаа рашәа ааҫыдырҫкәкәа иҫам, рышҫа ахаҫәа аахәаҫшит, уахь рҫынархеит, иахьҫеиуа ирымҫатәны абҫыжә шытыуа. Абар, ҫхәыс еинаалак атла иҫылхуеит ашәыр. Лызнапык ала дылкуп лхәычы, еиҫах ҫшьык лыҫкәынҫәа хәыҫқәеи лыхы ҫҫаҫәеи кәбакәшәо илывагылоуп. Ахәса аус рузоыт уи атыхымтаҫ, урт ана-ара адәхәыҫш аҫы еиқәыз амҫа иахылаҫшуан, насгы рхәыҫқәа раазон.

Ахауа иалан иразныцсараха кәаққәак зхынхалаз даққәак. Закәыз цқьа изеилымкааит иара. Ажәлар ирхагылан амра. Убри инапшьны ирхагылан, зегьы еицырбартаны, ирхылапшхәыз Аныха. Ижжаза иахьыр-хаз иеигәырғьон уи, аха ицъаршьязомызт. Избанзар имиасзо блабараны ирыман уи ацтақәых лаша.

Абри аиқәшахәтра, агәазыхәара, акашырра даалцын, ихы кны даатәеит даҕа ҕыхымҕак аҕны арҕыск. Дхәыцуа дыштәаз ихы дааҕахеит. Ибеит Амра, Амза, Аетдәақәа, аха уаха имбазеит Аныха. Машәырзар акәхап ааигәахеит Мушьни, уи арҕыс иара ицшрақәа шимаз аниба.

Аха егырт асахьақәа рҕынҕы иара ицшра акәын имаз уи арҕыс. Иуаажәлар дрылтцын ддәықәлеит уи Арҕыс. Ихала даанхеит. Иара изкын егырт аҕыхымҕақәа зегьы. Урт шҕыхыз-ишыҕатцаз ажәала аиҕахәара цәгьоуп, аха уаха уи ишцааури, ма еиҕахәатәуп рҕақы мацара.

Ихала данаанха, хәыцшзак длықәтәеит Арҕыс, иҕарпын архәо. Шәарахи лашәатәи цсаатәи дарадара еицырхагамхо идеизалеит, икәшеит, иҕарпын иазызырәуа.

Ус, даҕа ҕыхымҕак аҕы иааилаҕырит дара. Азныказ убас иарлахҕыхыз цышьеит Арҕыс иҕарпын абжы лахҕых. Аха илахьеиқәтцагоу архәара даналагаҕы ишылахҕыхыц илахҕыхын шәарахи лашәатәи цсаатәи. Убасканоуп иангәеиҕа циаак аҕама шырбоз урт.

Иҕарпын нышьтеитдан, днеины Аҕама ибеит Арҕысҕы уи ахышәт қаҕшь. Цстәи лашәатәи цсаатәи

шеихэмаруаз еихэмаруан, иара ғыцха длаиеит. Игэатца иаатагыжьыт изымдырзоз азацэра.

Игэы иабейт Ардыс, дѡагыланы дахьдэықэлалак, ла- да аума, ѡада аума, наада аума, аада аума – зегынцьара иааѡахымтѡар шамуаз имѡа. Уи имѡа ѡахымтѡар ахьа- муаз Агыжь еипш икэшаны даатанакит иара, ғыцха ишьтаз. Иара дахьышьтаз Акѡац аќынтэ уи Агыжь ашќа ирххан амѡақѡа. Амрагыы гыжьын, Амзагыы, уаќа иим- боз Амгыы – аха урт рыгыжь хыхь акэын иахьыќаз, ари Агыжь ааикэшаны дтанакит. Ари Агыжь – Ацсра акэын.

Уаќагыы изымычхазт, иуаажэлар рахь дыцца- кит Ардыс. Ахѡада дааќылеит. Амра хьшѡашѡан, рацарбаан. Ауаажэлар аќацќѡа рахь имхалацыт ғы- жѡара, аха рымцаќѡа хаахахьан. Ахѡадантэ цѡаќа дахьырзыцшуаз ибон: иуаажэлар амца иахьакэшаз ртѡашьа – Агыжь акэын. Амцахь идырххоз рнапќѡагыы имѡақѡа иреипшын. Аха имѡақѡа ирныланы Агыжь ахь инеиуаз Ицеипш акэызтгыы, арт анапќѡа ирыцраланы Агыжь ашќа инеиуан Амца иахылтцуаз Ацстазаара.

Дгѡартан, иара ишќа иѡуа идѡықѡлан, иааикѡшеит иуаажэлар. Икэшаны ргылашьа – уигыы Агыжь акэын. Иара ишќа идырххон рнапќѡа – Агыжь аќынтэ Акѡац ахь.

Иазцааит иуаажэлар:

«Анкьа уанауаз иахзааугейт Амца. Иахзааугей уажэы?»

«Уажэы ишѡзаазгейт Акѡыр».

Акәақи Агъежьи акаламқәа рыбжьархханы иаа-
кейтдан, идирбеит иара Акәыр. Нас деитәцеит Арқыс.
Даргы, Акәыр рхы иадырхәо ианалага, иахагы рыб-
зазара мариахеит. Аха ишизыңшыц изыңшуп уаха
ихнымхәыз рашья. Ахақы ашәаф ишьтоу Ахахә ду
инықәгыланы иңшуеит. Ирбоит дара нахьхы амшын
еишьылра ианаалыччало рашья изыз ицута – слан
бафышла агафәнтә ирәаццо Питцунда акорпус дукәа.

Абри зегь ибеит Мушьни. Аха иақи иахьей дзы-
ниахьаз ала, уажәшьта акы дазыршанхомызт иа-
ра. Шьта еилкаамзи, арт атыхимтақәа хағала изызкыз
иара шиакәыз. Урт рыла Гәыжә Цсы ихәеит иихәарц
иитахыз. Гәыжә Цсы даашьтын ашьанца-уаа рбыргцәа
ркынтә, адырра иитаразы Арқыс, иахья уажәраанзагы
ихынхәра ишазыңшу. Камидағ дзыршәаз ашьтақәагы
зтәыз иара Ашьанца-уаф иакәын. Ихаға рацәажәара
изымгәағьит хымпада, аха акырынтә даины ибеит,
дырзыңшааратәгы ишьта ихитцеит Афәтә-уаа.

Аха избан иара ахахә кәымшәышәкәа рхәаа
дахытыр азин зимамыз?

Абас дхәыцуа, атыхимтақәа дрыдшанхаланы дгы-
лан Мушьни акыраамта. Нас дааитәцит ишьтахька,
зныкьара рызегь ибартахарц. Зынза иааигәазаны
иңынта интасит ашәарах аффы.

Амшә аағыгит, ишьтахьцәкьа акәакь иахьыкфәтәаз.
«Даеазәгы дахьсеихсуаз азымхошәа, аригы сшьа-
пы даградалома. Уа дгыланы атыхимтақәа ибалан-
даз, сара акәакь акынтә избаларын. Ма сыбжьи сыр-

гама, сиңырхагахама», – агәы нхеит амшә. Даеа шыаға затәык ишьтахька иаакеитцатггы, дағрагылатәкьон иара.

Убас дышьтыңеит Мушьни, аха ҫык-бзык иазхәарым. Лахьхытәи акәакь акынтә аахьтәи акәакь аҫы даанәгит иара зныңа. Дахьынкапаз дшыацәхныслахт. Икаҳарта убасыртаны иакәшәеит, дызлааиз акылҳараггы, адәылтырта ҫхышәггы иара иеиҳа амшә рзааигәан. Амшә еиҫаагзит. Иагьшәеит иагьгәааит иара. Ашьтахьтәи ашьапқәа ирықәгыланы аҫаанахеит иара ишкә. Мушьни дәатқьеит. Ахаан цыск даңырхагамхаңызт, ахаан цстәык ахаҳә агәыдимцаңызт, ахаан бцъар ныкәимгаңызт Мушьни, шьхатәыла зегь еимиркьахьан аха... Амшә ааигәахон.

Иара дызлааиз акылҳарала Мироди Руслани анааиггы имбеит.

Убасқан амшәи иареи иаарыбжьаҳаит ауаҫы игага. Даеа шәымтақ бжьамлацкәа дыгәгәацаза амшә дааҫагылеит ашьанца-уаҫ.

Амшә ашьанца-уаҫ иабашьзомызт, аха днастҳаны иаҫсыр атахын. Аха анапы анаакьылак, амаана кәцаны икеижьуан Гәыжә Цсы. Иара ҫагылон, еиҫеихон аҫатәуаҫ иахь. Амшә амч мацара ихы иархәаны икаижьуан, иаҳа-иаҳаггы аҳаңы аҫхышә ашкә инаскьеигон ашьанца-уаҫ. Атцыхәтәан, иара имч ихы ишаирхәац иархәо, аҫхышә инкылирәрит амшә. Адәныкә иандәылига ауп знык затәык данас: ахәычы маргьаңал иаб ихы дышнықәсра ахы днықәсит.

«Иаргы уаргы... дыстахзам зынза!» – ахэарышшэ
иаабыбын ицеит амшэ.

Ашьанца-уаф дычча-ччо даатгылеит. Аацсарак хэа
цъара иныпшуамызт.

Мироди Руслани ааихъан, аха ишьхныпсылан игы-
лан, акылхара иахъаатыцыз, акы иааихъымзеит.

– Злыцха хэура! – ихэеит Мирод.

Руслан инапкэа ааиникъеит.

Нина арахъ ала дгылазаарын, Нинаггы лнапкэа
ааинылкъеит. Аха нас атэуара далагеит, лхы-лфы
еимлагэа.

Абри зегъ убас али-пси рыбжьара икалаз ауп, абарт
ахфыкгы, Мушьни изыхэан зхы иааеигзоз ауаа, цъара
акы аакарымтцеит, имыхэеит.

Мушьни дыфны Нина дналыдыххылеит. Дааи-
гэыдихэхэалеит. Нина дкызыккызуа атэуара дафын.
Ашьанца-уаф даарыдгылан, днарыцэхас-нарыцэхасит.
Инеицэхас-ааицэхасит дарггы.

«Деибганы думоуи утыпца?» – дцааит иара блала.
Аха дцэажэазомызт.

Мушьни ихы ааирцысит, хара хтэала ааи хэа, аха
ашьанца-уаа ртэала мап, акы шцалыхъуаз хэа.

Ашьанца-уаф исаби ччапшь ала даапышэырччеит.
Убас рахатрахеит, уажэшьта еибабаз, еифызцэахаз арт
ауаа еипыртцшьа рымам ааугэахэрын. Ашьанца-уафгы
днеины уажэада иимбацыз Мироди Руслани – уртггы
днарыцэхас-аарыцэхасит. Аха гэтыхак ааизцэырцит
Мушьни, ипсы анаавига.

Ашьанца-уаф даатгыланы, акалашәа дааихәақшит
Мушьни. Абас еихәақшуеит ахааназ еиңырцуа. Аха ара
дгыланеи иара дычча-ччо!

– Уатдәы уаа, – ихәеит Гәыжә Псы, нас напышьашәала
иирбеит, умацара уаа хәа.

Афхышә данткыа ауп ацәа иалцызшәа иаатрысны
ианишьтала. Ахышә ианаалахх, днылкыа-аалкыо ах-
шыра дталаны длеиуан иара. Ацыхәтәан цаказа
даацәырцын, иф-напык еидкыланы иаарзыкьеит,
акихәагы ибжы иргеит. Нас уаха дрымбеит, ахахә ду
ихаланы акыраамта уахь иңшуан аха...

* * *

Ишылашьцара илашьцахыан «РАФ» амашына Хәаң
ианаакылкыа. Аци Кыгәа-ица дтәы-дыпха, аха игәы
ңыжәжәо амашынаныкәцаф дидтәалан. Дук мыртыкәа
Мирод игәашә ифылаххит.

– Дабакоу, дабакоу анеандертал? – дыхәхәо
амашына дылтыңеит Аци Кыгәа-ица. Аха адгыл
данаакәгыла, ишьапы ааилагеит.

Мирод ашьшьыхәа иашта тбаа дыкәсны арахь
иңааихеит.

– Дабакоу анеандертал, сгәы саумырган, Мирод! –
ңитуан Аци Кыгәа-ица.

Аха Мирод уаха иныкәашәагы иацимцазеит,
ажәакгы ихәомызт.

– Дабакоу? – аңсшәахәара ацынхәрас деитатцаахит
атцарауаф, аңшәма инапы имхуа.

– Уахь иухэаша хэа акгы ыкам, Аци, дад. Уи ааста улеи аоныка, шэйшэйк шэфастоит, уарггы алхракэа рызбахэ аасоухэакэап, – аеыгэ-еыгэ дыччо асас дааигэдыдихэхэалеит Мирод.

* * *

Адырфачены анааша дааит Мушьни ахацахы. Атыхимтакэа ахыыказ даакылсын, афыхышэ дынкылсит. Дылбаауа-дылбаауа, жэацы дахыыказггы дахысит, акатгы дафаланы дымшэакэа арфаш ахыкэанзаггы дылбааит. Иибаз дамыршэеит, пхызуп хэаггы азимхэеит, избан акэзар аенышыыбжьон, амра кажжы ипхон.

Ажэакала, ипхзы аапхьеихэан, ипсы ааивиган, даанапшы-аапшит. Ахаан ихамыштышазггы ибеит дахыыпшыз.

Инахьыи, ишэахха илеиуаз арфаш анырцэ ишытан адэхэыпш иатцэа. Атыхимтакэа рыла иидыруаз адэхэыпш. Уи инахыкны унахыыпшуан абахэ ахахэтэ тзамц гыз-гыз. Q-блак амазшэа, w-хапы тбаак рталартакэа аапшуан уи атзамц гыз-гыз амцан. Абахэ тзамци арфаш хыкэйи рыбжьара зеггы атданакуан адэхэыпш пшза тбаа-тыцэ. Адэхэыпш аханы рфьиртбаа еидгылан х-цлакы. Ана-ара адэхэыпш икэиаауан ачыкь хэыцкэа хыркэдаа-хыркэдааны, ихынчыгэыгэ-хынчыгэыгэза. Ыара-ыара иазхауан атырас пшза. Амрахэага хытцэцараха айфхаа тнартэауан, ихытцэцараха илатэон адэхэыпш ашыац иатцэа. Тагалан пха

апшалас аиѡхаа итысны ицон, ахэхэахэа азы ацашья-
ла. Ахауа иалаланы инеиуан аразны дац ссақэа зқы.
Уажэы-уажэы амрахэагеи дарей анааикэшэалак, араз-
ны дацқэа аацырцырны инытабон, нас даеацъара иа-
ацырцырхуан даеа зқы, иацтэи атыхымтаќнеипш.
Цкъа данрыхэапш еилиргеит иара абызкатахақэа зма-
ны ахауа иалаз, абызкатаха хэыцқэа шракэыз, ажэѡан
иаазо абызкатаха ныќэацэа.

Цаќа, уи адэхэыпш иатцэарае дналапшит иара
апстазара цъашьяхэы. Ибеит ауаа. Урт дрылапшны,
рытхацъра мыццакы ахыбоз, игэы аахьухьут, иаа-
гэьяааигеит Мушьни. Ишыгэхьяахго еипш абжъяапны
хзыцэшэо, хазхымццаќаауа, аха зны-зынла, шэымтаќ-
еимќыарак хабла ианаахгылалак лапшташэараны, иа-
разнак насыпла хгэатца тзыртэаауа даеа дунеик. Ауаѡы
зны дызлыцыз, дыззыхынхэраны дыќоу адунеи.

Амра ахагылан уи адунеи, Амч лашара жжаза иаха-
ланы инеиуан. Уи Амч лашара уаназыпшлак, иара гыла-
ны, адэхэыпш иатцэара ашьшьыхэа лада идэыќэлозшэа
убон. Аха адэхэыпш улапш анадхалалак, иаатгылон.
Алашара жжа акэзар, афынанахахуан. Абас ихыхэхэала
адэхэыпш иахан иара, имцазауа.

Афымтра ахра ауан ари адэхэыпшае, арѡаштцэќагы
абжы иахауаамызт. Дахьыпшуаз ихарашэа, аха зегь
уамашэа еилыхха иубахуа. Иидыруазгы рылан уаќа,
иибоз ауаа. Дгэеитеит Гэыжэ Псы, дгэеитеит Гэыжэ Пха,
илапш рыќэшэеит Бжъяцали Пырќыеи. Аха урт рымаца-
ра раќэмызт иидыруаз уи адэхэыпшае. Уаха еазны из-

бап хәа ихахьгы имааиуаз днархьыцшит. Убас еихеит урт рышка игәы, шыафак цхьака иааиамхакацар, уаха дышзымаангылоз абон игәы. Аха икеимтцеит уи ашыафазатцә.

Убаскан Гәыжә Цсы, иара даагәеитан, ишка инапы рхханы иаахьеирцшит уаатәи ауаажәлар. Арахь иаацшит атахмадцәа зышқәа, атыпхацәа мзанрақәа, абчарахцәа, асабицәа. Исцәызхьеит хәа иипцхьазоз, уажә ара иибаз – уртгы хьацшит.

«Шәизыцшы, – ихәеит Гәыжә Цсы, Арпыс ддырбо. – Абри иоуп Хаб Ду Ица. Уажәы дылбаазом Иара. Хәәхәрееилап, данхзылбаауа Аены ишахәтоу хәицыларазы!»

Ас дшеицгәартаз аниба, ишьтахька дааитатит Арпыс. Иаразнакгы даатцәахит дназлагылаз абардра.

Уаха знык иадамхаргы уахь ахьацшра изымгәа-гыт Мушьни. Дхынхәит, дхалеит ахапы аталартахь.

* * *

Мушьни дхынхәны ауаа рфы данааи, ус ихәеит:

– Абни дшәымбеи? Иеицш шәыцканы, иеицш шәсабины шәкалароуп, уи адәхәыпш ахь анеига цха шәырыр шәтахызар шәаамта анааилак.

Убри инаркны иахагы апалеолит хтаркзоу, мамзаргызынза ибнеику, ақалақрьшыапы аалырхзеит Мушьнигы Нинагы. Цсхәйтәи арпыс, УБОН-аа ргараж афы аус зуа Петра Навинкин уамашәа ибеит Пшыца ахапы ша-

хала даныхэна, Мушьнии Нинеи рхы ақәырқс ашьантца пшаара ишағыз данрыхтыгәла. Азытәқьа рыцәмачын уа. Азыхь хәыц цәыкәбар-цәыкәбарла акәын ишлеиу-аз, уи ахапы амтқан, псхәаа руаткаршыгақәа реипш. Аха археологцәа, уақа анкәа итәаз ажәақь итынхаз аңам гәабалаа атцаргыланы еизыргон азы. Уи дара ирызхон. Ажәақь (Отшельник, сыпсымзар) инижьыз ашәкәқәагы пхәтәыс ирыман.

Руслан Гәажәба иихәо усгы азәгы ихейтазом, Аци Кьагәа-ица иакәзар, уи ашьантца-тыпқха иблала димбеит. Лассы-лассы еимарклоит Игор Антон-ицеи иарей.

– Икәапца иудыруейтеи ашьантца-уаф дшыкоу, Иго-риок, изсымоуказеи, – игәы пжәоит Аци Кьагәа-ица, зны ицәыбналаны ианцаз рафцнымхәо, аха изихамырштүа.

– Афақтқәа, афақтқәа! – уи иааифеикуейт Иго-риок. – Иааг афақт, нас уақхәа сымхырхәозар убап.

Серпантин ителепат кәзара ицәаргамахан, енак ианы дрыма ицейт Москватәи анаукатә усбарта мазак ахь. Уа итырцаауейт илшара ссирқәа. Анна Махаз-ицха адоқтортә диссертация лыхьчейт, ауаажәларратә усқәагы лычерылалгаейт. Ақсшәагы ләадцала атцара дафуп. Алықса Платон-ица дтәанчафуп. Демур атақси дақәтәан, уажә ах иейпш дыкоуп. Ифызцәа-атцарауаа цъара цатәык анроулак, затца ацара рымимхра, иусқәа зегь кажьны дрыццоит фымшгы-хымшгы.

Ахәных Хәақ ақытан адагы, араион зегьы еицырды-руа, Дыдрыпшь ныхеипш хәтыр ақәны икалейт. Амшап аени Хьачхәама аени Ахәных акәша-мыкәша инхо,

рнихацааф Мирод Гэажэба дрыманы ианамцало, ау-
аа рацэаны иадеизалоит. Анкья еипш акэымкэа, иа-
хья пату рықэло иалагеит ажэлар рыпшыатыпқэа,
Аныхээгатэы анықартцо зны Мирод ихитыз адэхэыпш
афы, видеола итырхуеит, асасцэа нарышьтуеит. Араи-
он аихабырагы ааилоит, ианныхэо акэымзаргы, нас,
ачеицьыка ианахатэо.

Камидат атыхэтэантэи ипхэыси иарей ааи-
бит, аха уаха натахымкэа. Ахатарпыс дырхылцит,
дхээтэхатцафуп, атцарагы хар амамкэа итдоит. Абри
агалаварез данаало мацк дирхагалоит акэымзар. Аор-
намент зну игэыцэмакья амузеиаа цасхээгы иримтеит
Камидат. «Баша идырзуеит, иабаргей зны ирыстаз саб
ишээкь», – ихэеит. Шэмааин акэымзар, сла ыцкэа
Пырқыей Бжэацали шэышьтасцоит хэа реихэеит.
Ифны-инхара ирфыцит иара. Ататын уаха затца дамыха-
ра. Зегь реиха ицьоушьаша ихахэггы архэра дакэытцит
иаргэтыстакны, Ихызгы рымеикзом. Камидат рхээр,
«аа, баба» ихэоит, Нур рхээргы дхэапшуеит. Бзия иши-
бац ибоит аеыфкэа. Ғыфк итиуеит, еигу ааихэоит.
Илшартэ дыкоуп: ипхэыси иарей еидгыланы еицыхан-
деиуеит, акыргы рхашэалоит.

Акызатцэык, иара кэзшьа ыцны ишьтихыз. Зны-
зынла днытцашьшь дцаны Мачагэа ихацахы дхалало-
ит. Дынхэытцаланы егы ахацахы дкылсуеит. Уажэ из-
баз ихарцазом шака иссирыз, зны уи ашьанца-уаф
итихыз асахья фычара. Урт злакеитцаз ашэыга злы-
хыз седру, анарха амазамзаарын... Шэыгакээк аар-

ла ианыцшуа, аха итыхыз узеилмырго икалеит уи афычара, дук мырцыкэа. Дѳеиуеит иара, ахапы антыц Ахахэ ду дхаланы дныкэтэалоит хэылбычехала. Ифырпынгы абжыы аагоит игэытшыаагаха. Зыцсаса Ритца изцэагаз ахьча фырпын бжыыла иштигоз еипш, фырпын бжыыла дызлыцхьо цышьаны ишьантца-тыцха зара еихатыр. Ёнак еиташцамаатри хэа дгэыгуа зны жѳангэашѳхарашэа иаатыз, аха уаха зхарта-сырта рымбаз аз уи адунеи. Ифырпын бжыы гэытшыаагаха инахалоит уи алацшхэаа. Аха уи алацшхэаа иабац ауп. Абан, ахэырта алада – Цырхэа-ных хыгыжьбаа цшза. Уи алада – ачеи радкэа, афыцынхацэа рыфны еихачацакэа. Зны-зынла, мраташэаразын, ахауа еилыха ианакалало унархыцшуеит нахьхы, агафа, слан бафышшэа игылоу Питцундатэи афынкэа.

1988–1989

Хэап–Акэа

АЖӘАБЖЫҚӘА

АЗЫЗЛАН

Ажәйтәан енак зны ажәлар анрызша, иахьыѡагылаз, тыпѡхак лшьапышьтақәа ас ґыц ианпыѡкала, ашьха илбааганы, Азмышь Тылашьцаа аґынза ишнагаз рбейт. Ажәлар ирдырит уи Зызлан-Заҳкәажә лышьтақәа шракәыз. Азмышь Тылашьцаа ааныжьны ашьхарахь дшықәтцыз Зызлан-Заҳкәажә. Избанзар лара, – зегь ирдыруа усуп, – лышьхәақәа лапхьаґа ирхан, лшьапцынтцақәа лышьтахьґа иґан.

Аха, абри зегь шыґалаз ахы мхәакәа атцыхәа узхәом.

Ахаґфырхатца Ахаґба дгьыл харак аґынтә иґсадгьыл ахь имѡа дықәын. Зызлан-Заҳкәажә ду лныс зхәоз, ази-аґси, аґси-ази хәа аґсуа жәлара идзыртцоз Ахаґфырхатца. Ус, имѡа дахьықәыз, алахәажәқәа ажәѡан хьбны ишаауаз иааихьзейт. Иегьы ааґгылеит, иаргьы ихы ааирахаит, алахәажәқәа ааґгыланы, иегьы, иаргьы, дзықәгылаз адгьылгьы еиманы шыґахьґа идәықәлазшәоуп ишибаз азныказ.

Ипсадгьыл ахьыказ иегьы иадыруан, игэгьы иадыруан, Апсныка дааццакит Ахаҗ фырхатца, алахаа иибаз ееи ишазхаамыз дырны.

Аа, абааҗ, иаада, иаада анихаа, иааз зуҗта анихаа, хабацаа усгы акрура мыцхэы бзиа ирбомызт, аибашь-реи ақаылареи ракеын еиҗаршьоз, шыоук ааит, аха иахдырхагам, маццуцоуп, цыушьт, иаазаргы, рхаеит, мхык хзыдрашаап, жык аахзыртаап, рхаеит.

Аха урт иааз ақаны аныдрашаоз, ахаскын ыцм-ыҗыҗаакэа аныша адрыхахаалон, аж аныртауаз, иахзымназо, азахэа иаханы икыдыржаон.

Ус ишнеиуаз, руазэ ишаптарша азыхь изаа-изэзаалейт, еазэ ихылцажа ала азы итеит. Арцқаа зегьы азэгьы имбейт, ирхылапшуадаз.

Арахь усқан хабацаа азы аныртоз, Зылан-Захкаажэ илыхааны акэын ишыртоз. Уимоу, аз-җыц анааргоз, апчал итахоз азы наҗ идырхынхауан, зи-зи еицыларц, Захкаажэ лакэзар, уигьы азы этоз дахылымбаарц азы.

Абас иаалырҗаны уртиааз азиасқаа зегьы рҗашьын, дықэцны ашьарахь дцейт Зылан-Захкаажэ. Ишнеи-шнеиуаз, ааршара бааҗ калан, азиасқаа зегь табейт, ркаарақаа ракезар, ибашхаха, ишхамыркны иаанхейт. Азы итазгы дагьымзар акы еиқэымхейт. Ажелар рымч рылзаауа иалагейт, аха ирыхьыз рыздырзом...

Ишпаругышьоз, ажелар хцааны, урт цака ил-баауазшаа иказ лшапышьтақаа инарфалейт. Шьта еилкаан усуцоушаа хтаыла иалалаз амыцқақаа шракэыз.

Шьхатэылан икъашымкэа инханы икан анакэуа-
кэа. Анакэуа сырз ыытк аампэны идырзытуан, убаса-
ла ироуан азы. Пшьынѡажэа шыкэса ашьха икан амра
ихнартэаз жэлара. Еитцагылеит зыпсадгьыл ззымдыру-
аз абицара ыыц.

Шэмык апсха ипацаэа рееиѡшаны абааш апхьа
ахэмарра иафын ынак зны. Аштэ тбаа ишьагыуа икэын
зымч агарта ззымдыруаз арцар шатлакьакэа. Ус
руазэык дахынапшыз, пхэыск илапш налыкэшэеит.
Аирыз лыжэахыр икэыргыла, мѡахэастала ахэы
дафала дѡеиуан лара хыхь, ныкэашэа пшза, зара еиха-
тыр. Арпыс дахыпшуаз, игэы аахытхытит, иблакэа ааи-
халашеит, усгыы ыааитит:

– Уаа, сашьцаэа, – ыааитит иара. – Абри иѡеиуа
ныкэашэа пшза, зара еихатыр, лара илмыркыызсакэа,
леирыз хфала ипысеуазар! – ихэеит.

– Индэыкэтцеишь, – наиаатаркит иашьцаэа.

Ахфа аашэышэит, аирыз пыххаа ицеит, ап-
хэысгыы дытрысны даахьахэит. Арцарцаэа иара уа
ихэацыхэапшьха иааикэагылт: ныкэашэа пшза, зара еи-
хатыр лыкэрахь днеихьан. Ипчыыз аирыз азы тазаарын,
ачеахэа иаалыкэтэеит. Анакэахь илыма дхалон уи азы,
аз-ыыц злыцра асырз Зызлан-Захкэажэ дахымбаакэа
илылтарц азын.

– Шэызтэыда, шэара арныгкэа? – дцааит лара.

– Апсха ипацаэа хакэын, цыушьт, – аалатаркит дара
пхашья-пхатцо.

– Сеирыз ацлабра аткыс, сеирыз шәшаиааирыз, шәцаны шәңынң шәгар иаха еиңын! – нарғалыжыит аңхәйс.

Арпарцәа ираҳаз хьымзгыршьян, абааш ифхашылан, ран иаалыдтәалеит.

– Хан, пхәыск даабан тәфа, ныкәашәа цшзак, зара еихатырк...

– Унан, быжәгәаламраа, уи зхатца дшеибгоу еибахаз лами!

– Хаи, лхатца дабакоу, деибгазар?

– Лхатца Ахат фырхатца иоуп, дуафызатцәха амыцкыақәа дырфәагыланы, хаңсадгьыл ахьчара дафуп.

– Хан, аңсадгьыл – уи закәызей?

– Шәцеишь, шәыхәмарлеи, быжәгәаламраа, – лхәеит ашәөеишьцәа ран, аха иаалыдхәатцалан, илыдмырхәар рымуит, афәараш ахахәқәа амра иахьейкәнарцәахьаз, Азгы анырцә ишыказ урт рыңсадгьыл. Имцшыкәа рабцяр аашьтырхын, инеыжәибатцеит аңсха ипацәа.

Амра икәнаблаахьаз ртәыла агәтаны дгыланы, Ахат фырхатца Ахатба ихала мацара амцкыақәа рабашьра дафын. Цшьянфәжәа шықәса инапкәа еимымхзакәа, ф-ахәак еимларгәгәа иахьикыз, инацәхыпқәа инапсыргәытца иалаланы, инапы азқәахь иалкыахьан иара. Ашәөеишьцәа ркьараз рыманы Ахат иааихьзан, рымч ааибытан, амцкыақәа атәыла иалырцеит. Ицкыахеит Аңсны. Дук мыртыкәа Анаңеи Анаңеи рыбжьара ахаҕахәа иауит зегьы ззыңшыз ақәа ду. Аңсы ааивнагеит ифәжәкхьаз адгьыл, ифыхан,

иаамақарт азиаскәә, ашхам ақәарақәә ирықәызәзәәа амшын-гәы ихырцеит, риатцәара рзыхынхәит архақәеи адәкаршәрақәеи.

Ахат фырхатцә Ахатбагы, хқыта ааигәапхан, абра сара ахас сықаз ихәан, атцәыш аирсит; уи ашьтахь ажәлар анаауа хәа пытк дыңшын, аха игәы иазымычхазт, санауа сыпхәыс нықәашәа цшза, зара еинаалагы даазгап ихәан, шәарыцара ашьха дцеит, арақа иара дшахау ала ианшһан ныжһны.

Уа дахәеиз дибейт Зылан-Захкәажә. Ази-аңси, аңси-ази, ихәейт Ахат. Блеи, ихәейт, агақа, анкятәи бтәартахь, егырахь, сара сышһтра ықанатц цсататә быгхом хәа леихәейт.

Уи акәхейт. Зылан-Захкәажә хқыта иалсуа азшьышы дазыхынхәит, лгәы иацәымғыз ашьха рәаш ейбаха-ейбафақәа ааныжһны.

Шәәеишьцәа ран лакәзар, архақа данылбауаз, азшьышы даназааигәаха, азы цоумашь хәа илыцыз драцтазааап. Зылан-Захкәажә лтәартә ғыцғыы, уаанза иахьзыз сыздыруам, аха убри инаркны цоумышь ахьзхалейт.

Агаға иацәыхарамкәа азшьышы аеыртбааны, азмыж цәуланы итәтәон. Абри Азмыж цылашьцаа акәын тәартәс илымаз Захкәажә. Хқыта иатәыз абри атың лтәартәқәа зегы реихә еиғалшьон лара, уи ус шакәыз зегы ирдыруан, Аңсны қыақыа дузза ахитәыхәеи. Есышықәса ааңын ныхәа аены Захкәажә ду ардыск цсататәыс дылзааргон. Цсататәыс иалырхуаз

ардыс аз-хэы хэа ишытан. Уи ардыс ипеицшыз шықәсык шагыз иахэаны ддыргэыргьон, иаргы шықәсынакыак насыц иманы, иеи-икэадыри еикэтца ақытақәа дрылсуан. Дахьнеилакгы уас дкарцон, дыфнардон, иреицгыз атыцхацаа аамстак иеицш дрықәитын, нас уи атыцха лхатцацараан, затца илпырхагамхарыз, иахагы илеигэыргыаны дыргон, аз-хэы диман хэа.

Уимоу, зны, Ахат ичкэын ианиқәшэа, уара уахауп, уца хайкэатцп рхэеит, аха далнахзар, дызхэызааит, ихэеит, ичкэынгы аб диатабуа ихы аалаиркэит.

Уажэы-уажэы ана-ара Азмышь Тылашыцаа инхылон реыртбаауа агьежыкэа. Шыбыжыагэзынгы арака цэытцалашыцаран: ацслыш цэиатцэаа, алацан тар, абнараса кыча еилашышы аф-цанк ирхагылан, акармеи, абназахэеи, акэмаргыагы еилацаны, мрәшәахәак зрылымкыо азмышь рхыбуан. Чыкы-назак иакаран уа акэара икэиаауаз атырасгы. Ифыбаазаза, имриза уажэыгы уа иамоуп уи атырас хкы.

Убрака тэартс илыман Зызлан, зыблала дызбахыазгы шыардашын. Схатагы сырхануп уи дызфахахыаз. Урт ирхэо хастцоит сара. Акы, уи даабейт зхэаз рызегь зхазы феида иашытоу уаам, рыгэра зумгара иарбан. Фбагы, икам иарбан хэаа змам хэа ари адунеи акны.

Зегы ыкоуп. Аха иаамцоуп шыта, хызы згымыз, тэамфахэ змамыз ацсха итызшэа цэыраагап. Ацсха ицоурых мхэакэа, иузхэом Азызлан лцоурых.

Ажэакала, шәфеишыцэа-быжэгәаламраа ахра еимакны ишаанибарцэазцәкыа, ажэытә нцәахәкэа рзы дыкәхганы ацсхара аашытихит архонт Леон Афбатэи

хәа ахара ирдыруаз аҗсха Алоу. Алоугыи аурым кьсар Леон Хазаргыи рөиыцагы ахазар хакан иахәшьцәа ирхылцит, абасала аөеиэхәшьцәа рҗацәа ракәын. Зны Аҗсны икәнагалаз, аха усқан нарха змоуз ақырсиандин аитарҗыхара иезикит аҗсха Алоу. Мшыннырцәынтә рҗаархеит, рыбақәа нархәи-аархәуа, ирыцкыаз ацарауаа. Иахәа нымөантә акәын ижәлар ишреилиркаауаз Алоу адин цшьа ацакы. Ажәйтә мырҗаҗ ныха тәарҗақәа зегы өеилакәибаны, урҗ рҗыҗан аҗшьарҗақәа ичаҗеит аҗсха.

Рҗыхәа уа иааҗцәеит Захкәажә лымцаныхәара шыаарҗәырақәа.

Зныкыршәа ааҗын ныхәаз ауаа ааилон Зылан лтәарҗахь, уажә арҗыс ицымхәрас кыанцкыак кны. Амш лашара иацны акәымкәа, аҗх рҗеалак акәын дара шааиуаз. Ахара рхы иавбо акәын ишааиуаз: ишҗахаури-тәа, иуам хаҗсха кәыҗш; иаргыи, нас, иара иоуми анкыа ишыкыз еиҗш, Анаҗеи Анагеи ркынза – хтәыла ахәаа еитцызхыз.

Убри инаркны маҗ-маҗ, азахкәажә дузза лымчра лымпыҗцзауа аҗаанахеит. Азхыамҗш зҗыргоз азиаскәеи азыхыкәеи адаҗкәа рҗаларц егыргымызт.

Уи азырхакәа, аҗсха гәәҗеи Алоу даалаган, хкыҗан ашхәацәырҗа ичаҗеит, аөзыбжыара ашхәаныкәарҗа рыбаҗыгеит, аҗба рымөа зырлашашаз Акра ду иргылеит.

Зи-зи еицылоит, егыамам, Захкәажә ду, ихәеит Ахаҗба. Уахь снейуам, даҗ җыҗхааит, са исныхәаанза, лхәеит лара. Зылан-Захкәажә ду ауаөы бызшәа лызхәазомызт, ншыанла акәын ауаа дышрацәажәоз.

Аамта цеит, аҗсха имчра җадаҗа ииасит, ус ишнеи-шнеиуаз, ашхэаныҗкэарта уаха шхэа ан-хымла, збааррахеит, ихэхэаза, ииашахэтцэаза. Рах Соулахэ, Ахат фырхатца Ахатба иҗеиҗа итатэо иалагеит ақытауаа, адагь ххы ргеит, акэыбры харфеит, иагьтцасым, ашхэаныҗкэарта еимаҗсатэуп хэа. Арахь рхатақэа аусу-ра ртахымызт, аибашьреи ақэылареи ракэын изызгагаз. Ах Соулахэ харахэыц иакэзар, азмах шэызтахарбоит хэа реырҗашьаны җаҗхьа амыцкьақэа рцэаар хэа дшэаны длакҗакуан. Ашэарыцара дазгаган ах Соулахэ хра-цыҗхьаза итамха еиҗажьын. Зызлан-Захкэажэ лакэын имаршэа иахылаҗшуаз.

Ажэлар рычхара аарыцэмачхан, иаагыланы Ахатба ишьтамта ршэиит. Ишышэизгы мазалоуп, иахра ар-гама имамкыкэа. Ареволиуҗа калаанзагы азмах иашахэтцэа уаҗы изтамырбазеит. Ажэйтэ Батал ихэо саҗахьеит, ихаан хқытантэи апап Иуана иагараан дубаргы азмах дхықэгыланы адагьқэа рыбжы итетрад ду ианитцон хэа.

Абас мацара Зызлан-Захкэажэ ду длеиуа-длеиуа мацара, дышлеиуаз баша зызланхеит. Сажэабжь еизада ахьалагатаҗкэо абракэзар калап.

Уи схэеит хэа, иахьа уажэраанзагы ауаа лыцэшэон лара. Иаххэап, аҗаца-җыц аҗны данааргалак, азызлан, уи аҗацагы дахымбаакэа азы лылталарц азын, ачашэ катцаны азаҗы дырныхэар акэын, уаанзагы заагара дрышьтзомызт. Амгэарта иҗоу асаби азызлан длымкэатэаразы, зцэа зтэымыз ахэса азахьы инеизомызт.

Хэланышьтахь ахэыцқәа, затта азыхықәахь ирмышьтрыз, адэныкагы идылрыжьзомызт, зызлан илыржыамкыр хәа ишәаны.

Ауаа ахылыцәхьатцыз азы ргәаг лкит азызлан. Уахын-ла амфасцәа рымфәа кны данрабашьлоз ықан. Шәақыи кырахәи лара лфы егырылшазомызт, ахәа цхафыргыи иара убас, избанзар атыкә ала дамцасны илкуан. Акама акәын азызлан дзыцәшәоз: уи аф-фык ахыцхауаз акынтә акырта лымазамызт. Ахәсагы, заагара ианцоз, зеицш камло егыикам хәа, акама рыкәныртцон. Амала, азызлан дзызгагаз ахацәа ракәын.

Аха лара дахыгалак, дыпхәысын, ахацәа пхәыск лзы абцъар тыхра рхы иатәаршьозма, азызлани дарей анааифахалак, напышьашәала ейбакуан. Лымаанагыи шыта зегыи ирдыруан: азызлан лызқәа дузыкәтцазомызт, избанзар лшьапцынцәкәа лышьтахька ирхан, убри акынтә дыртрысны лгәышпы дыкәрыжьуан.

Уи ахацәа. Аха ашәаргәындагыи, амчыдагыи, алеикәа ицзар, азызлан имцан дыкәлараны дыкамызт. Алеикәатцәа мыцхәи дацәшәон лара.

Зны ашәарыцаф Акәын-ица Мамсыр Ахатба, Тоумышь-хыкә давала дышнеиуаз, азызлан дибан, амза шәахәа рыкәыцча иахьейкәпаз, иара дааааит. Ахат фырхатца ихылцыз саргыи бсафымсызар, абри ауп ибыкәнагацәкәоу ихәан, азызлан дылкаижьын, лхахәи еытк амихит. Дшыгыатцәи-гыатцәуаз лмашәхәи ихылца интәицан, ицәахит, убри инаркны азызлан ихәатәи дыкәныкәар акәын. Уи акәхеит. Азызлан илиааиз

Ахатба хатта дидеэарахо бзиа дылбеит. Лыжэанацэак илырбеит, жэашыкэса длымазаарц дахэо. Мап хэа ихы ааиртдысит иара, даацэажэар, абз зэамаыз азызлан, иара дахыуадытэыфсаз, абз ахыфаз азы дитцашыыцны, ибз ааифылцаар шлылшоз игэаларшэо. Ианаму жэ-нацэак илырбеит, жэшыкэса усымаз хэа, аха ашэарыцаф Ахатба фадцхэа мап икит, ицхэыс кэыпш афны дшизыпшыз игэаларшэо. Азызлан лнацэакэа акакала ихалыркэалон, аха лнацэакыс азыбжа анилырба ауп ашэарыцаф, ааи хэа ихы аниртысыз – шыкэсыбжак.

Уи ашьтахь уашхэа лирхэеит, нас шыкэсыбжак азызлан длыцынхон иара, ныкэара ицаз ацсуа хатта, ицхэыс кэыпш гэхара лымамкэа, шыкэсыбжак дынхар ауеитхэа азызбаны. Аухатцэкэа, илырбазуара идыр, аамта иазцыстэаз маццэоуп хэа дахьхэит, рацхэаза акэны ашыжь шарагы дамеигэыргызеит ахатта. Аха ус ишне-иуаз акэымкэа, ифнаца гэхэааиго далаган, енак, фымыз цоу, фышыкэса цоу, ирызгэамтазакэа, Ахатба инхартаф иаанаган, ацалакэа ихаланы итхацбуан. Ашамтазын икараха рыбла нтаан, ицхэыс дфыханы, ашыз тызгоит хэа аца дшаадгылаз рымбазеит. Ашэарыцаф Акэын-ица ицхэыс дыпшызар: изны иказ лхатцеи азызлани еигэыдибахэхэала ацалакэа икэиан, азызлан лыхцэы кэмызу асаара иахышытасуаз, ацшалас инага-ааго асаба иланархэазон. Азныказ уи лыхцэы мтысзозшэа, аца гарыгаеозшэа лбеит ашэарыцаф ицхэыс. Пытраамтак дгылан лара, деикэышышыы, ицэаз дырзыпшуа, нас ашьшыхэа азызлан лыхцэы аашьтылхын, инаганы

дахышыътаз иналывалтан, ашыз мгазакәа аоныка дцеит. Азызлан дыцәазшәа калтон, аха зегы лбозаарын. Дџаџкъан, Акәын-ипагы дмырҕыхакәа, дныцашышь дцеит, хатцеи пхәыси рыцстазара дналтны. Уи нахысгы уаҕа Ахатбақәа рижәлантәык дипырхагамызт азызлан. Ахатбақәа рыхәсақәагы пату рықәтаны лара дыз-хараз ачымазарақәа рыхәшәқәа рзаалыртуан. Дара Ахатбақәагы уинахыс алеикәатцәа анырткомызт.

Абас дааиуан цсра зқәымыз азызлан хылас, лызатцәра дагәылашышь, зны-зынла лгәы хәауа. Лгәы анхәаалоз Азмышь Тылашыцаа дынхықәтәаланы, амаркалдышь шәтқәа заалыцсалон, нас урт ашәтқәа зариқәақәа иахьзаақәрылоз дырзыцшуа даатәалон. Убаскан лыбла иаахымцуа иаахгылон сахьак: ашәарыцаџ ипхәыс далыдгыланы, азызлан лыхцәы аашьтыхны, дахықәиаз ацалақьақны ианлывалтаз. Даалгәалашәон уи ацхәыс, зхы зыкәае, ашыз мгазакәа аматцуртахь инеиуаз. Убаскан даахьтакызшәа даатрыслон азызлан, хышәшықәса рацхәа илыхьыз иахьагы дацәыпхашьо. Аха дук мырцыкәа илцәаацсон ахәыцра иашьцыламыз лыхшыџ, нас нақ зегы аалхарштны, амрахәагахь даацәыртны аеыкәабара далагон, азы тқьо дыхәмаруан, азы ацыпхьқәа ирылыцхоз ацәәкәа дацшуа. Лыбла аргәырғьалон уи ацәәкәа, аха дагьаршәон. Дзыцәшәатцәкьоз ацәәкәа акәмызт азызлан, азызлан лнашана иланахәон знымзар-зны лыцстазарақны ицәыртраны ишыказ зыбжь-шәахәак қьашьыз даеа цәәкәак. Азызлан илдыруан уи лтыхәтәаира

ишазхәахоз. Лара дынцәахәын, лара цсра лықәмызт, аха илдыруан азызлан знымзар-зны ахаан лықазара нцәара зқәым, чхашыагы змам шәымтәкны иаатгылар шалшоз, хышәшықәса рацхәтәи ахтыс аалгәалашәаны даныцәқәырзклиз еицшыз шәымтәкны. Ма убасшәа цъара акы. Аха аамта макъана иаатгыларц агәы итамызт.

Аамта зны изышышьушәа, зны ирфашха Ацсны иагәылсны ицон, зегы збахъаз хтәыла митәык иазымцсахкәа. Азызлан лыхъз-лыцша, ацәыкәбар азы ианыхшәалалак иаахыло агъежкәа реицш, еицалоеицало, икьәто-икьәто ишааиуаз, зынза имкьәтацкәа иаатгылеит.

Ахәтбақәа ашәарыцараф ишыманшәалац иманшәалан.

Убас ишнеиуаз акәымкәа, ареволиуци ашьтыбжкәа анеикәтәа, Ахәтбақәа иреиуаз атыхәтәантәи атауад-амуча, анхацәа лагырзыла дкәабаны дымфәцыргеит. Габаа, анкьа ах ихәы зуаз, уажә ижәларацәаз, инхацәа бзиаз, ах ицкәынцәа афыцъа аазара иргеит. Аишьцәа руазәк даныфәидас, ақалақь ах ицсы иган, уа ауафәра илцын, уахагы арахь дықәымлеит; егы даныхәыцыз дрыцәкахан, дцыркхәит, Наган қадыцъ. Наган ихъзын иара. Акы дацсамхәит уи ауаф. Ақытәкны патук иқәмызт.

Ақытазын ацъабаа збацәкьоз Гьыргәал Лагәыстан-ица иакәын. Шьоук реицш, ажәала акәымкәа, усла ақыта дацхраан, абнара хыршьааит, аужәра хыртит ақытан. Абнақәа рааигәара инхоз ракәзар, ашәи, ацъи, ахъеи

кубометрала иалардан, акыргыи рхашәалеит; уи азы иахагыи Лагәыстан-иҗа ихъз хәаны азы ржәуам.

Даныхәычызгыи хқытахь дааргалон Грышьа Лагәыстан-иҗа. Дбыжәгәаламуа адәы днықәлон, ашәтқәа кәшәо, иан лыбжыи хааза инеишьтафылтлон. Грышьа Лагәыстан-иҗа дышәуан, ашәтқәчычқәа еи-зигон, знымзар-зны икьашыыма, быжәгәалам хәыч, икәашкакараза ишәыз икител хәыч. Иахьа, ара ашны аниргыла, дандачныкьха, иара ихәалоит еиҗш, ақалақь афы ашын ду шимоугыи, арака анхара еиҗеишьоит. Уи Вахтанчик иани иареи ирымаз, сара, апенсиа сан-ца, сыжәлар срылагылазар еиҗасшьоит, ихәалоит иара, қсызкра дышнеиуа гәашәк ақхьа данаатгылалак.

Азызлан убас дтәаны ашәарыцаш иҗхәыс лхым-шәпгашьа дазхәыцуанатцы, шыафә тбаала пхьака ице-ит хқытан ааглыхра. Атцыхәтәантәи ажәашықәса амаца-ра иалагзаны арака иаадыртит: акы, ахәша зауад Акра ахықәан; уи адагыи, ағәхырта зауад, Бзарзы ахықәан; ахимкомбинат Пҗста ахықәан. Кыс змазамкәа ишыцқьаз иаанханы иказ Тәумышь – азызлан лтәарта акәын.

Иаамтәоуп ихәан, ахьшпа хәа изышьтәоу ақсыз жәла бзиа аазашьа ижәлар идирцарц иакәикит Гьыргәал Лагәыстан-иҗа. Аха азиас инхарта мацк иацәыха-раны илеиуан аҗнытә, ахьышьтра еиҗагәтәыс иоуит. Иаргыи даалаган, ацьам поет Фирдоуси иеиҗш, апара азоужьын, ашхәа хымлеит умхәозар, ашхәаныкәа-рта замана хәхәаза, иашахәтәаза инҗижааит. Тәумышь ацәкәырҗа қсыдақәагыи шәақырхақыа уи инталаны

рҕынархеит. Аха уи Азмышь Ңылашьцаа иацѳыхаран – азызлан цырхага лмоут, иагьлызгѳамтѳеит. Амала рацхьа кѳак ауны азы анаахьц, азиас ѳацхьа ахьышьтрахь ихынхѳеит, ихѳхѳаза, иашахѳцѳаза иѳаз ажрагы збааррахеит, аура ахьынзоураз ирцѳыдагьтыцѳеит, ажѳытѳан апап Патеицда адагькѳа рыбжьы ахьаницѳоз ашхѳаныѳѳартѳеицш. Ақытауаагы адачныкь иаидтѳалеит, рабацѳа ах Соулахѳ ианидтѳалоз еицш, ужра наѳ еимоуцсароуп хѳа. Грышьа Лагѳыстан-ицда игѳылацѳа ражѳа ааѳбамтѳкѳа, иамузар иамуит ихѳан абульдозеркѳа ылиѳааит, аха анышѳ итѳихыз еиѳкѳысхьан, ажра азтмыртѳааит. Агаѳантѳ ахахѳ аагатѳхеит. Еицѳ ѳышѳ метра арахь, хамрақытѳахь иазааскѳеит амшын.

Амшын ааскьагахеит, агѳхьиртѳа зауад азын абнакѳа ахьхьиршьааз ахѳшатѳ зауад азын абазаликеи, агьерани, ацѳачули лаха-лахауа ишѳѳуан. Ажѳытѳера иагазгы хьас азѳгы имамызт. Лхалаза даанхеит азызлан. Лассы-лассы уахынла ашьаѳа ѳыццѳа ирыбжьындаз афымца даццѳа днарыкѳѳѳалон лара, афымца дарчыхѳчыхѳуа ақытѳа лаша, ақытѳа лахѳых далацшун.

Зны шыжьымтѳанк азызлан дыцшызар, хатцѳак атѳѳѳыр кны лызмышь дьхтѳѳалоуп. Дтѳѳоуп иара, ашьушьа иалху чынаа рыкьанцѳѳеицш дзажѳза, дѳкѳызгаза. Абас дахьтѳаз, ишахѳѳѳоу ала ицсы ахьышьѳоз, ахауа цкьа ахьѳѳѳоз акѳын ацсызкра аиѳагы игѳы кѳазцѳоз иара. Уи ѳашьѳомызт. Азызлан хатцѳак димабашьыжьтѳеи акраатцун. Уи ауаѳ диеилахартѳ ицнымызт, аха угьы цѳѳиккѳак изьызундаз аалгѳахѳт. Адачныкь, Грышьа

Лагәыстан-иҫа иакәын иара, хәара атахума. Азызлан лыезаны ишьтахьала дааиасит. Игәиҫанзамкәа иха-хәы днамтасып, иаргыы адыххәа даатрысып, нас данаахьахәлак, азызлан дыҕазам шиҳәоз акәымкәа, ишьтахьҕа дышгылоу ибап, арцәаахәа дшәаны дыцхәәп, ларгыы уатцәҕа ибз ааиҕылпаап. Азызлан дыццакзомызт. Ихы ларкәны дахьтәаз дааихыкәшан, иаҕхьатцәҕа дааины даагылеит. Аҕсыз иаркыыц иафалан, ахара иафын, аха адачныкь, игәалаҕа-ихалаҕа акы дахьазхәыцуаз, ибазомызт. Ус акәымкәа, проект ҕыцқәак рызбара дафызтҕы?

Ихахәы лнацәа налалырҕеит. Адачныкь ддысны дыҕазшәа акгыы ибазомызт. Иҕыцтрақәа аалырчыхәчыхәит, ауаҕы замана. Адачныкь игәы рахатза, аҕатын чаҫа зтаз иҕыбахь инапы нымҕанитҕеит. Аҕхәыс ишлаҕаамыз иаҕхьа дгылан лара. Ғыргәал Лагәыстан-иҫа пшьаала иразны иеихымца неихеикшан, аҕатын днаҕыхан, алҕа аауишьтит.

Алҕа ҕықәсыларада азызлан лцәа иналсны азы инхылеит.

Убасканоуп азызлан ианылдыр Ғыргәал Лагәыстан-иҫа лара дшимбоз, дшимахауаз. Лареи иареи еиқәымшәоз, хаз-хазы иҕаз ҕ-дунеик иртәын! Дхазымтқоз рзыхәан дцәада-жыдан азызлан!

Уи аухатцәҕа азызлан арҕашьыга змаз дацқәак, циаақәак еитцалырҕхьан, рыжәтәык рылхны леалы-ршьит. Амчреипш ацәеижьгыы шылцәызуаз дазхәыцуан лара, лылахь еиқәышьшы, еилылкаауан азызлан, лара

дхазцо, иреицәоу газз-мазак даныкамла, аены ларгы дшыкамлоз.

Аха ацивизация злысхәоу ақытақәа ркынгы иамоуп алашьцара кәызгаза изтәтәоу кәакыкәак. Иаххәап, игәәтоуп азымж цәытлашьцаа ихыкәынхало атаацәара рхатақәагы цәыташьшь, акалашәақәа ишыкоу. Урт рыбақәа, ирхәан еицш, есаира абнах ауп иахыцшуа. Ажәйтәра иатәу амцхатарақәа афымца цәашь шаарықәпхалак нак иныкәбоит, аха азымж цәытлашьцарақәа ирхыкәынхало рфымцагы кәизоуп ишарку.

Ахатбақәа ртыхәтәа иакәзар, Азымж Тылашьцаа ахыкәан акәын дахынхоз. Тоумышьхыкә дынхон иара. Макьана Хатаа ртыхәтәа диқәгәыгуан азызлан.

Аха, Ахатбақәа ртыхәтәа аоны атәара, анхара дашьцыламызт ускак. Ақалақьаф иказ иашь, автобусқәа ркны ажәлар избахә иалацәажәартә ауақара анилтц, Ахатбақәа ртыхәтәа азныказ автобусқәа дырталаны аныкәара цигеит. Иеыроашьаны дазызыроуан иашьа избахә бзианы иахылацәажәоз. Иақара ицлон иара ускан. Ицъашьатәума, иахауан иара, Хатаа дузза ирхылтцыз, деиғхаргы ауан! Иашьа иоуп егызылымтгәышьыз, иахауан Хатаа ртыхәтәа, аха усгы иақара ицлон. Нас зныкыршәа ақыта дналтцзаны дцан, цъара гбакы дақәтәан. Ашьтахь, пхәыс дааиган, қапхьа ионы дахылеит. Звенo-водс ашхәа зауадаф аус иуан. Ажәра бзиа ибон.

Ипхәыс хәаша цшра баапск, фымтфык лакәын, аха, азызлан дзыргәырғыз – дшарамшашәа дыкан,

Азызлангы даалаган ахаскын-хәшәкәа рымаза лзаа-лыртит уи. Аха аҗаца лыблаһь аецеыргара лзымгәагыт, азызлан. Азәгы зыгәра хеимтдоз азызлан, лхатагы лхы агәра лымгошәа дҗалахьан.

Амала, иабацеә ртәы хәа акы ааиламлеит ацыхә-тәантәи Ахат. Агабба хәа акәын ашәкәы дшаныз. Хөык ахәыцкәа иман – цкәынки ыыца азгабцеи. Акы дацсамызт иара ус Хатаа рцыхәтәа. Азызлан илиааи-хьаз Акәын-ица Мамсыр итцкар. Азызлан, тоуба еилам-го, жәйтәаахыс дызпырхагамыз ажәлантә рытцкар. Абри Хатаа рцыхәтәа, пхәыс данааига, азызлан илыкәнагоз аныхәагатәы җаимтцеит, уара! Ипхәыс лцеә лтәымкәа даныкәзгы, заагара дишьтуан, уара! Хәланшьтахь ихәыцкәа азхыкә ахь идәылтыр иуан, уара! Абас акәын дшыкәз Хатаа рцыхәтәа.

Иара усгы амцхатцаракәа рыгәхьаа зма-даз. Ақытауаа беиахеит, аөнеихагылакәа рчацеит, амашынакәа аархәеит. Аха, иага ус иҗазаргы, ыынтә-җа дзыргәыргыашаз лбеит азызлан: илбеит ауаа рыхдыр-ра тылашыцаа макьана иштатцәахыз уи ашәазызара.

Өнак лыла иабаз ахы инаркны иаххәап.

Амра нҗагылон. Ағәхырҗаа рыхасабеилыргаөпхәыс, зуаөра ыҗаз, зтцара ыҗаз, хәылбычәхак аөны лхала да-анханы, арахә шеиллыргоз акәымкәа, ажәзәа еицшшәа чмазарак аҗаиуан ирыдылбалеит. Жәйтә-натә аахыс ажәзәа арахә ирылазцо Захкәажә лоуп хәа ипхьазан. Ахасабеилыргаөы затца дыөны уаагы рахәгы ртәы здыруз аҗақым Гәзаа иахь ддәыкәымларыз. Аҗаца-

хәа иаалгәалашәеит лара Ахат ипхәыс аңсуала ахәшә шылдыруаз. Ғымт цәашь дук аалыркын, агәарабжьара дыбжьаланы Хәтаа шыказ лғыналхеит. Днеиуан лара ғымт, лееихарқс, илқылоз азәгы атак имтазо, гәарабжьарала, лтәыць жжаза, ахәылқ далашьшь. Рақхәа дгәазтаз апхәыс, акамбашь хьара дахьағыз, лнапы ачыргә ахьакыз уа инхеит, лхатцагы дгачамкны абат ашьапы аноуишьт, абат аин иахьыназығыз, хшла ипеипеиуа итәны игылаз аныга хыршәтны инканажыт. Ахасабеилыргағы лхы-лғы гәыргьахәха, дтанагаланы днеиуан. Аихамға нымғахытц иаалқылеит бжьык лыцкәынцәа. Амшын ахьынтә иаауан дара, рпапиросқәа хәхәа-хәхәаза ирғакны. Ран данырба ацкәынцәа еибырхәазшәа рарма напқәа рышьтахька ирцәахит, уи реицытрысра иахагы ишараргамоз рхаштны. Аха атәыць назгоз ран амца қаағы длеипшха, акгы лымбазо лыцкәынцәа днарақьеит.

Ахат ипхәыс иаразнакала икалаз лдырт. Ларгы ғымткәа, ишаңыз еипш, Азмышь Тылашыцаа ахь длалбаан, ғымт азхьампш лыма дааит. Ғымт, ла лыда шамаха уағы изымдыруаз хаскьынқәак ааитцалкәақәан, ахасабеилыргағы иналлырakit.

Абри даара иахыччеит, цәажәатәыс ирыман ақытан. Аха ара, ишакәхалак, арахә еикәхеит. Лақара лыцлеит азызлан. Лара уи лымчала ишыкалаз агәра ганы дықамзи. Аха Хәтаа рцыхәтәа?

– Акрадыруама бхаскьын, ауаа акосмос ахь ипыруеит, – хәа леихәеит ипхәыс.

– Ашышыңа, уара! – лхатца иажэакэа аалцэымыңхеит лара. – Цасым! – лхэан, Азмышь Ылашыцаа шыказ даахьахэит, ларныг иажэа Зылан ишылмаҳаз агэра лгарц лтахызшэа.

Адырғаены захьзыз Хатаа рцыхэтэа ипштра бжэацэагэатэыс иман. Усгы иара, афилософцэа зегь реицш, анхара митэык инапаңы иааиуамызт, ихатэы егы имазамызт. Аеы этэыз ашацкыра дацгыланы, амра шцэаанза итакны иман. Уи ашытахь иаатцыртланы Ахат ииңеит. Кэыркэа мра ихы иакэццеиуа ацэагэара далагеит Хатаа рцыхэтэа. Шынтэка-хынтэка хара, ахэыцкэа, аеыкэабара хахьаңыз азталартахь, иеы иманы днеит, азы аиржэырц. Дкэаңза дыкан ускан. Сааткгы мцацкэа уаңьан-чаңьан быжькэак хахан, хашуа хаанит.

Амра ихы италоу, акы ихыит Хатаа рцыхэтэа. Габэа ахацэа илацсны дыркын, иара иерымжэаны цэара деихон. «Соушэыжь, абэа, ана ахэмарра-ччара ыкоуп!» – дрыхэон, иерымихуан иара. Аха доурыжьюамызт. Уахь акгы ыказамызт, амхтреи азбаарей, урт рнаос азылан лтэарта, Змышь Ылашыцааи рыда. Егырахь хар имазамызт Ахат, дцыркыпуа данаарымпыцкылак, ахэыцкэа дахмаахарц дахьыкэшон. Харгы хичэшэазомызт. Доузмышьтуаз ракэын иаха хзыцэшэоз хара, ахэыцкэа. Дцэуо дрыхэон: «Соушэышьт, абэа, ана гэыргэароуп-ччароуп!» Уи ихытыз, ишны ихытыз игэхьаа, иапшлак ихэы-ижыы ааиланаргыларын. Ашны дазмыркуаз, зны ағба дтазцаз, зны автобуслэа дзырныкэоз игэхьаа.

«Соушэыжь!» – дрыхэон иара. Зныкшэа дрымкбаны ддэықэлан, шыафэаршэ изыруит. Уажэшьта иазхоуп, хгэы кыдихзеит карцан, дынкажьны ипкара иалагеит. Ус, исгэалашэоит, шэымтэк даалтцит иара дыкказа. «Шэысмысын, сашьцэа, сычкэын ишибо!» – ихэеит иара, ичкэын идагыы шыца изгабцэа хэычкэа иара абратэкба аб дрыцхашьаны, ргэы пжэаны атэуара иафын аха... «Сычкэын ибоит, уара, ус шэымун!» – ихэеит иара, ибжыы еилыхха. Аха аанкылашьас имоузеи анхафы, лабакъара даналага! Дфэархэан, итцейц иттаны азы икэыртэон. Агэылацэа аднаглеит. Арамцан илатэан, абас еипш иахьыкалахьоу ргэаларшэо, ажэабжь рхэон, ататын иахон. Хатаа рцыхэтэа ипхэыс дгэытка-псыткаха, игэытка-псыткаха ашыац илатэаз лхэычкэа нак илыманы дцеит, иаргыы иеааикэикын, дыцэеит.

Убас деикэпэх азы дшылажыыз даакылсит ажэытэ Батал. Дааины даарыдгылеит. Зегь шейхатгылеит.

– Икалеи, дад? – пшыаала дцааит иара.

– Абыржэытэкба дшэыртла, шэара алахшақэа! – ибжыы цар аатиркэеит иара, иказ аниархэа. Уи иажэа афбатэра азэгыы изыгэагъзомызт хқытан. Хатаа рцыхэтэа даапыртланы еитцало-еитцытуа аиарта дныкэдыриеит. Дук мыртыкэа дналцит иара, дынхыкэтэалеит. Иблақэа цкыза, икоу изеилымкаауа, агэылацэа даарылапшит.

– Хох, шэахзаазгазеи, уара? – дцааит Хатаа рцыхэтэа.

Ипхэыс дааидыххылан, нак игара далагеит.

Убаскан зегъ еиликааит, зегъ ааигәалашәеит Ахаҭ. Ихы-иґы пшза, бзамыкә хьаак иаарґаастеит. Дара ртәык иеипш изыкзар иҭахын иара Габаа даагылазар, аха дышрызтәымуаґыз даанхеит.

Уахаґы ґазны азәы иааиґаимыршәит абри икалаз азбахә. Еґкамлазашәә карҭеит зегъы. Аха ускан иара дґагылан, дынкахәыцуа дцеит, уахаґы арахь ддәылымҭзеит. Зегъ ґеибаргылан, икалаз хьымзгшьо, рхы рыкәәе иааимпит.

Абарҭ аґ-хҭыск, ақыҭакны еиқәырццак икалаз, – аґасабґы-пхәыс аҭәыць ахьымґанылгази Хатаа рҭыхәтәа ашоура ихы ианас азызлан лтәарҭахь дахьыґызи – лгәалакара шыҭырхит лара азызлан, азмыжь хықә иамаз аҭиаакәа рырґашьыґа иаґа-иаґа зеадызцалоз. Урҭ ахҭысқәа илдырбеит азызлан, хқыҭан ауаа зынзаґы дшырхамышҭыцыз. Еґырҭ ақыҭакәа шыҭа рыгәхьааґы лымамызт лара, ажәйтәан зны, ускан икьақьаз, иҭбааз, Аҭсны зегъы зымҭахырхәоз. Аха мбатәшәа рґырыҭсахит ауаа.

Лызатәра даркаразеит азызлан, ауаа дырбар лҭахын, дырдырыр лҭахын. Илцәымшәазарґы – ма ус дырбондаз. Даазқәылаз лыпхызқәаґы ґеимызт. Лыпхыз иалан ацәакәа кьашь, лыказаара нҭәара зқәым, чхашьаґ змам шәымҭакны иаанызкылар зылшоз. Азызлан акыр дацәшәозма, аха аҭхыз бааҭс зцәымґым дарбану.

Икалашаз зегъ шыкалахьаз ла илымдыруаз, ґыц хәа акґы ишазыпштәымыз.

Аха лгәылґанзамкәа иааит уи аґыцґы.

Ари аныкалас Гыргәал Лагәыстан-иҗа җыҗа игәылаҗә иманы инхарта аханы изылаз аҗш артәы-ра аитарц данцаз аҗеноуп. Амхы изалызхызгы анхаҗәа ракәын,ақыта патриотк иахасабала.Агәылаҗәа зықәрахь инеихьаз Лагәыстан-иҗа аус идыркуазма, амрашыра-ха, акыс Хаҗаа рдыхәтәа ихьыз ашьтахь ишәаны иҗан. Иара ашәшьыра дытатәан, хәи, Анҗәа дшәыхәәаит хәа дныхәа-ныҗхьо,дара агәылаҗәа аҗыҗа,ақьаад сакькәа иртәцаны ирымаз артәыра җьбара аҗш ашьапкәа ирытәҗсо иаархысит али-җси рыбжьара. Уи артәыра знык ианаиу,аҗш җжәараны иҗан.

Рус ианалга, ирхашәалеит х-сакьк. Ара ирызныжью-амызт, рахәык алакьысыр иашьуан аҗынтә, аҗныка иатцаланы агара рықәымшәарц, ахәшә җоумышь иаларыҗсеит анхаҗәа.

Асакькәа анаахдыртла, артәыра ахәхәахәа аҗәа-нахеит.Ашьақар җшра акәын иамаз,иҗәашкакараза,убас иблахкыган иара, сҗы итәстцандаз ааугәахәрын. Аха ус шамуаз ззымдыруадаз. Азы ишынахькьысызтәҗкьа, иа-разнак изытуан аматәашьар, аамтәцк аҗхьа аҗшзара ыҗазамызшәа. Азааҗсалара иаҗыз анхаҗы ихаҗа шьам-хахьы дахьзаагылаз, иаразнак ашьха зыхьеиҗш иа-аинырт. Ус җазшьас иаман уи артәыра. Иаабжьазуан, ахьшәашәара азы иазааныжьны. Уамашәа иубартә иҗан уи аматәар иаразнакала аҗазшьа җәада-жьыданы иахьыкалоз.

– Шьта хнатәап,– ихәеит Лагәыстан-иҗа.– Аус уалганы уанымтәа, адырҗашықәсанынза уҗсы узшьазом рхәоит.

Рыцсы ааиҥаркын, еицэажэо Лагэыстан-иҥа ионыҥа рҕынархеит ахык: уа ачеицыка рзыцшын, нас, рҕааҥсахны, ақыҥа ныҕэахь иаатыцуан.

Аоны иахьааиз, аишэа дырхионатцы, Гьыргэал Лагэыстан-иҥа исасцэа аҥсыз жэла бзиа ахьышҥа ахьиаазоз азтатэа дирбарц иманы дцеит. Агэылацэа ирбахьан уи азтатэа ссир иҕеитцаз, аха еиҥаицнеит реиҕабы. Иахьыназааигэахаз азтатэа харантэи иаарҕаҥцеит асаркьеиҥш.

Зынза иагьааргэаламшэеит азы ашхам анартоз, уи аҥыҥ азаашьала хыхь ишыҕаз. Ахьышҥа рыцхаҕэа, акы аанымхакэа, зегьы-зегь нхаззалеит.

Мачк ауп ақыҥа дорресторанаҕы ирыдыркылаз, уигьы зынза амалахэа. Иаанхаз наҕ ахэаҕэа ирыртеит. Ахэшэ иашьыз аҥсыз игэылацэа ирҕеимцеит Гьыргэал Лагэыстан-иҥа. Адорресторанаҕ ирыманатҕы уахь инеимышьҕит.

– Ххаткы ицеит, – ихэеит иара уажэы. – Ада гэырҕа Анцэа ихаумҥан. Уи аткыс, шэаала, аныҕэахь хшэышьҕы.

Апара уеизгы-уеизгы иара даргэаҕуа дыҕамызт, иҥбабаа ахьыҥхастахаз ауп акэымзар...

Аха уи азы шыхьшэашэахаз азызлан лшьапкэа иа-нырнырыз, цьара акыр ҕаламашь хэа гэварак анлоуз, азиас зегьы хыла-гэыла еилалахьан. Лшьапкэа ахьҥа иа-кын, азы дынҥыҥеитлара. Аҥсызкэаҕы, амаҥҥсызкэаҕы, амаҥкэаҕы, акэуақатэҕаҕы, адаҕькэатэҕаҕы – зегьы ҥхеибарс, еижэыла азы ацашьала илеибацон.

– Ижәуеи? Еи! – дныфныцәааит азызлан урт ирды-
руз бызшәала.

Цаса азиаскәа зеггы ахкәажәс ирымаз, иахьа зеггы
рышьтахь ауп икәлаз анлаха.

Уи икәлаз азы ихыланы илеиуан, ацсызкәа ирышьтахх
илеиуан, илеиуан зыцшшәкәа зегь кьашьыз цәәкәаны,
илеиуан азы ацашьала, илзымдырзоз фы баацсык
ахыуа. Иаауан уи ацәәкәа кьашь, ашәтра иалагахьаз
азы хәашьны ишыа.

– Уа шәангыл! – дыхәхәеит азызлан, аха илхәоз
захауадаз.

Ар зхымхәыцкәа ихьатцны ифыз арпыза икәал
дтагылеит лара.

– Арыцә, ашьыжь шаанза амшын итытцны, ақәырт
шьтарцарц азы иахьынталаз, азы итаз зеггы пхеибарс,
ххы хзеикәырхозар хәа амшын ахь ишаауаз анырба,
икәлазгы еилымкаазакәа, даргы рышьтахька еихеит.

Уака, азиас зны афьртбааны, нас кәытцәа хәычыкны
амшын иахьалалоз атыцан урт азы итазгы арыцә
цагькәагы ааилалан, иааилафынтын, ауаа реицш
еижәылеит.

Цәәкәа кьашьны еилыцхаауа, фы баацс фыцк
ахкәа, атыхәтәантәи ақыта зиас ацәеижь иагәылаланы
иаауан ацсра ахата. Убас кәзшьас иаман азы иартаз
аматәашьар шкәәкәа.

Лгәы тьканы, лгәы еилахынхәуа, дыот азызлан,
лжәытә тәартә ааныжьны. Дыфны днеиуан, ирцәины
икәз леихадакәа еихкәашо. Баша цхәыс хымхәак

лакәын уажә лара. Дыџуа агәарабжьара дныбжьалеит азызлан. Шьыбжьагәы иахысхьан, ақытан, ишхамыркхаз азиаскәа рыбжьара, илзымдыруаз ныхәак иалагон иахьа. Амџан ауаа рацәан, акьанцьа ацынхәрас апатрет рыманы иааиуан, арахь азәымзарак, азәымзарак, азәымзарак дибомызт азызлан, лыгьатцәыгьатцәбжьы, лцәуабжь иаҳауамызт. Уаџы димнырзо, ауаа рыжәпара далыкькьа днеиуан.

Дымџахытцын, дыџуа деихеит Аҳаҗ инхарҗа шыҗаз, зны лҳаскьын-иарҗа лыцеиџызшаз Акәын-иҗа иҗкар инхарҗа шыҗаз, лҗоуба еиламгакәа, зыжәлантә зынзатцәыкьгы дырпырхагамхаз, зыхәса амазақәа рза-алыртуаз, зхацәа рмаршәа лырхиоз Хәҗаа рцыхәтәа дшыҗаз. Дыџуа днеиуан, ацәәкәа кьашь аџы җааста җазнык лҗынтца иҗасыр хәа дацәшәо.

Дыџуа днеиуан азызлан, аҗәарахәа дахьейҗа-суаз, лцәеижь шылымбацыз илбон. Дхьанҗахазшәа лбон азызлан. Лшьапышьтыбжь лаҳауан. Уи дахьааҗсаз иахаралҗон азызлан. Аҳаҗ игәашә днадыххылеит.

Агәараанда зкәыршаз Аҳаҗбақәа рцыхәтәа инхарҗа җацә данаадыххыла, жәы-маҗак хәуа изқәыз иашҗа җацә данықәххыла, лгәы аалырҗынчын, лыҗсы ааивылгеит азызлан.

Азызлан лылақәа аахылџан, иаахылтит. Лаҗхьатцәкьа игылан алеикәатцәа. Ала дгәанаҗеит, – ахуху хәа иаале-ишит! – лыџы акит ала: избанзар, лгәыҗкьара, лшәара иаалыркьаны лцәеижь лызнархынхәит. Ала аалыдгы-леит. Иагьылгәаламшәеит азызлан, жәытә-натә аахыс

алеикэатэа дшацэшэоз; уажэы деигэыргьатэа илны-
руан лара, икэыркэашьеиуаз, аҕсы зхаз лцэеижь.

Алеикэатэа налыдыххылан, иналыкэша-аа-
лыкэшеит. Алыкыи аҕсызи рыффы лхын азызлан.
Иааҕрымҕерымын, атыхэа цэаажэ ааршэшэан, аца
шыҕаз иаакэаскэасит ала, уахь амѡа лнарбозшэа. Уи
днашьталеит азызлан.

Ацалаҕьа дынхаланы дныкэиеит азызлан, уа икэжьыз
амаѡахэ жьакцакэа днарыкэиеит, лгэы ѡарханы. Хьы-
ла ицэкэырцо, лыхцэы нхыхэхэан, иқамызуа асаара
ишьтасуан, лылагырзкэа уи инакэкьасо иахьлеиуаз, аса-
ба инылатэон. Лыҕемиртысзо дыкэиан азызлан, атэым
жэѡан лаша датцапшуа, лышьтахька иртэи-ртэииз
лшьапкэа хьыдышьшь.

Ахаѡбакэа рцыхэтэа, аныхэаеынха, ақыѡа дор-
ресторанахь днеин, уа дынханы дыҕан. Рашэарантэ
дхынхэны дааит ипцхэыс. Тыпцхак лышьтакэа аца апцхьа
иадганы, рашѡа икэганьы, ргэашэ итганы, амѡаду шыкоу
инаган.

Зегь еилылкааит Ахаѡ ипцхэыс. Асас дахьыкэиаз
ацалаҕьа днадгылан, лшьа иланахэоз калцеит дым-
хэыцзакэа лара: ашьшьыхэа азызлан лыхьтэы
хцэы аашьтылхын, инаганы иналывалцеит. Уажэазы
дыцэазшэа калымтцазеит, зызлан. Ашырхэа дын-
хыкэтэалеит азызлан, лшьап кьачакэа лбаашьтны.
Акыыбаиаѡагылазапшэмапцхэыслакэзар, атыхэтэантэи
Зызлан Захкэажэ лзамѡа цэиатцэаакэа лыпрахэа
кьашь нархьылшьын, лылагырзкэа аалзыпцхьалхэеит.

Аха усгы дцэажэазомызт, зымч апышэара гэхьааганы
иказ азызлан лыбз аалфылхыр хэа дшэаны.

...Ахэылбыгеха дхынхэит Ахатбақэа рцыхэтэагы.
Атыцха лышьтақэа дырхыланы, иашта дааталеит.

АШЬАҚАР-РБАҒЪ

Абри зегь реиҫа пату зқәу, зегь реиҫа иты-шәынтәалахьоу ауаагы знымзар-зны убас хтыск иақәшәахеит, иауауеи ааугәахәп. Ианраамтаз ирбашаз баны, уахьала ргәы ахьдыртәыз акәзаргы ҕамлои шьоуки ари аҕстазаараҕны акыр зрылшаз, даҕа шьоу-кы хакәзар, уи аахмоузакәа хшашьтаз мацара, акахьгы хзымнеит, тәамфәахәгы хмоузеит амалахазгы. Ғьыргәал Лагәыстан-иҕа ихатацәҕьагы даныхәычыз дҕычны ачачанцәа дрыртахьазаарын. Цсразқәым Еи-Дарафеи, афны ддәылтны дзыццаз, ақытаҕны дрыднагаланы дыҕан, ныҕәафын. Иахьа шәара дшәыцхраауан, уацәы дара, уацәашьтахь хара – ишаабац. Нас иаалырҕьаны дныташәкәа дзон, акыраамта дыҕазамызт, аха дырхаштуаны – деиҕаахынхәуан: урт рқыҕеицш бзиа иибоз атыцқәа еиҕах имазар акәхарын. Ашьтахь, иҕеицаз ихаштны, уи ақытахь деиҕаныхынхә – дсымҕычзеит хәоуп ишихәаз ахәычы, аныҕәаф, ахәычы дабеиҕахыцә-

ҕаз. Аха, уи ххәеит хәа, иаха ииҕахыз акы даҕниҕсахлар илымшазоз, седру? Аха иҕаххарызма ххыҕа ишыапы алихыр, насгы диггәаҕрызма дҕеины дгылеит хәа зеггы иззырхәоз Лагәыстан иҕа хәычы? Анс акәу, арс акәу, иахмырәашыап зықарахь инеихьоу, Лагәыстан-иҕа игәалашәо хыц-мыцқәакгы, ианахцап.

Ажәакала, Лагәыстан-иҕа хәычы азин ахымаз адәхәыпш акны ашәтқакачқәа икәшәон. Убас дмачын, дгазан, уажә ианигәалашәо иагьяаҕхеишьон. Ажәакала, ауарғанць-царақәа калкало ажәфан иахьалакнахаз, рашәабжь илымха ашыцылахьан, иан лыбжьы хаа еиҕш, уажәы-уажә иара икынза иаазоз, лбыжәгәалам хәыч адәхәыпш икәзаара дшазыразу ала. «Итаатома, уана, уақа адәаҕы?» – ицаауан иан лыбжьы. Иара инапы икьон, иххәычы иртысуан. Аха ибзиатцәкьазу уи адәы иатцәа? Аха убас ихаатцәкьоума ххәычра, ханыәеидаслак ишахгәалашәо еиҕш? Аха ихароума адгыл атцыхәа? Ихароума адгыл атцыхәа, сан?

Имаза-дәхәыпшны иман Лагәыстан-иҕа хәычы ари адәхәыпш какач, аракәын иеахьацәыпхьейклоз иара ихәычра иацыз анасыҕ, аха абракагы даҕшааит енак иан лыбжьы хаа. Иара инапы икьон, иххәычы иртысуан. Ашәт әеижькәа дрылан, ишыапқәа ахьиргылоз даара игәаҕо, аелфқәа дрыҕрагылар хәа дшәаны. Урт шаргамаз агәра игеит ашәкәыәәы-аңырәы Шамил Акәсба иеиҕеигаз Ханс Христиан Андерсен илакәкәа данрыпхьа. Аңардал хәыцкәа иракараз ауаакәа, ргәыргын хәыцкәа хьытцәараха, рымтәыжәәқәа амра рылыпхо.

Дшыхэмаруаз акәымкәа, адәы дықәланы иара да-
аивалейт Еи-Дарафеи. Убасқан игәы шыткьаз еиңш
игәы тымкьазар калап иара ашьтахь, зыгәра игоз
дзакәыз анеиликаа. Аелфкәа, акъала икьарз магәкәа
рығрагылацыңхьаза ағырғә аадыргон. Уи зынза
егьызтахымыз усзаарын. «Сиратинушка» ашәа ихәон
егьи дахьнеиуаз. Ѓыргәал Лагәыстан-иңа – Ѓыргәал
Лагәыстан-иңа иакәны даныкәлазгыы убасқан ауп.
Икейтцызгыы ахәара цәгьоуп. Акъала днаишьталеит,
азныказ ишьта дхыланы. Арахь уи егьатахзамзаарын.
Икәзамызт ушьта адәхәыпшгыы, аелфкәагыы, урт
рымазагыы ыкәзамызт, мазас икәзаз алапшхәаа акәын,
аныкәаф ихы зыкәкны дзызцоз. Еи-Дарафеи днеиуан,
иацы иижәыз иахьа иахагыы дархәыцуа, Лагәыстан-
иңагыы днашьталеит уи игәыкра, уи имаза ғыыц,
иагьызгәамтазакәа ишьафәкәа ааирццакын, адәхәыпш
иныкәсын, агәарабжьара ибжьаланы астанциа шыкәз
анеира иағын. Уигьы зынза имариазазаарын. Уи ашь-
тахь дхатцаханы, игәы ззыхәоз аматцуракәа данырха-
дыргылозгыы, абас игәы мытхаңыт уаха Лагәыстан-
иңа. Дарафеи зныкгыы ишьтахькәа дхьампшит,
алапшхәаа ихы ақәкны дахьнеиуаз, дибазомызт ишан-
ханы ишьтахь иааиуаз ахәычы. «Сиратинушка» – иб-
жьы нытцакны ашәа ихәон Еи-Дарафеи. Ахәычы изе-
илкаауамызт уи иаанагоз, ахәычы уи ихеимыршит
ауп, нас дандухалак иеиликаарц ауағы зны ды-
реибаны, нас ирыцхашьара иалаго ауаа рцәафә. Иха-
роума адунеи атдыхәа, сана? Аха уажәы ихараз иан

лакэын, лара, дара, ишэаны, ихагаханы, ишхаблаз иара ишьталахьан, атцеицькэа иртапшуа, акэарачцакэа ирываѡуа, арахь Гьыргэал Лагэыстан-ица хэычы, Еи-Дарафеи нас ишихэаз ала, араицентр аѡоуп имақан дтатэаны дшыцэаз ангэеита. Нас ачачанцэа рпызаѡ-рбарони иарей еилазан, иаха игэы ззыхэоз акы имхны датницсахлеит. Ачачанцэа, иарбаных седру, закэанчыцк иацэыбналаны мшын цшахэала алада адунеи атдыхэахь рхы рханы илеиуаз ачачанцэа рчаландар абарон.

Абарон, алымхарыѡ ахьаркыз илымха ашьата ааибыг-бығын, ахэычы диманы дааит атабор аѡы. Абриггы шэара дышэтэуп ихэан, днарылаиргылеит. Быжьѡык ахэса ркынтэ макьана хѡы ачкэынцэа ракэын иоухьаз абарон, уртгы еициит, Лагэыстан-ица икэлацэан рыхѡыкгы. Анацэаггы ацацэаггы уамашэа дырбеит ачкэын шкэакэа. Гацьо рхэеит дара. Иара дахьяанагаз хэа изымдыруа анацшаапшра даѡын. Ачачанцэа ус иртэасын, иахьяангылоз ачадыр дыргылон, иандэыкэлоз – иаарены ауардын иакэ-таны иргон. Аихабацэа аатцытны ачадыр аѡныцкэа ахэыцкэа анааизынха, аишьцэа, ахы, ушкэакэоуп акэу рхэан, Лагэыстан-ица ижэлеит. Ари уамашэа ибеит иара, усқан аѡны зныкгы дырмыпкэацаызт, ииура изымдырит. Зегь ичхауан, ачачан хэыцкэа, иарггы инапы икьар, зынза игэааны, иахаггы ижыы идырцар хэа дшэо. Аха ианырмуза, ичхара хыжжын, руазэык убас дтибгацааит, ашьа илцыртэ. Ари збаз Лагэыстан-ица хэычы даалахыххеит, ишэмузозар хэа ипыхьашэаз

маганак шьтихит. Арт рыбжьара икалон аибашьра ахаҭа, анацәа руазык дааџнашыланы еиқәылымкызтгы. Еиқәылкит наҭхыцла мацара, аха ачачан хәыцқәа цәытыцшуа, ицәытдаччо ицшын, ххала хаанымхар уабацари хәа. Асас ицсы иацшәмахаз, гәыла цкәынак даины, уигы гацьо дипкарц ахьақәикыз ауп. Аишьцәа, ари збаз хара хаума хәа, адрухәа асас шкәакәа иааивагылеит. Агәыла Наико дхьатцит, даргы ааиуацәа хеит. Еиуацәаха моу, иагьейџызцәан уи нахыс.

Ачачанцәа рчадырқәа атила кәкы фџы рытышәшәон, нас аихаршы афџы, нас даеа фџыкгы, Лагәыстан-ица акониак ааидыркыцыцхьаза иааифахауаз, уахагы акониак ааизмыржәыз. Ашьыжь шаанза зегы ацәа иалырхуан, ахәыцқәа ршьапқәа хырқьақьа ауардыңқәа ирываџуа инеиуан. Ауардыңқәа аџа рыхгон, азынцьырқәа хьейџуан, цша хәычык еицш иқәыцсычхауан аҭакәажә оумагақәа, ахацәа еиқәҟыртуан.

Ачаландар зегы абарон иакәын адунеи ацыхәахь амџа дзырбоз.

Нас, еиҭеигәалашәо: абарон СаSTRUHO Менуш хәа иархәон.

Лагәыстан-ица згәырцкәыл бзиаз хәычын. Аха ихамыштыз рацәазам. Нас еиҭеигәалашәо: ргәыреанзамкәа енак ацгәеикәатцәа рымџа шыхнатәаз. Ианаамҭаз ирызгәамҭазазт, азә даныхәхәа, ацгәы амаганақәа агәыдырцеит, аеакит, аха агьамыхкәа ирыцәцеит, уи акәхеит – уи аеныцәкьа атабор машәырк иакәшәеит.

Адуanei атыхэан инеирц егырыгымкэа, атабор амилициа аорганеа иахьеимырдаз акэхарым уи амашэыр. Уа иахьеимырдаз абзоуралами Лагэыстан-ица ахақэитра шиоуз, уа дьтэны даукарыз, аха иан деиталгэйдлыхэхэалартэ ишыкалаз, уи азыхэан мацара псраченинза ацгэеикэатцэа ицэымгхарымызт иара.

Ахэыцкэа руазэык дышчачанмыз еилыркаан, аорганеа апырказ карцеит ачачанцэа руазэык Лагэыстан-ица аоныка дигарц. Апырказ анагзара ускак иагымариацэамызт, избанзар ахэычы ифахэы анифырхуаз ирызирхэаз ихьзи, иан ақытан зегы реиха дышкэышзи, уи азыхэан лымхы ауаа ицэагэаны ишылзыларцози акэзоуп. Аха уи ақыта ахьз изымхэеит. Абарон цскы дырkit, ма уи идырхуандаз ахэычы дахьатэииз, араицентр акны акэхын уи дахьихэхаз, аха усгы, аорганеа иреиуаз азэы диццаны, «Победа» дынцэдыртэан, Лагэыстан-ица хэычы дрыманы идэыкэлеит. СаSTRUHO Менуш иара дшыказ амашьына даеа чачанк дақэиртэозма, атабор акны зегь реиха зхы иазбуазгы иара иакэымзи, ишакэхалак, абарон ддэыкэлан, аорганеа иреиуази иареи ишырыпшаах седру, ирыпшааит ахэычы икытагы ионгы.

Аоны ахэы иахьыкэгылаз ианаацэыртц, ахэычы атцэуара далагеит, дыхэхэеит. Аорганеа иреиуаз, зеипш камло егыкам, уа еилгакэаанза хэа, амашьынаф иеааникылан, ачкэын абарон дицаны ддэыкэитцеит. Илымха ашьаца алымхарыф ахьаркыз ааибыг-быгын, абарон СаSTRUHO Мануш ахэычы даашьтихит. Дхаракза,

деинаалаза, ахэычы дыкны ашта дааталейт иара, Лагэыстан-ица хэыч иуацаа-ицынхацаа еизаны, имацаа хэычкэа аншыан кэатцаны рыкэцэуара иахьяфыз. Еимдо, еимдо, данырымбаза, Кэыдры мақар дагейт кэртцан, ицэуара иалагейт Лагэыстан-ица хэычы, макьянагы икэыблаахартэ.

Абасала ицсыжра еилейгейт Лагэыстан-ица хэычы. Ихьцэуара чарейтэйт, ажэакала. Лашэакэлацаа дрызнымкыло дахьгылаз, рацхья дылбейт, даарылкьян дыфит лбыжэгэалам еибга-еизфыда иахь ан. Иаргы дгэыкытэыкуа дналцыххылейт. «Ишца, ишца, сбажэгэалам хэыч!» Лгэоуп еилызкааз акэымзар, иихэаз ахьлахауаз акгы лзейлымкааит. Чачан бызшэалоуп ахэычы иан дышлацаэажэаз. О, баро Девла, коро иавав, рани!

Ахэычы изын крэахызма, цшыба-хэба ирцагылаз изын, мчыбжыкэак рыла дахьзейт дызцыз ачачанцаа рбызшэа рыфцаара. Уажэшьта, иабакоу, ихаштхейт уи. Аха ачачанцаа ркны икэзаара ус башагы ихамыштит Лагэыстан-ица.

Иаххэап, ашьтахь дфейдасны атакзыпхыкэу амацура данахагылазгы, Гьыргэал Лагэыстан-ица ипцхейшызэомызт ацьярмыкьяхь анеира, ифны-пцхэыс дшыкэзгы. Ачачанцаа уа иауагху, чачанк дааипылар, иблакэа еилыхха дааифацшуан, аха Акэатэи ачачанцаа, ичачанцаоу ичачанцаоу узымдыруа, зныкгы дырзейлымкааит, ахуаадакэа. Чачанк ашьақар-камфет рбагы лтиуа дибар, икэша-мыкэша даанацшы-аацшы, дна-

* Анцаа ду, сара блаагы, сажкэажэ боума! (ачач.)

лыдыххыланы ылымихэхауан, нас, иусураќны дааны, икабинет иеыѡнакны, имазаныќагаѡ-тыпќа азэ даабмышьтын хэа налахааны, ишьаќар рбаѓы иразны еихымца инатцеикуан, аќааќ-аќааќ хэа зегь аазытны аќбаад иантэалаанза. Иарбан, нас, адунеи атыхэа, уѡнарта акэу, ашэхымс уахысны алапшхэаа ахь раќхьатэи ушьаќа акэу?

Даеакы. Лагэыстан-иќа иѡны-пќаыс цгэеиќаатэак лыднагалан, есуаха атуан ихаланы дахьышьталатцэќьоз азы лыќанатэон. Ианаќэымтца, илшьырц далагет уи ацгэы. Лагэыстан-иќа аѡны амыцхэѓы дуаѡы ќэымшэышэын, баќэытц ихэарѓы итахын, аха ацгэы еиќаатэа убас ицэымѓын, изымхэеит. Апќаыс ишибоз ашаха асапын аахьылшьын, ацгэы кэалкэало икналхаит, аха ацгэы акапан аќэараќэантэ азмырххазозаарын, имхэаеэеит, аеиќэнакызшэа баны ианаакнылх, аќэараќ мыххарц акэзаарын аезамыртцысуазѓы, кьиу ахэан, иналымпытцќаны ицеит, ацхь иагаша, ауа иќанатцац еиќаќанатцарц.

– Ишќабыќэнаго, – ихэеит Лагэыстан-иќа, иќсы ааивиган. – Быќсы инага-ааганы иастааит!

Аеа хтыск. Хќаќа шыќэса раќхьа, апенсиахь дцарц еѓыгымкэа, Лагэыстан-иќа енак дыштэаз, икабинет дааѡнашылеит, амазаныќагаѡ Мариетта лган иеавганы, Аќэатэи ачачанцэа рбарон Бамбора II Кэыкэына-иќа.

Амѡан даѓны иихэоз, данцаѓы дыззаѓуаз ахэќак ауп иара Лагэыстан-иќа иирхаз.

– Акаҳуажэыртақәа рҕы дела-дела зыкартозеи хәа шәцаарауазеи ҳа ххәыцқәа! Чачанк, азәызатцәык ма ишьапы даакәгылартә аҕагылазаашья ишьымтеит уаҳа, дел те марил три года! – азәызатцәык ма хәа ихазакәын иаҳарак изихәоз иара, иҕеыргәғәо. – Қирал, усқан абра, Ақәа хҕажәымфызтҕы, адунеи аҕыхәан хназахьазаарын шыта!

Аха иабақоу, ихароума адунеи аҕыхәа?

Ачачан аҕызшәа кейтарцоупдзааизҕы, акәамарҕаҕь уатка шышә грамм рақара ыжәны, арахь Ғыргәал Лагәыстан-иҕа, ителефонқәа Мариетта лахь иааиеиган, иблақәа еилыхха абарон дааихәаҕшын ус ихәеит:

– Ех, уи схала мацара исзызбуа цыушьоит...

Ғазны, иара икны иааины, ацъармыкьяҕ даабалоит ачачан тыҕҕа мзанрак, блахкыгак, лшьапқәа хырқьяқья хәа аниархәа, «уцшишьт» ихәазаап иара; даҕазнык, иара икны иааины, убри ачачан-тыҕҕа мзанра Мату-та абраҕь пҕхәысс дигеит хәа анааиархәа, ани Агариба цкәыну хәа дҕаазаап иара; даҕазныхҕы, иара икны иааины, Матута Гариба аорганәа данырцәыбналоз ичачан-пҕхәыс Дарикәа лоуп дзырманшәалаз хәа аниархәа, ус ихәазаап иара:

– Елла-монда, чавела бен!

АПАП ИУАНА

Иуана апап бзиа хәа ззырхәоз иакәын, аха азтаарақәа аниртөз ицәымғын. Анцәа дықазтғы, Елыр-ныха зғычыз ихы дзамысзеи, иазтаауан ауа-хәама ацшьара иатаауаз. Шәынтә ишәасхәахеит, ара акәзам, нарцәоуп агәырцса ахықало, шәынтә ишәасхәахеит хәа рәтеикуан иара. Анцәа дықазар, Ты-тышь Хәтба иақара аныха иартахәада, имгәагы кәырч амхәеит, рхәон атаацәа. Аныха хәа шәызфәу дачеакуп, агәамтра далагон Иуана. Анцәа дықазар, уара ишухәо ала, анцьныр Гуриау аныха ашка даныхәназ, уа ишаабоз ихы изамысзеи, иазтаауан ацшьара атаацәа. Уара, аныха хәа шәызфәу мыртагроуп, уи ауп зынза Анцәа ииҭахзам. Сара шәызсзтаауазеи, сара сбағлачынума, шәаргы саргы схәап, дгәауан иара.

Апап Иуана дызлагылаз, Анцәа иажәа зеихәоз иуаажәлар гәыкала дырзықан, бзиа ибон, иара ихатағы дуафыцқан, аха азтаарақәа иҭара ианақәымтцлак, дгәамцуа далагон, бзиа ибомызт, бзиа ибомызт. Ипқхәыси

иарей ацшарта иадыз акласс аҫаҫара иһнан. Лассы-лассы Иуана дырбалон азмах дхықәгыланы итетрад ду акы шаницоз. Адағьқәа рыбжьы ақбаад ианитцоит хапап хәа ҫышьахәыс ирыман ақытауаа. Ацшьашәкәы, Чернышевски, Ацшьацәа рыбзазара, Белински, Фама Аквински, Добролюбыв еимак рымазамкәа ишәкәтра шықап аҫны еивагылан. Азмах дхықәгыланы иқбаад ианитцалоз Петербургка ишьтуан иара. Ацсуа жәлар рәыза гәакыа Нико Иақәып-иҫа Марр иахь. Итетрад злаиртәуаз ажәлар рәаҫыц ала акәын. Усқан ажәытәра здыруаз убрыскак ирацәаащын, абри иҫам-ианым ахәамтақәа азәыр ихәартәума хәа иҫьаршьон зегьы, апап Иуана ажәабжьқәа драцзауа даналагалак.

ҫнак зны Иуана диҫаит ауезд аҫынтә иидыруаз хатцак. Иуана дацамжакәа асас ифатә ирхиет, ааы бзиа цәыригеит. Ацсаҫа ыҫазар, Тытышь аҫәарылқәа зизнаргои, ихәеит асас. Ацсаҫа ыҫазар, дгыылс иҫоу зегьы Тытышь имцакны дызтәоузеи, ихәеит асас. Уаҫәытц, убаашәт, ихәеит Иуана. Уанацәалбеит, азцаара саурышьырц умаизар, исымаз уадсыпхәалеит, акрыф, акрыжә, сара сбаҫлачыным, агәамцра далагеит Иуана.

Ацыхәтәан Иуана иҫхәыс бындәылтц хәа налеихәан, асаси иарей акыраамта еицәажәон. Цхагәахыи еихоны, асаси иарей андәылибага, ибжьы тымгацәакәа ус ихәеит:

– Угәы иалымсын, дад, сара сеихабуп, аха шәызәу егәлцуам, баша шәхы шәырзуеит, – ихәеит иара.

– Схәашәа цәгыоуп, Иуана, аха ухы уацәымшәо-заит?

– Иаажэга, нас, аха егьалцуам шэус! – ихэеит даахэыцхэыцын Иуана.

Иуана агэтыха иоуит. Дынкахэыц-аакахэыцуа дыр-балон.

Дук хара имгакэа, атцх-лашыца рчалак иааит шьоу-кы, ани асасгыы дназлаз. Бцъарын урт уардынла иаар-газ. Абцъар ацшьарта аоныцка ирцэахит. Апап Иуана урт рус акы алцып хэа дшыкмыз еитареихэеит. Амала уи ашытахь иаха ихы ихычо далагаху седру, инаңар ана-ган атцэахны иныкэигон.

Ақытауаа рыпап зынза цыашьахэыс дышытырхит. Адагыкэа рыбжыы икыаад ишаницэац ианицон иара, аха уажэы-уажэ инаңар абцъар натцэаны, азмах акэаа аатиргон, икыаад ианицоз адагыкэа ражэабжь игэампхо далагазшэа.

Енак адин иднатоз амеша амцаңгара дшафыз акэымкэа, уи аеынгыы ацшьара иацаауаз аакэымтцзакэа азцаарақэа ирто мацара ддыргэамтцхэаны, злагара-хэынапкчыхазны анахьиниакыеит, насарахьиниакыеит. Зегыы игэартеит, иара Иуанагыы. Арахь иаакэымтцзакэа азцаарақэа иртон, апапгыы атак дазхэыцны икаитцон, аха дара, азцаарақэа дышдыргэамтцуаз рымдыруа-зи, цасхэа икэрыпсон. Ахынтэ раан азлагара-хэынап анааиакыа, шьоукгыы аамхаччақэеит. Шэыпсы инага-ааганы иастааит, ахэынап аума хэыцыртас ишэымоу, даагэамтцит иара. Иара даеазнык ииниакыеит. Уажэы зегыы ччон. Инаңар инаган-тапанча навципаан, атцыкхэа де-ихсны абгашшаратэкыа нылапцтэеит азлагара-хэынап.

Изашшын дамырхит, ипапра ихырхит. Иуана сакэым, аха Еимхаа Кэатциа соуп, ихэан, ацсуа маҗэала иҗеилеихэеит. Дук мырцыкэа, Акэабахыиа ишыра сшалам хэа җоуба уны, Кыараз далалеит Еимхаа Кэатциа.

Аменшевикцэа рхаан Еимхаа Кэатциа дыкны Аҗэа абаа дҗарыжыт. Ашыра иҗэырҗеит.

Иуацэа-иҗынхацэа Аҗэа иааит. Зыхэҗҗа дыҗси-иҗыҗеи ашы зшызымхуаз иани иахэшыцэеи хырҗэақэо, игэжэажэо абаа иаҗагылан, җыхшыа змамыз Иуана иҗынтэ аҗыхэтэан ма уасиаҗҗ хэаҗауазар хэа.

Ахахэ илахэаны хыхынтэ илбааишыҗыз, ашэҗэы абар ианыз: «Нестор Гудаҗа ауезд аҗы илеиҗаз аус маитэи гэйлшэа ашэҗра иаҗуҗ».

Кыаразаа Аҗэа ргеит, Аимхаагы деиқэдырхеит, ихызеит.

Асовет мҗра анышыақэгыла, Кэатциа Еимхаа аи-хабыратэҗыа даламызт, Аҗэатэи ацсуа җырҗшыга школа аномер акы аҗны ахэыҗқэа аҗара дирҗон. Аҗара ахымаз иахҗаны иара җыара наркомсгы дыҗан, аха аи-хабыратэҗыа ааигэара дрызнамгеит, мап икуан, избанзар азҗара рацэа анирҗоз ицэымҗын.

АЛААПК

Ахлымзаах ақыта иаалалеит. Ахлымзаах ааиуан, ашытақәа ҕыц ишытагылаз асы ианцо. Ахлымзаах – алаапк акәын. Ахтқыти егырт аф-хаблаки алтарра рыбжъан, алаапк уака игәартеит, аха ирзымшыит, абна ирцәылалеит. Уантәи ршәакыкәа шытыхны иашытан, аха ирбомызт. Арахь иҕыртит, шәгәы шәеаныз хәа, аха азлагара иахаз Мактина лакәын, дзахыламцшыизт, азлагара еибәфон, ахаблақәа рахьтә ианҕырт, Махьалраагы ирмахаит, урт рнафс инхоз азлагарахьча Багьларгы имахаит.

Алаапк ааиуан, ахы шытарссы, иахьааиуаз уажәы-уажә итартаруа аласба сахьа змаз ажәзы аҕыцны, икацшыыхәатцәараза инылацсон икәашкакараза ишытаз асы. Иааиуан иара, аблақәа ашыа рхыцәала, амәан цлак аацгылар – атлацәкыа хагәха иажәланы иацхауан. Иаапылалакгы – иацхар, иацхар, иацхар атахын, уаха акгы. Нас, изыцхаз инадкыаны, иара уа иахаштны,

ѡаѡхъа арғаз иаша ианушѡа идѡықѡлон, алахъынѡеиѡш
имыцѡакѡзо, аха аанкылашъа амаѡамкѡа. Ишааиуѡз
азхықѡ иаавалеит иара...

– Иуеи, уара, алакѡқѡа нѡѡазшѡа асаби изеиѡу-
хѡо закѡызеи? – аб иааиаѡѡнълхѡеит ахѡычы иан.

– Алакѡқѡа зегъы сашѡхѡахъеит, нана! Абри ауп
истаху, – иаб дааидгылеит ахѡычы.

– Ажѡакала... Ахѡқыѡ уахъыналалоз азхықѡан инхоз
азлагарахъча Багълар акгъы издырзомыѡт, азлагара
анаѡс инхоз игѡылаѡѡа Махълраа акгъы шырзым-
дыруѡз еиѡш. Багълар уажѡы асас дахъ диѡан. Иха-
ла дбыжѡгѡаламуѡа азхықѡ днаваланы дизааит Ма-
хълраа рхѡычы, хѡышықѡса зхыѡуѡз. Уажѡы уи
егъуадаѡмыѡт, амхқѡа зегъ ѡагалан, абгъқѡа зегъ
каѡсахъан, – зехъынѡъара хтыран, арантѡ Махъл-
раа рашѡа уѡаѡшуан, уимоу, рыѡны уаѡѡнаѡшны
ѡѡаѡѡа зѡу убаргъы улшон. Аѡахмада ахѡычы
ахѡышѡара дныѡѡхѡаирѡан, тиѡск азна ахарѡѡы
шѡыла еиѡѡаркѡаѡѡаны инеимѡѡеиргылеит. Ахѡышѡара
ахѡырмамѡ аѡѡеиѡѡан, аѡѡѡахѡа иааибайрѡит. Насо-
уп дандѡылѡѡ, ахѡычы ара дыѡоуп, шѡиѡѡымшѡан хѡа
иѡаѡѡа ирызѡеиѡѡыѡѡ.

Дандѡылѡѡ ауп ианиба асы еимаѡны аура ишалагаѡ.
Аѡахмада ихы даѡѡахан, ажѡѡан днаѡѡѡит. Ас-рыѡқѡа
кѡаѡѡа-кѡаѡѡаза, ибыбыш-быбышѡа, хыѡхъазара рыма-
ѡамкѡа, еилаѡыруан, еилаѡыруан, шъоук ганха ихиаала-
ны илеиуан, шъоук ѡѡаѡа илбаауан, шъоук хыхъ ихалон.
Иблахаѡѡ аагъежъыгъежыѡт.

– Уа, Махбал! – ибжбы нтицеит атахмада, нас, Махбалраа ааи анырхәашаз дааңеипшын: – Ахәычы ара дыкоуп, шәицәымшәан!

Багылар дызлагарахьчан ақынтә мацк илымха иагын, Махбалраа ртак иахауамызт, аха урт игәылацәа убрыскак иааигәаны инхон, атаацәарафны азәы имахар азәы иахар акәын. Бзиоуп, ихахаит хәа шырхәоз агәра ганы дыкан, ус җытны иреихәалон, рыпш лаганы ианалгалак. Уажәы усгы асы ауанатцы, ахәычы адәахы диздәылгомызт – даеазнык ас-рыцқәа ахьеилатыруз даарытапшын, аоныка дныфналеит.

Аха азлагарахьча изгәаамыгзазеит, асы жәпаза иахлеиуаз ақынтә, уажәы адунеигы мацк ишдагәахаз, ибжгы Махбалраа рфынза ишзымназас. Алаапк акәзар...

– Уафәыт, уара, ахәычы думыршәан ицәамтаз, – еиталхәеит ан.

– Ыы, бара, дсыршәазом, бара, – иихәо иҗамшәеит аб.

– Баба, исахәалеи, исахәалеи, нас иабацеи алаапк? – аби ани ааилргеит ахәычы.

Абгы иажәа неигзон.

– Азхықә иаваланы аҗаанахеит алаапк, аха махана лакгы җашьаны иамкыцызт иара аҗба. Аҗхын акәымзи ала анаапкюз, аха иара ахауагә «маапкхьей», уажәы, азын агәта, асы еимафны ианлеиуаз, алаапк арахә рыжәпара иналалан җыакьалк иацхаит, Мактина азлагарахь дышнеиуаз, иаалгәйдлан, лыцхара иахьымзеит, аха лсакьгы ларгы шеимаз азы иа-

ланажыт агныжәванха. Аха икалаз Ахтқыт макьана азәгы издырзомызт, ла бзиа ҳа ихазтадаз, ҳламурақәа ашәхымс илатәаны ишуан.

Махьалраа ахәычы аамтацк дыргәаламшәакәа, дшыкьамыз рызгәамтазацызт. Багьлар ифьтбжьы усгы ирмаҳаит. Ахәычы амца хәажжаза дычәәтәаны ахырцәыфара дафьын, Багьлар изеитеихәоз икам-ианымқәа дырзызырәуа.

Ари аамтаз ақытан иааикәфьиртит, иааилартцеит, алаапк, шәгәы шәеаныз, алаапк хәа. Убасканоуп Махьалраагьы иангәарта, ахәычы дшыкьамыз. Аха Багьлар азлагарахьча, ахәычы аитцаркәакәа ахьифоз дгәырғьаны дихәацшуа, игәы тынчын. Уаҳа ахәычы игәы иахәара изыкастцарызеи хәа даанацшы-аацшит. Ашә илагылан лак, «Тәыртәеи!» – ихәан, ала даатцакьеит атаҳмада, аха ала мшәазакәа ахы шхаз иа иахь афаанахан, иааипыкәслан, иааицрасит. Убасканоуп атаҳмада ианиба ала шаапкыз. Иараз-нак ахәычы иахь даатрысит иара. Ахәычы икалаз изеилымкаауа даацшуан, ифахьы имфаництаз амҳатә ахьикыз, инапы уа иаанхан, ианыз аитцаркәакәа икәтәара иафьын. Атаҳмада ахәычы даашьтицааит. Ала ныцҳа иаахынхәын, ахы шьтассы ишнеиуаз, акәәора инцәытацхьын, инадбырын, даеа ганкахьы идәыкәлеит. Егьырахь акәәора инцәытацхьын, инадбырын, уагы ампыл еипш инадкьан, арғаз икәгылоушәа ашәахь афаанахеит. Ашә абаны акәымкәа, арғаз иаша анеишья ашә иаакәшәаны нак индәылцит.

Атаҳмада дыфны днеин, ашә аиркит. Ахәычы даашьтихын, дааигәыдихәхәалеит. Иара иаҳахьан ала зыцҳаз данараапклак, иаргыы длоушәа ихы ибо дшыҕало, иаргыы алеицш ацҳара дшалаго, аха игәалашәомызт, ала зыцҳаз иаразнак даапкуазу, цыт-рак ашьтахь акәзу. Азлагарахьчарада акгыы сыздырзом сара хәылак, ааигәахәт иара, ала ахьицрасыз ишьапы бызбызуа. Ала зыцҳаз иаразнак дараапкуазар, уажәы, ихы изымдыруа дааҕалар, шыоуы рхәычы дшәартәхон. Диманы ашәахь дыфит. Амфан аҕатцәыхәа акы днылапалан, днықәчаразит, аха дкамҳаит. Уи ала-апк иафьитшәоз аласба асахьа змаз ажәзы жәпа акәын. Иеааириашеит, ахәычы дигәыдыхәхәала дикын, аха ихы агәра игомызт.

Убасқан ашә ахала иаатит. Ашә иеиталагылан алаапк.

Азлагарахьча ишьтахьҕа дааитаңан, кәызтхак ааеҳәицаан, инымфаницеит. Ала қаҳаит. Мацк иаа-цаҕьцаҕьын, еиҕагылеит, иахьыфагылаз, алақәа акгыы рымбазо ишиашаз афаанахеит, акфафәра ин-цәытцаххаанза. Атаҳмада ала ныфнеикын, ахәычы диманы адәахьы дындәылкьеит. Ашҕаф даанапшы-аапшит. Асы еимааҕаҕса ишьталахьан, иаҳагыы уаҕхьа игылоу думбо илеиуан. Атаҳмада дқәырқәашьеиуан, аха издырамызт уи зыхкьаз ахәышҕаара дшыеҳәатәаз адәахьы дахьдәылцыз азы акәзу, аапкра ицәа иахьалалоз иахкьозу.

Данаахьапш – ашә аатын. Ала дәылтцхьан. Да-гынахьапшит, даеаңара ахы рханы, ажәзы ҕапшьза

иағытшышәшәо асы илаланы иахънеиуаз. Инапылақатаразшәә акәын иара аныкәашәә шықаз, ала псны, нас иағралаз аапкра аңсы танатданы, ғыц аныкәашәә анартдозшәә. Қақхәа ахы икәкны иааиуан. Цәара ишьтхша лабакгы ипыхъашәомызт, ала хымдыр дацәыбнало ашта даакәгыежит макъана зхы здыруаз атахмада. Дахышәуаз ихы дазагыуан, азлагарахъчарада акы ззымдырзо сара хәә, ииура изымдыруа, ахәычы, уажәазы алаапк, нас ихы дшацәихъчара изымдыруа.

Уи аамтазын Мактина дтәаатцәаауа ахаблахъ дааихъан, ахаблакны икалаз рахахъан. Гәыдымраа усгы шәақыла еикәшәоуп, ршәақыкәә аакнырцааит, Хәыта рдәынеи рхынеи ныртцәо, ашьацма хакәыпсо хгәы цитцәахъан, аха уи ишәақыгы хәартәхейт, уигы дышит, ала ашьта ихылейт. Ла бзиақ ххабла усгы иакәмызт, хлабаакәә шәаны ашәхымс изылтуамызт.

Атахмада игәалашәейт алаапк азы иацәшәоит хәә иахахъаз.

Азы дынхыкәххылан, ахәычы дынзааиргылейт.

Ионы иааиуан ршәақыкәә шытыхны, аха чархәара хзауит иахәа хзыргәыргьоз асы пшза; еимаоны иахънеиуаз, ашьтакәә зегы хнафон.

Ахәычы азы дынзааиргылан, лабадук ипшаан, ала дашьтәлейт.

Акыанцәеипш илеиуан иара, лак аныкәашәә амазамкәә. Абри акәын зегь реиха ухәы-ужыы еилазыргылоз. Аңсы ахазамшәә иахыкәз акынтә, иреицәоу аңстәгы иамоу хдыррак иара иаманы каломызт.

Ала тәымын, қсы зхоу рдуinei иатәзамкәа, напы-
ла иказтаз иххәыцра иафәытцыз мағарк еиңш. Убла
хнашо асы акаҳара иахьяфыз, акгы рымбазо еишьтан
аапkreи ауааи. Дыңшызар, ала азхықәантәкья игылан,
аласба сахья рыманы иафәшәшәоз асы ахырықәықсоз
икақшьза иалқхаауа; ала ахәычы изыңшуан, аңан
ихықәгылан, дача шыафак ақатара иацәшәаны.
Ахәычы иакәзар, дшәаны арахь дызтыцуамызт, арахь
азы шыамханынза дахьзаагылаз, ахьта дакны, ақәара
деитцасуа ацәуара дафын. Атаҳмада уаҳа дызласшаз
импыхьамшәазт, шыапыла дыкшеит. Уара уаха сывам
аҳәарашәа, иатахзамшәа иаахьяҳәны ишьапы инамц-
класын, қақхья ахәычы иахь аңшра иалагеит иара. Аха
ахәычи алаапки азы рыбжъан, дахьчон ахәычы ала
ихәынганашьоз азы.

Ала азы ишынанамышьтуаз, аха иагышымцоз
аниба, Багьлар даанаңшы-ааңшит, сывласша акы
сывпыхьяшәозар хәа. Убасқан ишьтахьяла ахысбыжь
геит, алаапкгы шьтқьаны икаҳаит. Азныказ ихысыз ди-
зымдырит атаҳмада, убри аамтаз даатрысит иара, иар-
гы абас игәйдцаны дыршьыр шықало ихдыррақны
иниақьан.

Ала ршьит. Азлагарахьча Махьялраа рхәычы деи-
қәирхеит, аха иара дырзеикәмырхеит. Аапкра ахәшә
здыруаз аңхәыс данаарга, иара афкы илалахьан.
Агәылацәа ихагәежьюан, ирылшоз акы игдырхе-
ит, аха дук мыртцкәа азы дацәшәо, дфәжәкуа дала-
геит азлагарахьча. Иқышә еиқәйдды ицон, аха азы

иааигэара иааргар, дшэаны ахэхэара далагон. Дук мыртыкэа иарггы ифытцуа иалагеит аласба сахьа змаз ажэзы жэпа.

Шьта атахмада дшэартан, арымз дыкэфархэеит. Ихы ааталашьцеит, акы затэык, сахьаны ибла ихымтцуа ихгылаз: ахэычы дкээркэашьеиуа, дтэуо азы дтагылоуп, алапк ахы шьтассы, аласба кэпшыкэа ахэылкыкыо акэара ихыкэгыланы ихэапшуеит. Уажэы иара иакэызшэа ибон Багылар уи ахэычы икынза изымназоз алаапк. Уажэакэызшэа ибон уи ахэычы азы данзаагылаз. Днеины дицхар, дицхар итахын, аха азы дацэшэон. Агырфегыре ихапыц иарго арымз дыкэфахэан азлагарахьча.

Уажэы асы аузоумызт, ақэабаа-сабаа акэын илеиуаз, уи шьтагылазоумызт. Нас ақэабаа-сабаагыы аакэытын, ақэа мацара афынанахеит. Ихыбра цсахтэижьтеи акраатцуан Багылар, ақэа кылсуан. Дхэытэыхэытэуа арымз даакэхеит, арахь ибацэа уажэала уаф дыкэамызт. Дхэытэыхэытэуан, уафцсы иитэымыз амч ирцысит, дызлакэфахэаз ашахақэа дыриааирц, аха иамуит. Хымфасшэа дзыцэшэоз ақэа цэыкэбаркэа даарытахеит. Рцэыбналашьа ыказамызт урт ацэыкэбаркэа, ирацэан. Ихэынгеишьон, дагыацэшэон ачымазаф абаазатэы. Дкарахань иеааикэикит, далацсызарггы калап, ацэыкэбаркэагыы, шьта ха дахтэуп рхэарашэа, иааихагыжьит.

Багылар иблакэа ашьа рхытэала иаахитхын, атуан днатцапшит. Иказамызт ацэыкэбаркэа, ргэыла хэычы исахьақэа рытаны ихапыруан асабицэа. Урт рацэан, урт цыруа еилауатыруан, иччон, ашэакгыы рхэон

урт. Дрыцхар, дрыцхар акэын иитахыз ауафы-аапк. Иааигэахон, иааигэазаны ихаңыруан, хыңхьазара рымазамызт дара, арахь ашэа ирхэоз еипш иссирыз адунеиаф икалап хэа азэы игэы иаанагарымызт.

Акы ааитасит атахмада игэатцан.

Руазэк дааихькьысит, даеазэгы дааихькьысит, ашэа ссир шырхэац ихэо, ихькьысуан, ихааза ихькьысуан, затца ицэымшэарыз.

Цэыкэбарк баазаза, икэандашьшыраза иааи-
фэатэеит.

Аха уажэы дмытрысзеит атахмада, ихэын-
геимшьазеит. Даеа цэыкэбаркгы ааифэатэеит, аха уи-
гы хэынгеимшьазеит. Илагырзқэа ракэын урт.

Рнапы кэымшэышэқэа наитцатцаны даашьтырхын,
ихиаала дрыманы идэықэлеит еиқэирхаз ахэычы иса-
хьа змаз урт асабицэа.

АШЬАБЫСТА

Наган ажә ихьон. Аңацхеи рыжәтреи ирыбжьгаз аандашыш дадтәаланы, ихы икәырцс ажәхьара дафын Наган. Ахәыс аин акыкмацәкәа рахь еихон, аха ипцхәыс иара диеицшымкәа илыланы дықан, илышьтуамызт. Рхәыцкәагы аштәф ахәмарра иафын. Аанда анафс рымхы тагалан, аха аңхә кнахамызт; аңхәаҕәкәа, аңсымра еилаарцыруа ирыкәыпхо аҕәынцкәа ирхарсын. Мацк аңзамц хеигалахьан, ашәвазкәагы теиргылахьан абаатәы фны, ихы италаз седру, дала-нагалан, жәохә метра аура, жәафа аңбаара аманы зшьапы икыз, аңгәеи абзиеи раан шәфык ауркыртә аҕәарагы зпишьыз.

Наган ижә иамымтра амихрашәа иеалахалазаны, гәыж-мыжхәа ахьара дахьафызгы иихәыцуаз уи акәын: иабаазгари, арахь афны ргылатәуп, аңара мцацәа. Убасқан, ахәылқаз тынчра еилаго, агәарабжьараф алақәа аху-су аилдыргеит. Ашьтыбжькәа иаҳа-иаҳа иааигәахон.

Наган ипқәысгы иаргы аахьақшит. Ишыңшуаз акәым-кәа, ашьабыста, ашьабыста хаҗа, иахьынтәанагах седру, алақәа ирақцаны ишаарцоз, иласкәантраза Наган иаанда инахыпан, алеи-пси рыбжьара ажәхьара иағыз иаарыдыххылеит. Наган дшәаны дахьаатрысыз, икәардәгы иаргы шеимаз асаара илеит, сычекасыжьюам хәа инапы ахьымфаниҗаз, ашьабыста ашьапы ааимпыҗашәан, изакәу изымдырзо ахәхәара далагеит. Ипқәысгы дныфныҗәаит, ахәыс аалымпыҗкьан аин иахьнаҗаххыз, аuedра хдыршәтын, ахш асаба инылаҗәеит. Ауафы даншәалак иҗақкәымкәа еимларгәгәа имкуеи, Нагангы иҗақкәымкәа еимлеиргәгәеит, арахь ашьабыста ашьапы акәымзи иикыз, ашьабыста җақыҗақьюан, аеашьзон, аха ишьтуамызт, арахь ахәхәара дшағеыҗ дағын:

– Уа, бара! Уа, бара! Ари закәызеи, бара?!

Рақхьаза агәылацәа рахьтә даакылкьеит Аҗахмада Фархь. Уи ишьтаххны иааит егырт ааигәацәагы. Наган ашьабыста ашьапы ааимпыҗырхын, ашәарахгы җаргы изымцо, иаргы дфадыргылеит.

– Ахәаира! Хәит! Хәит! – акафхәа ибжы җиркьон Аҗахмада Фархь, иаразнак зегы дрыҗхраарц зегынҗьара дыфуа, аха зегы дырҗырхагахо.

Уи акәхеит: ашьабыста, ашьабыстаҗәкьа җаҗьаҗьуа иааркын, җәпарасгы фатәыкатарҗасгы ирымаз афнашьтахь иныфнаркит. Ифуан иара, ихагахон, дыргьлеи җхали ннамыжыит, атрышә иасуан, аха уа иҗнаеуаз аиха хәызмаз иара акәын, шыта уаха җаргы изцо-мызт.

Ари ажэабжьны ақыта зегы иаарылашит. Гэара-бжьарала, ахцыстақэа ирхыцуа иааццакит агэылацэа Наган ишќа.

Иабаанагеи хқытаф ашыабыста, агафа ханхоит, арахь бна нымхазеитеи? Арахь хадгьылқэа амаамын иага-хьеитеи? Абырг дааиаанза ицштэын, уи иаамчыдарахаз ари атак еазэы изхэомызт.

Дук мырцыкэа дааит Абырггы. Дааиуан иара, пату ақэцаны ишыафа еихго, аеыохаа илабашья нарсуа, ишытахь реаанкыло шыцьаггы ицын.

Апацха даназааигэаха даатгылан, илабашья шыаќак еипш инаирсит. Имфалацэа, урылаггы макьаназ, цшра-сахыалаггы иара иќынза иќамыз, ишытахьшэа реааныркылан, наќ-ааќ ивыцшуа реаадырцзан, х-хэтак рыла ичацоу абаќа хашхатэара иааипшхеит рыхоык.

– Бзиала уаабейт, Абырг ухатќы, – феаитит Аталбашь, избанзар Наган ицхэыс айшэа архиара дафын аќынтэ ацшэмара никылахьан иара. Абырг, хынтэ афныќа ианицхья ауп ианаатцысыз хоык змаз уи ахашхатэара.

Дук мырцыкэа иара айшэа хиа аханы, Аталбашь ифеацхья дтэан, ибжа айшэахь, ибжа аеҳэахьы инархэны, уахьггы арахьггы датэшэа. Ицыз еитымха, иааифкэырган, хаз-хазы, иахьрафэаз иаадыртэеит. Абырг илабашья зны ахэа инылишыуан, зны инаитцаиргылон.

– Усоуп, дад, – ихэеит иара, зегы адрухэа иаати-барќеит.

– Усоуп, дад, – даацэажэит иара, амцахь дыңшуа, илабашья ицаргэа. – Аабыкьоуп уаб уиҕытцны аҕыцынхара напы анауркы, Наган, дад. Ажэеиҕшыаа ашыабыста уанеишьян, унапала иукит, дад, хатцатас. Аха уи иаҕыҕоушьяртэ иҕазам. Ажыҕери, уабду рыцха, даанза умнеиааит, иахьеиҕш исгэалашэоит, нхытцынтэ сасык данизаалак, Гэаҕханашь рыцха иныкналхаз ахьурзы еилашаанза днытҕкыаны шыабыстак шыны иааигон. Уаргыы уани баша иухьзсымтцазеит Наган хэа. Абри иҕалаз насыҕуп изызхэоу! Уцэҕязамызт, аха иахьярнахыс зынза арыҕыарахь ухынхэит, дад! Инагзаны иубааит! – даақэацаанза идырны аҕатхь ааидыркын, днахныхэаны ҕамҕак нахижэаан, уахь дмыҕшзакэа аҕшэма иааииркит.

– Ари шаноп, ари насыҕуп! Унасыҕ анарха амазааит, Наган! Ухшыҕ хқыта иагымзааит, Абырг ухаткы! – адрухэа иааилалеит зегы.

Наган ичкэын уаҕы димбазакэа даадэылтын, аҕацха днахыкэшан, аҕаҕара ашытахыала дааҕналеит. Ашыабыста аатгыланы, ахэычи иарей ааиҕаҕшит алашыцараҕы. Зныҕарала ахэычы иааиртыз ашэ инадыххылеит ашыабыста, аха идэылымҕазакэа, ашэхымс иахынылагылаз иаатгылеит. Ахэычы инацэа ааирхан, азқэа днахькысит. Ашэарах афымца аҕразшэа ацэеиҕ аҕэара еитцасуан. Ачкэын ибазомызт иахэшьеи иашьеитцби, дандэылтуаз баны ишыталаз, ишытахь ишгылаз. Ашыабыста ашыапқэа па-паза иҕан, аха ҕырлыхызшэа иҕэҕан.

Ауха ахэыцкэа рыхшык ацэырдгэы тбаа икэианы
иахыыцээз, ашыабыста ашытыбжь ааиахан, дфыхеит
ачкэын еихабы.

– Саб, а, саб, – ибжьы нытцакны фитит иара.

– Иууеи, уцэ убра, – иатеикит аб.

– Ашыабыста азэгы иахтазом, усами?

– Азэы ишцаиахто, уара! – ихэеит Наган, даакэа-
нызанын.

Ихафэ имааизацыт ихатагы, ашыабыста иала-
хынцыхо: ианукулап, аха иафоруцои, уа афапара
ианбанзафнаку, иара усгы уи аума уажэы ихэыцтэу,
хацэароуп, сызмыцээзаргы – ма абри афны зласыргы-
лаша ауми сзызхэыцлара!

Дук мыртыкэа ашыабыста ачкэын еихабы уамашэа
ишыцылеит. Шьта ифноумкыргы ауан иара, цьаргы
ицазомыт. «Москвич» афургон змаз дтатэаны Наган
игэашэ Хэхтэы данаадгылаз аламталазгы, ахэычы
аштаф ашыабыста азыс еипш алахэмарра дафын. Иара
дхэыццэан, иаб дызицхраауамыт, иаб ихала ипикоз
абетонкэа рырххара ирххон. Ахэычы ауедра хыларха
дыкэтэаны ашыабыста дацэажэон:

– Сурхэашеит сымхэеи! – фааитит иара илеишэа
ырцэгьаны. – Исхэоз схамшти! Аиеи. Саб азэгы
диеицээзам, аха ашкалаф ацыркь-ица, ацыркь-ица хэа
ианалагалак... Уи Ахра хэа икоу иркаланы игэышпы
санытцас, аха дара хшык аишыцэа ыкоуп, реитцбы класск
афэ дсыцтэоуп, егырт сеихабацэоуп.

Ҳахтэы амашына дааттыдын арахь даацшуан, инапқәа имгәацәа иқәцаны.

– Арахь жьиацә хәа акырсымазар умбои, – ахәычы игәы мацха инап цәыхьқәа даарыхәацшит. – Саб иас-хәап хәаггы сгәы иҗазамызт, аха слакыцта цшәааны иа-ниба...Адырҗаеныднеиуеит хәа сықазма...Драцхныџло, Ахра дишьталашәа, иахаггы исхыччеит...

Ацкәын даатгылан даазырџит.

– Бзиа ууит, Наган! Абри аума унапала иурыз ашьабыста? – накынтә арахь даацшуан иара, илацш иахәо узеилмырго.

– Аиеи, ыы, – даацхашьеит Наган.

– Ахатцардыцәкья думоуп, Наган, – җааиҗит Ҳахтэы, уахьынтә арахь илацш иахәо узеилмырго дахьяацшуаз.

– Аиҳабы иоуп, ыы, – даацхашьазеит Наган.

– Асеицш ахатцарцыс амалион дацсоуп! – ихәан, имашына дынҗатәаны дцеит Ҳахтэы.

Адырҗаены зыхьзыз Абырг иџыцья има-ны дымҗахыцит Наган иашҗаҗ. Наган пату зқәу ау-аа ахьизааишьтызггы Ҳахтэы дышуаџыз ауп иахәоз. Иҗаххар ашьабыста ацара ааҗины имимыхәауаз, абрахь исзаажәга, сеилахаит ихәарггы, Ҳахтэы Ҳахтэы иоуп. Ажәакала, ашьабыста ргеит. Ахәыцқәа, рыбла алаб-жыш хыхәхәыла акәакь икҗатәаны ицшуан. Аҗахмада Фархь зеггы дрыцхраарц ашьабыста скуеит хәа дахья-лагоз, аха есаaira дагханы зеггы дахьырцырхагахоз, «аха-хаира! хаит! хаит!» хәа җытуа, нас ацшәмацәа рахь даахьахәны дааралацәкәуан. Агәы ирхатцарц ишьа-

поу идыхны, ихы быҕбыҕуа Наган дахыгылаз, ипхэыс днапырҕэыҕуа дахыидгылаз. Аталбашь хы ригтон:

– Шэлей, уара, ишэки, уара!

Ашьабыста «москвич» афургон интадыртэан, ирыма-ны ицеит.

Маграпхьартэарахеит Наган иаштаҕы адырф-ачены. Иаразнак гэыпдык аусуцаа межколхоз аҕынтэ иаарышытын, абетон дырфынтуан, атзамц еикэыртон. Хэлаанза актэи аихагыла еикэцаны ихыркааит, Наган-гыы ифны фбаны еихаргылатэуп хэа избит.

Ахэылпаз инапы ааизэзэан, икьаны ирбо апацха даафналеит иара. Ипхэыс ачкэын еихабы дахыхагылаз даахьяацит. Наган ацэыртаҕэы даахагылан, инапы баазақэа ишьтахька икэцаны иеаалаиркэын, икьышэ ахэычы илахь инадикылеит.

– Ашоура имоуп, – дхэытхэытны ауп ишихэаз иара.

Егы иаанхаз зныккьара ауп ишхэатэу, избанзар иара усгы еилкаауп. Хахтэы афныка дааипхэеит Хагыр зкэу, ибагхэызык дыззаирхыз, ачеицыка ду кэитцан, Аталбашь дталбашьын, Абырг дбыргын, Хагырзкэу хагыр икэын. Амац зуаз агыпца хэычы лыхцэы дамтасырц асас инапы анааирхха, лара дытрысын, дылхьымзаст, Аталбашь, цстазароуп ари ихэеит. Атахмада Фархь «ахахаира» хэа дыхэхэоит, Хахтэы ари игэамцхазт, илақэа иирбеит, аха Атахмада Фархь уи гэеимтошэа аниба, егырт рахь даахьяхэит, «нас, иоумхэар игэы иалсуеит» аанаго, зегы игэартеит Атахмада Фархь ишилсыз, Аталбашь Ажэеипшьаа рашэа цэыригеит,

Ҳаҳтәи еиҗеиҳәеит амалион имазаргы Ҳаҗырзқәу изындшаеигзоз, инықәыршәа ирхәеит абри ашьабыста ианатахха ачкәынцәа ишыркыз еиҗш, иаҗаху аказы ишхәмтцау хқытан, Ҳаҗырзқәу изхаларц, аматцур дукәа дреиҗазаларц. Нас Аҗахмада Фархь дҗәаатҗәауан, ашьабыста шьтхны Ҳаҗырзқәу и-ГАЗ-24 аҗартәара иаҗыз дрыцхраарц далагон, аха дырцырхаган, Аталбашь хы риҗон – ажәакала, Ҳаҗырзқәу ашьабыста иманы дҗеит, изхаларц, аматцур дукәа дреиҗазаларц. Аҗшфы ианлазҗаа Ажәеиҗшьаа игәы ншәырхеит, ашьабыста зтәу изшәырхынхәыроуп лхәеит, Гәазаа гәатҗәыхьуп ачкәын ихьыз хәа наҗитҗеит. Абырг иҗыҗьа иманы Ҳаҳтәи иҗны данааи, Ҳаҳтәи игәы иалсҗәкьеит даара, Ҳаҗырзқәу истаз аҳамҗа имысхырц шҗасашәхәоз хәа, инықәыршәа иаҗьихәеит Абырг иеиҗәам абыргҗәа шыкоу макьана хқытан, ари заҳаз хҗаны еилоу аҳашхатәара гәамҗит, арҗага шәкәкәа ирну абырзен хашхатәара угәаларшәо, хҗык х-маҗык ахьрықәлаз; агәаареи, ашәареи, аҗанҗьи ракәын урҗ ах-маҗык.

Ахәычы иан ақыҗа хәшәкәа җаҗаны илыржәуан, Гәазаа дааины агәырқәа илеитҗон. Ахәычы ирҗоз зегьы ижәуан иемырмаҗкәиккәа, аха еиҗьхара имамызт. Аб дҗыркьуа аҗаҗа дыҗнаҗеҗьуан.

Ус иааҗынчрахеит. Аб ихы еимлагәа икны ауаҗьаҗ дааеҗхәатәеит. Ан ахәычы ишьамханы дтәан, дыҗсыдаха. Уаҳаҗьы акгы рымбазеит. Аҗуанаҗ икнаҳаз алампа җакәи заҗә алашара ахәычы ила ихымсларц азын азганкахьала агазет адкнаҳалан. Алашьҗара хыҗеҗьааза

адашыма иныкәхауан, ахәычы дахышытәз азганк лашьцаза икан.

Ахәычы ииулак иблакәа ааимихит. Атзамц аганахь дахыпшуаз, алашыцара дналибааит тәкәажәык, лхы-лфы хлымзаах икылгьежъяаза икылтәаз лнапсыргәытца ала ихәә. Артәаа аатиргеит, алапштцашәарагы нытцабеит, иани иаби өатцибаркькьеит, ахәыцкәа аап-шын, атәуара иалагеит.

Нас өапхьа аатынчрахеит. Ани аби карахазаны икамзи, ирызгәамтәзакәа рөыцьагы ацәа иаатанагалт, иара ахәыштәара дахыөөәтәаз, лара ачымазаө иханы дахтәаз. Икәлазгы рымбазеит. Ирмәхәзеит ашә ашышыхәа, шытыбжыда иаатны, ашыабыста шааөналаз, ахәычы даманы ицарц.

Анасып шамахамзар икәнагалазом хқытахь, икәнагалазаргы иахзынкылазом хара, аха егыурым, насыпдагы хакандаз, пстбара хамамкәан, мамзар еитәхгы ахәыцкәа хамоуп, өазнык ихнымхәындаз уи ашыабыста!

АБ ИНЫХӘМШ

Алхас апианино дафәтәән, аха ихәыцрақәа зегь наҕ, асасаиртахь акәын иахьыҕаз. Алхас идыруан шыта дахь-ноугалакгы гха амамкәа уи асоната аирхәар шилшоз. Итахзамыт шыта уаха аеазыҕацара, аха асасаиртахь днеир, уи асас пхәыс дахьыҕоу асасаиртахь, иан дидхәатцалар хәа дшәон, лыбжыы ырпшзазаны:

– Алхасик, уанбагьалгеи.

Иан длыцәшәозма Алхас дузза, жәәәа шықәса дыртагыланеи, аха ицәымгын иан абас еитцыхны ианылхәоз; «Алха-си-ик!», иаҳарак уи асас пхәыс илаҳар итахзамыт, итахзамыт дышхәычныршьалоз лбар уи асас пхәыс пшза.

Иара апианино аирхәон, рыцгәы пшза Емелиан ишьапаҕны иахьтәаз, аккордк харакны ианаашьтихлак, иаатрысуан.

Уаха еиҕны архәашья амамыт, убри аҕынтә днеир итахын асасаиртахь.

Асас пхәыс пшза даазыршит.

– С-Ритхер хэыц! – лхэеит ацкэын иан Еланагы, лыцкэын ихэмаршыа дазыгэдууа.

– Рихтер, сахэшыа, – даалыриаеит асас пхэыс. Асас пхэыс Елана длахэшыазамаызт, лхатца Константин Константин-ипа иакэын дзахэшыаз, уигы дызлаиахэшыаз рфыцъагы аказара иахъазааигэаз акэын. Еланагы дыцшзан, ынфажэа шыкэса дышреихазгы, аха Нацэлагы дыцшзан. Нацэла иаха дыцшзан, избанзар Елана леиха ышыкэса рыла деихабын, аха Москва дынхон, иаха ацсазара бзиа лыман, Елана илхэан еицш. Убри афынтэ ахэса хааза еицэажэон, аха мацкгы еицлабуан. Елана, дахдыриашаз лмахаазашэа, ус лхэеит:

– Бара бшеибгоу, сышпеигэыргъеи баара! Бахэацши закэу сервизу иаасхэаз.

– Унан, ишцассиру! – лхэеит Нацэла. – Уажэыгы имодоума иара, – амаг алырхэхэо инацылцеит.

– Ацэцалых ажэзом, – лхэеит Елана.

– Сыцсазара – асцена! – игеит ауацъаф аварахытэ абжы.

Нацэла илзымдырзеит уи уа апыркы итатэаз апапугаи шакэыз.

Асасааиртахытэ иааиуаз абыжкэа, ателефон абжы, апапугаи апарпарра – абри зегы анаалазомызт Алхас зархэара дафыз асоната тынч. Урт ашытыбжкэа иерыкэиршэарц далаган, итемп иаха-иаха ирццакуа-ирццакуа, цъаз хасабла иархэо ифааихеит аклассика.

Апхэыс пшза, асасааиртаф дахыкыз, уи лахауан. Даапышэырччеит.

– Сыңстазара – асцена! – ахәеит апапугаи. Наҗела пшза асаркыа дахьадгылаз, уамашәа ибаны даахьапшит.

– Ишпабгәапхеи Константин изаасхәаз акостиум? Дмаазеитеи иарггы, уа дыркыма, ахтырффарахәа дахьылбааз! – дыгәжәажәон Елана.

Апапугаи иахәац ахәеит. Игәаазшәа акәын абжыи шгоз. Наҗела даанапшы-аапшит. Уажәоуп ианылба уи ицәажәоз аңсаатә. Аккахәа ателефон абжыи геит.

Ақалақь ахь ахы рханы икәыпраа иаиуан «Москвич».

– Уаха изымцазои умашына! – даагәамцит Алхас амузыка изыртцоз Луиза Иуана-ипҗа, ашәтқәа лгәыдыхәхәала лхатца дахьидтәалаз. – Сагурхара уҗоуп.

– Хәхьзоит, бымшәан, – ихәеит лхатца. Хзырымгафык шиакәыз җашьомызт иара, цшралагы-иеилахәашьалагы.

– Аха сееитаскрами.

– Хәхьзоит, – еитеихәеит лхатца, аха убыскан амашына аганахь иаатрысын, аныкәашәа аармачит.

– Ес-са! Ишыбхәоз-ишыбхәоз... Ашьтахьтәи акәыр пҗәеит, изласыпсахуагы сымазам.

– Ишпа?! – дныфнытәааит Луиза Иуана-ипҗа.

Елана атрубка аашьтылхит. Илацәажәоз аңсшәа ааиалхәан, ари бара бахьоуп хәа Наҗела иааллырkit.

– Алло, о, абзиара умаз, – лхәеит Наҗела. – Хәи, усгәаламшәакәа. Сфызцәа схаштуама! Ишпа? Уара узәузеи, удинаныс? Ақытаф сыҗоуп ухәоу? Уи ссирми! Ишпаассирым, иссирымкәа...

Апапугаи еиҗаҗаҗаит. Ашә даалагылеит Алхас, импы-ласга ишәҗаны.

– Саҗамыз, – хәа дзаҗәәжәоз иахәаны амикрофон напыла иаахыләеит Наҗела. – Иахәо закәызеи ари, сахәшьа?

– Дарбан?

– Апапугаи. Евгениу?

– Иҗсы иарҗааит, уаха схәом, ари изымаазаз.

– Саҗамыз, – лхәеит Наҗела, җаҗхәа ателефон даа-зыхынхәын. – Апапугаи акәын сзаҗәәжәоз. Аиеи, иаа-баҗ апапугаи, аҗәәжәашәа адыруеит. Евгени ахьзуп. Хәзфьыз мшәан? Аиеи, ақыҗа. Ишҗабзиам, ахауа ма-җара зыҗсоузеи! Сышҗаҗамлои, аиубилеи азами сза-аз. Хәаибабоит, хәшҗеибамбо. Чао! – лхәан, атрубка нықәылҗеит.

– Дызустадаз? – дҗааит Елана.

– Зны атҗара еиҗаҗҗон, – леааитакны дааҗәәжәеит Наҗела җшза. – Бзиагы сибон. Саргыы бзиа дызбозар җаларын... Маҗк аҗара.

– Уажәы дабаҗоу?

– Дманшәаламхеит. Зеггы дхәиҗгыын, аха ақыҗахь дҗан, уа дынхеит, – абригыы аалхәеит, аҗкәын иб-лақәа шлыдхалаз аагәалҗан, ләеиҗштәны дааи-хәаччеит.

Аиеи, дааихәаччеит, аха ишҗа! Уамашәа дыблахкы-ган. Аха Алхасгыы жәәша далганы жәәха дырҗалоит лас-сы, даууп, деинаалоуп, уахьихәаҗшуа жәохәгыы иуҗап, импыласга маҗәа инаалоит.

– Алхасик, мама, уабдаһыкәлеи? – дихнымхалар ус-
гыы илуазма. Зегыы рыцкы: асас пхәыс пшза ишылбо.

– Ампыл сасуеит.

Апапугаи ғаанаңит. Наңела уи лгәы иааттаххызшәа
уахь даахьяәңит. Уи аңсаатәи лареи мааибуа иалага-
хьян, закәых седру.

– Ал-ха-сиик! – иааиңылхзеит ан. – Уаб ииубилеи
ыкоуп. Х-саатк рыла укәгылароуп, аңхзы уәаургома,
мама?

Апапугаи ғаанаңит. Уажә Елана дгәааны уахь
даахьяңшит.

«Сдәыкәымлазарауааз. Цас илуашәа, ари ишылбо!»
Асас пхәыс пшза игәы иңаз еилкаауа дааихәәңшит.

– Дцаны дыхәмарааит, сахәшьа, – хәагыы ғаалңит.

«Дыхәмарлааит, дхәычыми хәоуп илхәо», – даа-
хәыңит Алхас.

– Дцааит, аха... Уца нас, ишышәңтаху.

– Уца, уца, сара азин устоит, – дааиалаңәкәит асас
пхәыс.

Алхас даахынхәын иуадахьиңынеихеит, ус абалымхәоз,
сышхәыңылшьалоз лбазар хәа игәы хьяауа.

– С-Ритхер хәың! – ааишьңалхәеит иан, игәы ахын-
лырхаз дахьхәны.

– Рихтер хәоуп, мама, – ихәеит иара цасхәа, «схәычы»
азы. Иахьлыхьяуаз иагыәңиршәеит.

– Рихтер хәоуп сара ишысхәаз!

Ателефон абжыы аагеит. Апапугаи ғаанаңит.

Луиза Иуана-ипҫа, лхатца имашына дадхалацәоз-шәа анылба, сагурхоит лхәан, аҫара имхны атақси аанылкылеит.

Игәы алақазамкәа апенцьыр даадгылеит Алхас.

- Рихтер, умааизои?
- Истахзам, аха сывам.
- Уан уаалмышьтуазар?

Ари аалахаит Елана, убри аамтәзыцәкәа иуа-да иаафналаз. Ацкәын игәы ахынлырхаз дахьхәны, саҫамыз хәа иахәаны даулышьтырц ауп дзааиз лара, аха цака ахәыцкәа ирхәаз анлаха, зегьы лхаштны ахышә даалаххит:

– Ан мыжда узыкастоит, ацкәын мыбжяхшәа икоу, убра слеир! Алхасик афны дыфнакны дхамазам хара, Алхасик дхатцоуп шыта, аха иахья асценаф дыкәгылоит! – ахышә даалтын лхазакәушәа инацылцеит. – Са-ра дсатцаауама дахьцо, дхатцоуп шыта!

Ари игәықатцара ишазкыз ибон, Алхасгы ус ихәеит:

- Мама, ишпастахым!
- Избан? Асценацкәафы!
- Лажа* сыхьыр хәа сшәоит.
- Иарбан иухьуа?
- Ахаан сықәымгылазац. Рацхья...

– Иугәагыроуп. Уи зегь ахысит. Рихтергы Рихтерны дииз цыушьо, – даацәажәеит ан, гәабылыла лыцкәын затцә дихәацшуа.

* Агха (амузыкантцәа рцәажәарафы).

Лхаҕаҕы илдыруан лычкэын инагзаны дшылзеилым-каауаз, иаҕарак уажэы, иеитасымта дантагылаз икэра илзахыгзомыт лзыҕазаашья. Бжеиҕан игэы нзырхаз-гыы аилкаара лцэуадафын. Уажэыг илбон асасаиртаҕе илхээз амачза игэы ишасыз, аха амзызкэа нагзаны лхы рызцомыт. Абас зтак лзыҕамтцоз анырацэахалак дхьацуан лара.

– Унан, хан аторт лцэыблызар, – лхэан, дхьацны даатрысит уажэгы.

Алхас апианино днаҕатэеит. Аха дзымтээзт, асасаиртахь днеит.

– Мама! – ҕитит иара ибжыы нытцак.

Уа иан данимба, днеины ашьталартахь уназгоз ашэ ааиртит. Адыххэа даатгылеит. Асаркья ду дадтэаланы лхахэы цшза ахэара даҕын Наҕела. Илшэылцараны иҕаз лыткы аганаҕе икэын. Лхахэы цшзакэа аххэа рылшыуа, лыбжыы ссир нытцакны ашэак ахэара даҕын. Лара дшэахэафымзи. Лнапы цшза аалырххан, асаркья иадчылаз ахылџа-цсылџа аалрыцкэеит. Асаркья данылбаалеит ашэ илагылаз Алхас. Ашэахэара даҕымтцкэа, ашьшыхэа арахь даахьахэит. Иаа-хьахэит лыбжыгы, иаҕагы иаацшзахеит. Лыбла ҕикэатцэаакэа мазак рхыхэхэыла даахьахэит, ирхэоз изеилымкаазо иааихэалырцшит, иаанагоз изеилымкаазо дааихэаччеит. Алхас дахьгылаз дзеитацуамыт, дшанханы.

– Сыцсазара – ацена! – абжыы аагеит апапугаи.

Ацэа далтызшэа даатрысит Алхас.

– Саҫашәымҫан, – даахәытхәыҫит иара, нас даа-
хьахәны ашә наҫыреиргылеит уи лыччаҫшь, зыҫхьашьа
изымдыруз лылаҫш ашыра.

Ихьахәымҫазытәҫья асасаирҫа даафналеит иан.

– Уееибыҫала, Алхасик.

– Закәи, мама? – даҫьяатрысит. Иан лакәымзи дзы-
шьҫаз, ихашҫит акәымзар. Ихы-иҫы ҫыара акы анылбаа-
лазар хәа дшәаны даатрысит. Мамоу, еҫлымбазеит.

– Дмаазеитеи Константин, – лхәеит лара.

Аееилахәара даламгазакәа ҫаҫхьа апианино
днаҫатәан, инаҫәакәа рыла аклавишкәа даарабашьит
Алхас. Иаатрыҫтрысит ишьапаҫны итәаз Емелиан-ҫҫәы.
Алхас дук мырҫыкәа дааланахалеит. Иҫыза гәакья апи-
анино игәы аартынчит. Шьҫа игылатәын, иееилеихәар
акәын. Макьяна архәара даҫын, аха иеааирҫсит. Апи-
анино алакрьшь гаҫак аанибалеит. Апианино алакрьшь
иаанибаалеит Наҫела лҫәара. Инаҫәакәа дысызшәа
иаатгылеит. Таҫтк аиҫа иаухеит апауза. Игәы инаҫон,
Наҫела аҫхьан еиҫш аччара даҫызшәа. Дхьахәыр
иҫахын, аха изырманшәаломызт.

– Алхасик, ателефон ахь дуҫхьоит ҫыҫхак, – лхәеит
лара.

Алхас ҫиҫуамызт, иеаҫыртдысуамызт. Ахыци ахҫеи
реиҫш ирхханы игәы иақәкын аҫымҫра.

– Уааи, Алхасик, ателефон ахь, – лыбжьы геит иан.

Арҫаф-ҫхәыс даазгоз атақсист амашьына амҫа
ҫықәахь иаанаскьеиган, даатгылеит. Урҫ амҫаҫшәа-

раф иаарпылаз атақсигы амға нырцә иаагылеит. Атақсистцәа рфыңагы аатыцын, рмашынақәа ина-рыдгылеит.

– Узысымбеи аңсыжрақны Дом Тақсистов, зегь уа иқаней? – дцааит ари.

– Исаҳәазамызт, сабацоз, – иҳәеит ишыза.

Луиза Иуана-иңха дхәытцәыхәытцәуан.

– Акымзаракгы уцәмыззеит! – иҳәеит ари. – Еиных-роума ари? Ашы уфәхы иузнагомызт, арцәы – атурша. Амала аңар рацән.

– Аныкәцаф, – фәалтит Луиза Иуана-иңха. – Даара сыццакуеит, иахьа смарцеи дықәгылараны дыкоуп, – нацылцеит, маңкгы дицәшәо.

– Баша саангылаз цыбышьо, хәхәшьа, срессорқәа тәеит, хазцазом.

Еланагы Наңелагы шындылтра рееилахәаны асасаирта иаафналеит. Иааңеибашьеит, иааиба-рехәеит.

– Аңардалыкь-галстук зухоумцеи, Алхасик?

– Сықәгыламтаз иастоит. Сңыба итоуп.

– Икәычыр? Иааг, сара искуеит.

Убри аамтаз дыбжы мацараха даафналеит Кон-стантин Константин-иңа ишофер. Апапугаи иахәац хәаны иааиңылеит.

– Здорова, Жениа, зыңстазара сценоу! – дбыбит ама-шынаныкәцаф. – Зегь шәмазеиума? – дцааит иара, акресла иенықәижын.

– Ҳмазеиуп, – лхәеит Елана, ари афыз атқы зшәымгы ғазә дмазеихахеит аанаго. – Константин дабакоу?

– Дхалоит уажәы, агазетқәа аатыганы. Амла сыңсуеит, аха шәазымтцаан.

– Сериожа, ҳаҫоумтцаан, уажә ҳшеилахоу убоит. Ҳан уа дыкоуп, афатәқатартағ.

– Атақәажә дықазар, уаха иарбан, – ихәан, уахь иҫынеихеит иара.

– Сериожа, – лытқы лнапы нахьылшыын ина-ишьталхәеит Елана. – Абни абарттағ қьаадс икоу зеггы еизеит, икажь, уара ушеибгоу...

– Уажәытқәкьа икаҳмыжьуеи, – ихәан, дьндәылцит амашынанькәцағ.

Убасқан даафналеит Константин Константин-ица. Газет цыңхьаза ипатретқәа ахьаныз ала иаархәны амацеипш икын иара. Аиубилиар уафь нырҳак иакәын, иқәрахь днеихьан – иахьа фынәажәи жәохә ихымтци – ихахәы еиқәышла, икәашкакараза, дхатца цшзан, имаҫәаггы даара ица иакәшәон.

– Нағела, акрасавица! – ихәеит иара, нас, Елана илаҳарц азын: – Саҳәшьа хәычы! – уиггы аазмырхакәа, лара Елана лахь. – Ицәғьазам атқы, бара ибнаалеит цәғьаза! – нас, уиггы азырхакәа, игәалақара бзиан, абыржәытқәкьа ахтырффарта индәылтыз дшықалара. – Ауаа рыбла хьыкып, бара!

– Ҳагхоит, абаа, – даақәпшьхеит лара. – Ухатәы иубилеи уагхар... Уааи, угалстук сыриашап.

Днеидгыланы, лшыапцынца даақәгыланы игалстук ағахәара дналагеит лхатца. Апапугаи җәнатит.

– Сыңсра убеит, ухәәены ушысшыа, уара Евгени! – ихәеит аб. – Уа сықан, зегь еиқәшәоуп. Ателехәацшра ақынтәгы ауаа калоит.

Луиза Иуана-ицқа ииасны ицоз амашынақәа зегы ааныскылоит хәа даҗын, аха илықәҗиомызт. Ашәтқәа лкызшәа анырбалак амашынақәа иахагы иццакны илывкәон. Иара усгы, ахәымсаг еицш акәын ишылкыз лышәтқәа, илхаштны. Шыта дагхатқәкәон аргамаду.

Ус, дыңшызар, җыхәак цәцпацәуа амәа нымәахытц ахәра иаҗын.

Ателехәацшра автобус хәыц атеатраҗ игылан. Акамерақәа руакы атеатр аҗоие аәнагалара иаҗын. Арежиссиор ирццакуан. Ус иааәнашылеит рышәтқәа кны жәаҗык атыцхацәа, Елана аус лыцызуаз. Арежиссиор урт иаразнак аганахь инацхәеицеит, акамера абла иамбартә. Ирымуит, аха имуит. Аҗоие шытәра итәын.

– Иааит! – игеит абжы.

– Шәыҗешәырхиа, – адца ритәит арежиссиор итхцәа.

Ацхәа иааиуаз аихабыра иреиуаз азәы дидгылан еицырдыруаз ашәахәаә, дыблахкыгаха. Лышьтахәдааиуан аиубилиар. Иара деинаалаза, дыцшзаза данырба ргәы иахәаны иаалахҗыххеит ауаа. Уажәшьта дтахмадоуп ухәартә дықан иара, аха анкәа алым иаҗыызат атахмада ицшра иахагы дарцшзон иара. Рнапы ааиныркәеит.

Даахырхэан, нас хаз-хазы аңсшэа рахэо ауаа даары-
лалейт.

Наҗела дызцыз аамҗала даарылтын, иааоналаз Ал-
хаси Еланей дырпыларц лҗыналхейт. Аҗыр даарылтын
лышҗа иҗааихейт хатҗак. Иҗшрала иҗашыомызт қыҗа
интеллигентк шиакэыз. Иара иакэхарын иахья ателе-
фон иасыз. Наҗела, иҗхейт иара. Лныкэашэа цаҗаза да-
хьяаиуаз, даанымҗылазакэа иара иахь лнапы аалырх-
хейт Наҗела, дпышэырччо. Лҗыхра ишаҗыз галҗахан.
Ателеҗыхҗэа ахатҗа имҗа ааркын, даалпырыҗейт.

Ателекамера дахьямбо днелиуан еиҗш даалыхьзейт
хатҗа еинаалак, аиҗабыра иоуаанза дшартистыз мҗашыо
инубаало. Лнапы днаҗзит.

– Усыцрымҗыни, – лҗхейт лара, «уара» хэа
шиалхэазҗы дҗырбо ауп. Азэҗы сиздырзом хэа
сыҗоуп.

Аха акамера макьяна дабон. Ателеавтобус аҗныҗҗа
аоператорҗэаавидеоекранамониторҗэаиахьрыдҗэалаз
дырбон лара, лыбжьҗы раҗауан.

– Бахьиз аҗалақ аҗы акэым, адуней зегь бырдыр-
хуейт, – даацралеит ахатҗа.

Наҗела аекрантэ ччапшыла дааччейт. Иақэылкыз
аҗыхҗэа лсахья ааскьяган, аекран аатнарҗэааит.
Автобусаҗ җыҗк иаалылаҗэаажэейт.

Уажэы аекран ианын Еланей Алхаси ахьяаиуаз.

– Рыцкэынҗы дахьяарго убома.

– Дықэдырҗылоит.

– Дхымшэазаҗтеи.

– Уаб дыгэгэазар, узықәымгылари.

Ахатца дхэйтхэйтүа ак леихэон, Наҕела дыхәмаруа дыччон.

– Ари ухахтцап шыҕа, Алхасик, апианистцәа зегы ирхартоит, – даахьалырцшит, аҕарцалыкь идгало, иан.

– Схала, – ихэан, иаалымихит, аха ихәда ииашаны ишахеитцаз лбаанза лгәы лмыртынчит Елана. Нас дце-ит.

Константин Константин-иҕа иакәзар, ауаа аҕсшәа рахәара дахьаҕыз, арахь дагытырхуан, иаалырҕкьаны днеидыххылеит имашьынаныҕәцаѿ.

– Константиnich, аталон сышәт, сцаны абензин ҕастәоит.

Константин Константин-иҕа дычча-ччо, дыштырхуа ихамырштуа, даатгылан иҕыбақәа днарыс-рысит.

– Сериожа, абаа, еҕи скостиум иҕахеит аталонқәа, – ихәеит иара. Нас, амашьынаныҕәцаѿ данца, ари ами-зансценаҕы хыркәшоуп хәа дтызхуаз рахь даахьахәит, даарыхәаччеит, уимоу даҕааралацәҕкәит, усгыы уи ша-мырхуаз идыруан.

Асас пхәыс пшза даахьахәит. Еитах игәалҕеит аҕкәын дышлыхәаҕшуаз. Лыччаҕшь ыргызмалны дааихәаҕшит, иаразнак рылаҕшқәа илыдгылаз ахатца ихлафшәа акы ааибырхәеит. Алхас дааицрашәеит, дааҕацшьхеит. Лнацәа ырмақарны дааицхәеит.

– Алиоша, шәеибадыр, – лхәеит лара. – Абар Георге. Асцена хәа изышьтоу агәылшьап деибашьраны дыҕоуп иахьа.

– Ѓаргы ацќа иеицш аиааира угааит, – ихәеит аеырбаѡ.

Алхас даахырхәеит. Даара иеирхатон, аха ахатцагы дицәыпхашьон. Аха игәағгы имамзи.

– Алхас ауп исыхьзу, – ихәеит; иагьихәеит, убасќан ауп ихы назца ус ихьз рыцәѡашьаны ишырымхәаз, аха издыртәкъомыт иара Ѓаргы ихьз иатцанакуа анашьан. Апхәыс цшза ишылгәампхазгы гәеитеит.

– Уца, уеазыќатцала, хара уа узы хачмазцәахоит, – лхәеит лара.

Ахырхәашья дақәымшәо даареихырхәан, наќ ифынеихеит.

– Ицьымшьқәа хәхәза, дшыцшзоу убоу, – иахаит иара лыбжы. – Дхәычы бзиами? – иахаит иара лыбжы.

Дагьяатрысит.

– Иааихәазозеи, – ихәеит аоператорцәа руазәык. – Ғабуп хәаны наќ даақәтцыр.

Константин Константин-ица, иацхья аиубилиар ибант қацшь аркны атрибуна дахагылан.

– Аѡызцәа, ихәеит иара атцыхәтәан. – Мап, сзықәтцуам асцена, абра еисуанаты, – инапы ииубилиартә бант қацшь инадикылеит. – Сыцстазара – асцена!

Уиалагы далгеит.

– Шьта аконцерт антатәуп, – ихәеит атехникцәа руазәык.

– Шәара шәангыл, – ихәан, асцена аварахь Елана димышьтырц далагеит аилыргаѡы.

– Мамоу, сычкэын иааигэара сыказароуп.

– Аиубилиар ицшэма пхэыс лоуп, – уи дааиахэыт-хэытит атеатр аилыргаф, ара аус зуаз Елана уажэ дыр-базма, аха агэыргьахэ хэылпазкэа раан дара рыгэра мгакэа, аилыргафцэа дукэа ракэын ара ацшэымара зуаз. Аилыргаф ду даалеихырхэан Елана даауижыит.

Акэлискэа данаарывала, Алхас иапхья иаацэыртит, Нацэла пшза илхэан еипш, гэылшьапушэа дзыцэшэоз, изымазас асцена ацаара. Анахь днапшызар, хэык еидгылан: руазэык деикэкаца апсуа мацэала деилахэан, икэымжэы-икаба, егыи ифрак еилфаца, ацэентлмен ззумхэара, ахцатэи – аччархэ Арлекин ихарц гра ишэын. Рыхэыкгыи еидгыланы афыхэара иафын. Апссаф пхэыс, лыфмсаг мванцо дшааиуаз, Отелло цэыршэага даалпырахан, наф дныпхалырсит. Иномер аэазыкцара дафын алапшхырцаф, харантэи иааз: икьяф ишэзамызт афынтэ, иаапшуан асцена даныкэло уи икьяф иацеитцэахло ацэыба мазакеи амеханизмкэеи.

Зегь царшеиушэа ибеит арака Алхас. Арахь асцена кадэыц шцалашаз, ишцэиыбзаауаз цшшэы рацэала, арахь, ма ахэапшцэа убондаз, алфак рхылцуашэа акэзан иубоз, алашара ула иахьхыччалоз, уахь, апцэазара иаша ахьыказ, ари асцена ацаршеира зегь иагаз.

Ахор ыкэгылон, нас иара иакэын. Дгыланы дыцшуан, игэы еисуа.

– Уи азэк иоуп акадр хэа ихэмоу, уигыи – дыпцхастартэырц иашытоуп умбои, – ихэеит Арлекин.

– Приамои падчинения Москвака имоуп, – ихэеит Оттелло даарыдгылан.

– Меқсика ханыказ иаргы дхацымзи, – ихэеит ацсуа маға зшэыз.

– Шэызхара ахэаанырцэ алажэеит, амала, – уи дааитдашыыцит афрак зшэыз.

– Шопен, абжьбатэи аноктиурн. Инаигзоит... – ихыз аархэеит Алхас.

Алхас дгылан. Алхас ақәлара итахымызт. Алхас дшэазомызт, аха игәы инатон абыржэйтқәба ибазшәа уанза дыззымхэыцуаз ацстазара ағапара, абыржэйтқәба еиликаазшәа уи ацстазара зегы штеатру, шыоуки асцена ишықәу, алацшхырцара катцо, ирызжыар анапеинкәбжы рахауа, ирзымжыар – атрышәбыжы. Алхас итахзамызт уи алацшхырцара иеалаирхэырц.

– Унеи, унеи, Алхасик! – Иан Елана лнапқәа кәымшәышәза игәтасуан. «Унеи, уаиааи, насоуп уара данутәу уи зылацш узымазоу» лхәарашәа акәын уи лыбжыы шгоз.

Асцена дагыақыххит, алашарақәа ахәақәа реицш иааинкәеит. Алхас илацш нарықәшәеит иацхьатқәба, ула ихыцчалоз иалубаауа, иани иаби раафс итәаз асас цхәыс Нағелеи уи леиҫырбафи. Иара акы еитәиҫхәон, лара далахалазаны дизиырфәуан. Ишца? Санцәыртца аламталазу! Иара аҫырбаф иоуп асценаҫ икалаз рацхьаза игәазтаз. Нағелагы даахьеирцшит. Дахьылбаз гәалтазшәа даацшын, даҫаақы дазхәыцуа лнапқәа ааинылкәеит лара.

Ашәәхәәкәә рыбнара днылс-аалсуа, игәәғра
ғәғәаны иғәинеихеит аққәын, иқыза гәакәа – архәага
шықаз, шыәға цықхьазағғы изхауан дахьнеиуаз.

Шопен бзиа дибон ақхәыс қыныш Аврора Диупен, аха
лара игәы тыхны илфон. Шопен ітахымызт игәы тыхны
уи ақхәыс қыныш илфар, избанзар қәаныррас икоу зегғы
игәы итижыыр ітахын, данықслак, игәы тыхны иқсадғыл
ахь ианырго азын уи игәы хьыршәыгәны иқаларц.

Алхас иґәаизигеит. Ишәазызарағғы уажәы ихәықхан,
инеины апианино инататәеит, рыцгәы Емелиан еицш,
архәәқы даланагалацықхьаза итрыістрысуа.

Шопен ихала итәымызт Аврора Диупен лыбзиабара.
Уи иацлабуан аурыс хәынтқар дузза Александр, атықха
леицш ицшзас, алым еицш игәымшәаз, амақ еицш
иқәышыз Проспер Мериме, убас шақәы...

Ацыхәтәантәи аккорд.

Азныказ аатынчрахеит. Нас, рақхьа харантә, нас
иаха-иаха иааигәахо-иааигәахо мацара, азал зегь
тнартәааит анапеинқабжь.

Лықсы лыхәламзо азал даақнашылеит Луиза Иуана-
ицқа. Лышәтқәа еилажәжәа илгәытәхәхәа, ахы лхьым-
зо, ақхьақәа дықит. Уи данырба рышәтқәа шытқааны
иқатқьеит ахәхәтқәа-тытқацәа шыжәәқыкыз. Ар-
қақы-қхәыс актәи ариад ақны даакылқан, лышәтқәа
неилыркит Константин Константин-ица.

– Ибзианы дыхәмарузаап убоу ари аққәын, – ихәеит
амонитор иадтәалаз руазык.

БАБАДУ МЗАЛЕИИ ААМҒА АМАШЬЫНЕИ

Афантастикатә жәабжь

Ҳаазқәылаз зынза дажәзо далагеит Мцабз иабду. Ихәмаргоума: цшышәи цшынқажәи акы шықәса. Иахьатәи аамґазы, XXI ашәышықәса антқамґазы, амединеи, иаҳарак атехникеи ахьынзәнеихьоу ала, уи зынзагьы иқәра дуны ишықамгьы. Насгьы Мцабз иабду дацсуами, мшәан, ацсґазара аелексир рыцшаанзагьы ацсуаа лассы-ласс шәкы иеиҳаны ақәра ныртлон. Аха Мцабз иабду Мзалеи иныцшуа далагеит цьабаала мацара ихигаз иқәыцшра. Избан акәзар, иара деибаны изҳаит, шәышықәса рақарагьы даара дгәақит.

Дажәыцыцхьаза, иаҳа-иаҳа ҳазтагылоу аамґа игәы азыбылуа, апыртрагьы ицәуадақхо далагеит. Шьґа итаҳымызт бабаду Мзалеи Аамґа Амашьына дақәтәаны ашәышықәсақәеи аепохақәеи рыцсахра.

Иахьа, ауафьтәықса ичымазарақәа зегьы рыхәшә шыцшаазгьы, усгьы ауафьы цсра зқәым материа-

ны дзыкамлеит. Избан акэзар ауафы, ишырхэо еицш, биологиатэ хатароуп, дышнеи-шнеиуа иорганизм апырққэа ажэуа иалагоит. Убри афынтэ ауафы иорганизм иачхауа шэи фынфажэи бжьба шықэса ацстазароуп. Ажэйтэзатэи шэфэык ишану ала, анкыагы, ацстазара аелексир аепоха қалаанзагы, ацсуа хатцак, Шьхангыери хэа Бжьбаниак убрыскак днеихьан.

Аха иахьа, Анцаа имчала (Мцабз ианду лажэа иналалцалоит еицш) Аамта Амашына ыкоуп. Уи абзоура-ла бабаду Мзалеи 481 шықэса длеихьеит, ихытцтэфьахьоу шэи фажэи жэибжь шықэса шракэызгы. Мцабз иблала ибахьеит уи ипаспорт, уи иануп: диит 1963 шықэса рзы. Асеицш фықэрак ауафы дшырныло зегы еицырдыруа усуп усгы: Аамта Амашына днақэтэаны даеа аамтак ахь дцоит, уа анхара далагоит. Нас, ианааицххалак, данцаз аламталлахь дхынхэуеит, убасала аратэи ицстазара, ицстазара тэфьа еимгеимцаракгы ахытцуам. Хэара атахума, бабаду Мзалеи илшоит хышэфа шықэса ракара имашына шытахька далацаны, фадьха ицстазара дашьтрақэланы ддэықэлар. Аха иара ус иказшьам. Итахым знык ихигахьоу ацстазара даеазнык ахгара. Зны-зынла пытраамтак даарзыхынхэуеит хандуи иареи анкэыцшзаз, рацхьаза ианеибабаз, бзиагы ианеибабаз ашықэс ахь акэымзар, абжыаапны еицгеишьоит. Ацсынтэыла ажэйтэзатэи аамтақэа рахь апырра. Аха уажэи даазқэылаз илахь еиқэышьшы, ицынцда дтацаажэаны ашэа хэо, ма аголографиа тэ телевизор ала адетективқэа дрыхэапшуа дықэиоуп. Бабаду ихатагы

дахаануп ашпионцэеи ацэгьоуцэеи аныќацэќьаз аамта, уи ауп адетективќэа рыхэацшра дзазгагоу.

Мцабз акырынтэ иабду дицпырхьеит. Шьта иара ихалагы Амашына ирныќэартэ ихы ибоит, аха маќьана игэра ганы даќэдыртэом, избан акэзар Амашына амщан ицхастахар, изыќамтаќэа, иацтэи аамтаќ аќны даанхар алшоит хэа лыцхьазоит ианду. Мцабз идыруеит: Амашына итагылоу акомпьютерќэа убрысќак иќэыѓоуп, амеханизм иаѓа ицхастахаргы, али-цси рыбжьара иаадырчьеиуеит, аха итаацэа зыцэшэо даеакуп; Мцабз хэычы ичхара ашкала 72,06 зага ртыпан 61,54 зага рќынза ауп иахьыќоу. Абасеицш ичхара мацны ихала аамта дузалацдом ауафы, избан акэзар хэѓеимшхара, уаќа иибо акы игэы иаазымычхакэа, ихы аалеигалар – назаза дтахеит ауп. Аамтаныќэащцэа зегы цќарра хадас ирымоуп уи – ииасхьоу ахтысќэа рычерыламгалара.

Мцабз игэалашэоит – дахьаазаз аќыта Тамшь ажэицшьтэи ашэышыќэсахь данигаз иабду. Усќан Тамшь Таманса, мамзаргы Санта Таманса хэа иашьтан. Араќа иќан Генуиатэи ахэхахэтцэа рфакториа.

Игэалашэоит усќан ацсуаа урт гетуиаа ацъанхэазќэа хэа ишырьштэз. Дѓамшь амшын иахьалало атыпан ихьытэцараха игылан абааш. Мцабзи иабдуи ишеилырќааз ала, араќа дынхон ахэхахэтфы ацъанхэаз Витто Фалконе. Абааш хьытэцара зеицшраз ала, иара даара ибеиаз уафын. Аргама Фалконе ацсуаа ирымихэхауан ацхацэа, ашыц, аѓбамаќаэхэ, акэылзќэа. Аха Мцабзи

иабдуи рыблала ирбеит уи адаггы иааихэақәоз шыказ ахәхәтәҫы хәымга.

Фалконе иҫааит атыҫантәи аамыстацәа ҫыҫа. Руазәы, Цацба зыжәлаз, иашьейтцыб дицын, егьи д-Ачбан. Уамашәа иубаша, урт аҫсуаа аамыстацәа рыжәлақәа еицакны, италиатә форма рытаны иҫатқан. Цацебелли, Анчибетти. Насггы, зықәрахь инеихыз Ацацба ида, егырт аҫыҫа италиатә бызшәала аҫчахәа ицәажәон, аха рбызшәа, ҫыжә-быжәқәак ракәымзар, ирыздырзомызт.

«Атәым бызшәақәа дрызказоуп.../Иан дикәыхшоуп Назхара!» – иааигәалашәеит Мцабз ҫышәшықәса уи ашьтахь Дырмит дузза иихәаз ацәахәақәа. Дара абартггы шақа ирықәнагауаз акәын иҫыашьатәыз. Бабаду Мзалеи Мцабзи рҫыпҫхакны ирзыпшуан амшын аҫәара иқәгыланы еицәажәо аилазара иаҫыз аҫсуаа аамыстацәеи ахәхәтәҫы-аҫыанхәаз Фалконе. Урт еибырхәоз ацәқәырҫабжы иднархауамызт, ираҳазарггы, усггы абдуггы амаҫаггы аиталиатә бызшәа рыздыруамызт. Аха усггы рыпсы заны ипшуан... Аицәажәара ишаҫыз Ацацба-ейтцбы дцеит. Дук мырцыкәаггы даахынхәит; уажәы ҫыла дықан, ауапа иҫылахәа, ихы-иҫы хтырдала иҫахәхәаны. Еилыха Мцабз ибла ихгылоуп уи асахьа Мшаҫенеипш. Амза атәымтан аҫынтә, агәыр каршәзар иубартә илашан. Амза амшын иахьаахгылаз, ахьтәы цха хнатозшәа, ихәхәза алашара амшын ааифнатәеит. Шәымҫак аҫара иаатынчрахан, уи атынчра иалыҫны рлымха

иаатасит ацъанхээз икээтакны ишээхээз акарматцис абжыи хаа. Ацацба-еитцбы дааеыжэпан, инытцакшээ атрышээ дасит. Дук мыртыкээ дцикэцикэуа уи дызла- аз ала абардра даалтцит даеазэггы. Ус... Мцабз дахы- гылаз днеилуаа дцеит. Алашыцара иаалтцны, акэара икээпцсаз ахахэ рытцаэажэо иаацээрцит гэыпцок ауаа еицрыхэхээ. Цкыа данцшы Мцабз еилиргеит аз- ныказ рыхэда икэца иааргозшээ игэы инарбоз акдоу, урт жээшкы ракара ыкан – угэцас еидфэхээла иша- кыз. Абардра ишытанатцаз ашэшшыра иаатцытын, иб- зианы иубартахеит дара. Даеа феуашкы, иламсы ырмакаруа, рышытахь дгыланы иааицон. Иеихыжэ- еикээжэ, ирыцхахэхэ, реихада иахкыашо иааиу- ан атэца. Ааи, атэца – ус шакээз дымфашыахуа еилиргахыан Мцабз. Акыс иара атоурых акынтэ иды- руан иаххысыз азкышыкэса аан Апсны апшахээфэ афакториакээ еифкааны измаз италиаа – цьенуиааи фаначааи – атыпантэи аамстацэеи уаапсырала ишыхэхэхэтэуаз. Уажэы лабфеба ибон уи. Иааргоз абаандафцэа ачкэынцэа катакээ рылан, икан фыцыа ахэсакээ, руазэк лхэычы инапы данкны даалгон. Иа- наарывала, Мцабз игэеитеит, атэца зеггы реипш, уи ахэыцгы апдан шишыаз. Ацъанхээз гэымха Фал- коне изааргаз ауаапсыра хаиуанкэоушээ дрыкэшо, еипхышышыаауа даарыхээпшит, Ачба днапыркэычуа акы ихэон – иааигаз имырехээ дыкэмызт. Убас маца- ра иааилазеит. «Итэбуп, сениорраа!» – рнапкээ аары- михит аамстацэа.

Ацацба-аихабы иеышыкыл аитцбы иааникылт, Ачачба иеышыкыл – иара Фалконе ихаҭа. Аҕьанхээз макэан хэычык азна ахы иршэит, Ачба дламтасны икит. «Ари-видерчи, Фалконе!» – даалахҕыххан ибжыгы ааҭиргеит иара, уаанза мазажэала дышцэажэоз. Аҕьанхээз Фалконе, ихылпа игэы инадикылан, даахырхэеит.

Мцабз зны уахь, аҕэарахыы дыцшуан, зны иара иеипштэҕыа згэы аҭхара еисуа ивагылаз иабду дааихэацшуан. Аха абдуҕиҭуамызт. Убасҕаны иаагэеиҕеит амза амшын ихнаҭоз «ахьтэы цҕа» ааихтэаны аҕэарахыы зҕаазхаз ашхэа. Ари ашхэа «амарқэа» хэа иашьҭан аҕсуаа. Аҕсуааи азахэқэеи жэытэ-натэ аахыс иныҕэыргон уи, аҭоурых ишахэо ала. Ашхэа-«амарқэа» аганахьала иҭаҕыҕҕаны ѡажэи җшьба хышэ аман. Уаҕа иҭатэан ажэѡатшьыѡцэа, ажэѡақэа ирыгэо. Хыхьала ахѡа ахѡан, ацэқэырҗа аахаргыы, инахыҕеаны ицартэ. Иара убас амарқэа чыдарас иамаз: ауразоуроу иаҭаҕаҭаны иҕан азы ианзаагылаз иузгэамҭауаз аҕсры. Уахь инҭацаланы, иҭэахны иргон атэцэа.

– Бабаду, «амарқэа» ааит, иргоит арҭ арыцхақэа! – дааҕьаҭэыҕьаҭэит Мцабз.

Бабаду Мзалеи ҕиҭуамызт, аха имаҭа имахэар еимларҕэҕэа иааникылеит. Иара уажэы дыцкэынан, ѡынѡажэи хэбаҕа шықэса ракэын ихьҭуаз. Ус ҕаитцалон иара, аамҭа хара данцалоз. Аамҭа Амашьына андэықэлалак, ихала дыҕазар «автополиот» нықэыргылананы, азэыр дицзар, аҕсҕы наиркны, ихаҭа адинамикатэ кабина дҭалон. Адинамикатэ ка-

бина закәу ХХІ ашәышықәсазы иззымдыруада! Уи уантатәоу, Аамтә Амашыына аамтә иагәылаланы илбаацыпхьаза, уаргы иаха-иаха уцкәынхоит, ушнеишнеиуа, уаатымтыр, усабихаргы калоит. Ус акәымкәа, ағба иухытуа аамтә ааста ианылақәу – утахеит ауп. Бабаду Мзалеи, аамтә харақәа рахь дандәықәлоз, рацхьа адинамикатә кабина дынталаны, иеирцкәынуан, иаркы-иаркы, ирцә-ирцә хәа данықаз еицш иеаақайтон, нас азеицштә, астатикатә кабинахь деицаахынхәны имәа наигзон.

Уажәгы дахьгылаз ынәажәи хәба шықәса ракәын ихытуаз.

– Улеи, бабаду, урыцхраа! Умбои «амарқәа» рақәыртәара иалагеит, тәыс иргоит жәащык ауаацсыра, ахәыцгы дрыцны! – дгьатәыгьатәуан Мцабз.

Аха иабду дахьгылаз, иеимыртцызеит. Еибашыышья маанас иқаз зегьы шидыруазгы, уақа иқаз абрагьцәа кьарак инамгакәа, абаандащцәа рхы рақәиттәра шилшарызгы. Мцабз аилкаара ицәыцәгьан уи аеыртцысра азин зимамыз. Избан акәзар, ииасхьоу аамтә ииасхьеит, уи цьара акала цсахшья амазам. Мшәан, уажәы иззыцшыз атрагедиагы кәлеижьтәи быжьшә шықәса мцхьеи! Убри ақынтә, ииасхьоу зәалазгаларц иаақәызкыз, иара уатцәкьа Акгы иакәхоит. Шақәщыгы Иацы ашқа ныкәара иқаз убас рыхьны изымхынхәыда.

Уахагы рхы рыламгалакәа, нақ иқәцит ажәытә Тамшь ацшахәа, нақ иалцит шәицхьыз згымхаша уи аамтә.

Бабаду Мзалеи ихы рылеигаломызт ииасхъаз ахтысқәа, аха урт ирылибаауаз арыцҳарақәа игәы идырхуан, еидараны иеидарақәа инарыцлон.

– Иаахнагахъоузеи ҳақсадгъыл, сабиц! Агәафра, аи-башьра, амца, ашьа... – даақәыцсычҳауан иара уажәы-уажә.

– Бабаду, уара уаныцкәыназ аамтқәа зеицшрааз?

– О, усқан ибзиахәхъан, хар амазамызт. Утахызар узгап, ухаҗа уалацшыр, иумбари.

Аха уажәы иаазқәылаз аҗамада аҗырра иҗахымызт. Мцабз дахыцшуаз ибон иабду илахъ шеиқәыз, дынкахәыцуа дшықалаз. Ахәычы игәы җығуан, аха җиҗуамызт.

Ғнак иара машәыршәа иахаит иабдуи иандуи реицәажәара.

– Унҗытыр аамтқак ахь, угәгы ааумырҗыхарыз, – лхәеит ианду, иабду диацәажәо; лара бабаду Мзалеи иааста акыр деицбын, 399 шықәса ракәын илхыцуаз. Бабаду Мзалеи инапы ааиқәеит, башоуп хәа.

– Акызатәык уажәы сзызхъуа, – даацәажәеит иара, – схәычрахъы ахынхәроуп.

Нандугъы бабадугъы аақәыцсычҳаит. Мцабз дзыршәуан.

– Исгәалашәоит, – иажәа неигзон бабаду Мзалеи. – Хҗақа шықәса схыц-исхымт. Иагызласгәалашәо сыздыруам. Сан рыцҳа, лхәатәы анхасымталак, саара дук лыман, закы ақара агылара змаз, убри нхыршәтны, снаганы снықәлыргылон. Асаара ҳаракзамызт, аха,

избахын седру, сшэаны акэу, икалом хэа агэра ганы сахыиказ акэу, сан снапы санкны сылбаалгаанза уа сыкэгылан... Сагыцап хэа сгэахэуеит убри аамтахь! – дааччеит бабаду.

– Унан, хса, слымха иахауа закэызеи! – дгэыткьа-псыткьаха даацэажэеит Мцабз ианду. – Ацара уцап, аха арахь аашьас икоуцозеи? Хышықаса зхытцуа ацшқа амашына аус изаруру?!

Мцабз хэыцы, уамашэа ибо, урт ирхэоз дазызыршун.

«Избан бабаду ахэыцра аамта иаха изыгэхьяаиго? Сара схэычыми, аха иара иеипш сдуны, сфэышны, зегы здыруа сыказарц аупеи истаху!» – дхэыцуан иара.

АМЗЫМУАА

Уажэшьта, алагер аҕны дыҕоуижьтєи жэамш анцы, ифызцэа данрышьцыла, афнҕы митэзак игэхьааиго-мызт Адгэыр. Ашьыжь хырҕашья змамыз абыкь аб-жыы аламталаз дфыхон. Дыҕшын, ашырхэа ииарта днықэтэаны, ишьапқэа адашьма инықэиргыларц азы, апионерҕызаф афыза Гэдиса ишииртцаз еиҕш. Иахья-гыы убастцэҕья акэын. Абыкь абжыы агара шэымтақэак шагыз, дфыхан, дазыҕшны дышьтан.

Игеит абыкь абжыгы. Адгэыр дакзамшэа дфатцкьеит, ииарта днықэтэеит... Абар ассир!

Иарзнак иааигэалашэеит, зегь ааигэалашэеит. Игэы нытгэырҕьяаит. Автобусқэа ирықэтэаны, ашьха-ра аганахь илакьычлакьуа инагаз амфала ашэа хэо ишаауаз иацы. Уажэы иахьыцэаз Кэаначхьыр абахэ ҕьаз-ҕьаз амцан, ачадыр афнытцка шакэыз. Апалатка аҕсышэала ачадыр шахьзызгы Адгэыр иазхэаз афыза Гэдиса иоуп.

Ахэыцқәа адрухәа ачадыр иытцибахәеит. Мрагылартахь дахынапшыз амра ахьгылоз ааигәазазшәа ибеит иара. «Мшәан, ара шьхарами», – даахэыцит Адгәыр. Ишьтахьҕа даахьапшит, Кәаначхьыр ахра абыжь-хыцәқәак иацеипш иахьагы ашьауардынқәа рхаңыруоу ирхамңыруоу ибаразы. Амра ибла хнакны дыҕамзи, азныказ иҕаңшыуаркалеиуа, нас имаахырңшәны, нас ишеижьҕаҕараза, еилыбзаауа ашәытақәа нафәлеит абахә ғыз-ғыз дахьаҕаңшуаз. Адгәыр илацәақәа аахиған, нас ҕаңхьа иаахитит. Уажәшьта дашьцылан, дызҕаңшуаз ашьанцара, уарлашәарла ациаа зқәиаауаз, ашьыжь баазара аҕықәыхәхәа, ииацәа-еишьылза иааҕалеит.

Аибшьра-пионертә хәмарра «Зарница» абри ашьхара тыңаҕ имҕаңыргаразы ауп апионерлагер «Амцабз» иатәу, аҕыза Гәдиса ңызас дызмоу актәи аотриади, Анна Уасил-иңҕа ңызас дызмоу аҕбатәи аотриади арахь изхалаз. Апионерцәа напхгара рзиуан Аңьынцътәылатә еибашьраан Болгариа аҕа иқәцара иалахәыз аполковник ңхьатәа Нарсиа Ғьаргь Махьал-иңҕа. Ғьаргь Махьал-иңҕа, ишырхәало еиңш, ахэыцқәа рҕны ихы наганы рацәажәашьа идыруан. Ахэыцқәа бзиа деицырбон иара.

Аены хәлаанза реазыҕартон: рарратә маҕәақәа дрыцқьон, идырмазеиуан рыхәмарга-бҕьарқәа – автоматқәа, атапанчақәа. Арратә маҕәа, апионерлагер «Амцабз» шефра азызуаз ахәаахьчаҕцәа рзастава рыцхраан, рнапала ирзахьан. Абҕьар акәзар, амага-

зин «Ахэыцқэа рдунеи» аҕны иаархэеит. Уанрытцхалак, аҕыҕахэа рыбжыы гон урт «абџарқэа», насгы уахынла укэша-мыкэша изырлашашаз афанар хэыцқэагы рыман.

Шыыбжыышьтахь ар рымца ааикэыртдан, арахь иан-халоз иааргаз афатэ нычэхээрзын, какал ркит, нас рееизыргеит Багада ацха аџаҕхьа адэхэыпш иатџааџы.

– Абри ацха, ахэыцқэа, – дааџаажэеит аџыза Гэдиса, – инахьхьи акаџаара аҕынза интыртџааны инхоз аџсуаа рзыхэан ихыхьчаган жэытэ-натэ аахыс, Цабали Чхалтеи рбаагэарақэа реипш. Уажэы, ишыжэбо еипш, абахэапшь тыџааны атоннель нагоуп. Аха анкья, абри хахьгылоу атып унахысны хыхь уцарц азыхэан, ацха уқэымсыкэа даеа мџа ыказамызт. Абра затџык ауп абас ахрақэа ааигэаны иахьеимало, Кэыдры ацха хутцартэ иахьыкоу. Арахь баагэаратцас игылоуп Кэаначхьыр.

Зегы еибырхэазшэа инатџапшит Кэаначхьыр ахра. Ухылџа ааухшэарын аџстхэа зџыкэыршаз ақэаџэ уанаатџапшлак. «Иага алакџа тылашьцаа, ихьшэашэаза иџылон ари ахра, Аџсны зымпыџазхаларц иаауаз аҕа хэымга!» – даазхэыцит Адгэыр.

– Абри ацха инаркны хыхь Дал хэа иашьџоуп. Ажэытэза зны ара иџанхоз аџсуа жэлара амзымуаа хэа ирышьтан. Мисимаа хэоуп Агаџи урт ишырзихэоз. Шэахэапши «абзыџуаа» ишахаршалолу рыхьзгы. Иуаа гэымшэаџэан дара. Ахақэитра еиџау даеак ыкоуп хэа рахар рџахымызт. Даара агэақрақэа рхыргеит амзымуаа 1500 шықэса раџхьа, аурымџаа рышэқэаџы Агаџи Миринеитэи ишихэо ала.

Адгэыр адыххэа даатрысит. Иара Амзымба ижэлан. Апионердызаф дхэыцуа даатэеит.

– Афыза Гэдиса, иахзеиташэхээр камлари амзыму-аа рызбахэ.

– Уи уаха хэхьзап, – ихэыцра даалтны дфагылеит апионердызаф. – Уажэшьта Ёаргы Махьал-ица хааизызырфып.

– Ахэыцкэа, – даацэажэеит аполковник. – Ахэмарра халагоит зеижэ саат рзы. Иахьатэи хэхэмарра дук мыртыкэа, ашкол аталара шааилактэкэа имфацгахо Ацсны зегы апионерцэа аибашьратэ хэмаррафы реицлабразы еазыкацароуп. Уажэы халацэажэеит дасу дзакэхо.

Ёаргы Махьал-ица ахэыцкэа иреилиркааит «Зарница» баша хэмаррак ахасаб ала ишазныкэатэым, уи атакпхыкэра ду шацу.

– Ахэыцтэы-еибашьратэ хэмарра «Зарница» хтэылафы абас изазфлымхау, хатыр закэу, ахьыбфар, айфызарей, агэымшэарей, Ацсадгьыл абзиабарей ахьрыланаазо азоуп, – дцэажэон иара.

Нас Ёаргы Махьал-ица даалаганы ахэыцкэа зегы ф-гэыпкны ишеит. Иреилиркааит рыдцэ. Адгэыр дара икэфеяны ихы ипхьазеит. Акы, уи дызлаз архэта уалс ирыдын зегь реиха ицэгьаз, хатыргыы зкэыз «аус»: ажэылацэа ирцэыхьчатэын Багада ацха. Ифбахаз, иара далашэеит ацшыхэцэа ргэып, хэфык зцэазкуаз.

Афбатэи аотриад иатэыз апионерцэа, уажэы ажэыларэ згэы итаз, рфеыцсафьаны реыртэахит. Актэи

аотриад ашыза Гэдиса инапхгарала Кэыдры ахықәан ахырғәғартақәа рықатцара иалагеит.

– Анкья Багада ацқа асеицш еихала ичаңаны иҕамызт. Нырцә-аарцә еитархауан абназахәа, нас азахәақәа еилаланы, иузеилымхыртә еилапаңаны иаақалон. Уи ашытаһь хыхь анышә нықәрыцсон, абасала имазеин зыцсы таз ацқа. Аға данжәылоз, азахәа ганкахьала инытапырқон, аамтала иаахырхуан ацқа, – ахәыцқәа ирзеиҕеиҕәон ашыза Гэдиса. – Уара, Адгәыр, аус ду унапы иануп уаха. Абрақа, ацқа аарцә уаатәоит. Ажәылацәа рыпба шаауклактәқьа, иаразнак атрышә уасны ушызцәа адырра руҕоит.

Амра, иаҕа-иаҕа амч мацхо, инахьхыы араантә уаныцшуаз азхыҕеа еицшыз абахәацшь интаҳазшәа абырсаатк аеаатәахит, убри инашьтарххны, аамта еитапазшәа, иаразнакала ацста алашьцара жәпаза интаҳаит. Адгәыр итыцаҕ длеиҕеиуан, ииашатцәқьаны аҕацәа жәылараны иқазшәа: ианаамтоу изгәамтар ицсадгьыл ашәартара итагыларышәатцәқьа акәын игәы шыхытыуаз, ихәмарга автомат еимларгәғәа дахыгылаз. Азнырцә ишызцәа амца еиқәыртцеит, дхьацшны алашьцара иналибааит амца ахьырҕашуаз, наурқәатцас алашьцара иалпхаауаз урт рхырҕқәа.

Адгәыр дахыгылаз апыртцра игәы итазамызт. Изакәых седру, дрызхәыцуан иара уажәы, иахьада зызбахә имаҳацыз амзымуаа. Игәы инаҕон, ихаҕагы дымзымушәа, ихаҕагы иабцъар еимларгәғәа дыпшушәа, ицсадгьыл ахьчара дазыхианы. Аамта акыр цеит.

Иаалыркъаны, азы неифаџазшәа, иаифаџеит лашара еилыххак. Ихгы дымџахацкәа, ибла ачыцкәа рыла даахьаџшит ицәыркъа-цәырасуа аџста иавалаз агага. Дааитасны даанаџшит, иаразнакгы игеиџеит Кәаначхьыр ахра аҳаракыра алашьцара иалазны иахьыџаз иаалџаны, алаџшџашәареиџш, ицәышџа ишаахагылаз уамашәа идууз амза. Уи амза ацәырџрагы, игәы иеанызџашаз дыргак еиџш дазнеит Адгәыр, иеааиргәгәеит, аха изгәаџомызт акәымзар, ацәа иџанахәахьан имаха-ишьаха. Амза дахьазыџшуаз, иаха-иаха илаџәуашәа, иаха-иаха иааигәазахошәа ибон... Дук мырцыкәа аџаџшьаџ гәымшәа дџахәхәа дыцәан, дахьыцәаз еимларгәгәа икын ихәмарга бџьар, дахьыцәаз џхыз ибон захәакәа тгәыцәаа, «аҳаҳаира», «аҳаҳаира» хәа акихәа иџьо Кәаначхьыр ахра илбааџьа иааиуаз амзымуаа.

«Аҳаҳаира!» «Аҳаҳаира!» – мыцхәы изааигәаз, иидыруаз абжькәагы рылан урт рыбжькәа. Адгәыр иааџьеишьеит, иабаанагеи амзымуаа рыбжьара сара издыруа абжькәа хәа... Дцәырҳаны дааџшит.

Ииџшыхәуаз ажәылацәа – аџбатәи аотриад иатәыз аибашьцәа изгәамџазакәа иаџсхьан, «иргахьан» Багада ацҳа, ацҳа анаџс адәхәыџшаџ ахәмарра иалгаз апионерцәа еизаны, амца ду иакәшаны игылан, аџыза Гәдисеи Анна Уасил-иџҳаи рцәаарақәагы амца алашараџ илаџш нарықәшәеит.

– Арахь уааи, аџаџшьаџ, арахь! – наиқәфьртқәеит иџызцәа. Адгәыр, дцәамхьаны дшыџаз, ихьыз

анааигәалашәа, игәы ахьаатрысыз, атра иткьазшәа еи-
суан. Ихы ахьигара изымдыруа даакалеит. Ишьапқәа
рхала дрыманы рҕынархеит ишызцәа еизаны иахьгы-
лаз.

«Уажәытәкьа сөызцәагы рьепныхәакәа ирыла-
гап, ашыза Гәдисагы лахь симтар ауам», – игәы хьа-
ауа даахәыцит Адгәыр. Иаҳаразак иара дызцәыцха-
шьоз аполковник иакәын. Дкәанызанауа днеины
даарыдгылеит. Аха, уамашәа иубашаз, азәымзар азәгы
илаҕитүамызт.

Дахьгылаз ихы пхашьо, дныцашәшәа дцон Адгәыр.
Ма дхәынгашьаны, мамзаргы дрыцхашьаны акгы
иарымхәозар?

Иеихабацәагы ишызцәагы неимда-аимда дна-
рҕацшит, ма рҕацшышьала акыр сзеилкаауазар хәа.

«Сгәартаны акгы рымхәозар – еихагы еицәоу, –
даахәыцит иара, – аха, сшамхацәаз рызгәамтазакәа,
саргы аехәацхьыз иацсахаз рахь срыцхьазазар? Мап,
ус анакәха, зегь хәатәуп! Зегь хәатәуп!»

– Ашыза аполковник! – ибжы аатикааит иара.

– Иҕоузеи, Амзымба? – даатгыланы иара иахь даа-
хьацшит Гьаргь Махьал-ица.

Аха Адгәыр дрылкьа иҕынеихахьан. Дыкәчаразуа,
дыкәкьо албаара дналагеит иара, Кәыдры умбазо аш-
шыхәа ашьтыбжь ахьааиуаз ихы рха.

Азиас ахь дахьаалбааз, ишьапы азы инзаакылыны
даатәеит. Дтәан ус акыраамта, деикәытацә; дзыниаз
атыңан, закәых сеидру, дзызхәыцуаз зынза даеакын...

Ус азэы инапы ижәәа иаакәлеит. Адгәыр даатрысит. Даахьяңшит. Аәыза Гәдиса иакәын ихагылаз. Ишылашь-цазгы, игәеитәит иара, уи апышәырччара дшафыз.

– Уажәшьта иуасхәап, Амзымба, ужәла зхаршалоу арт амзымкәа ирыхтысыз, – дук мыртыкәа даацәажәеит апионерцызәә, Адгәыр ивараф дача хахәык даакәтәан.

– Амчра еимазкуаз ә-хәынтқарра дук ықан ажәытә – аурымкәа ргәыла Византиеи, нас Цьамтәылеи, Аңсуа жәларкәа – абазгаа, санигаа, аңсилаа, амзыму-аа, ргәылацәа алазқәеи аланқәеи реиңш, уи аамтәзын Византиа реадкыланы иқан. Византиатәи аимператор Иустиниан ибзиазаны идыруан арт әжәларкәа ихәынтқарра рычезадыркылоз, ианаҗахха ихчарц азы шакәыз. Аха дара әжәларкәагы ихы иаирхәон, ихәаакәа рыргәғәаразы. Избанзар, еибашьцәа гьешқәан кавказаа, арахь ацьамкәа рхәаа Иврианза иааган. Убри аҗнытә, усқантәи аамтәзын еиха амч змаз Цьамтәыла ашқа имиасырц азы, византиаа рхы аларгаломызт арт әжәларкәа рышөнытқатәи русқәа. Зызбахә хамоу әжәларкәагы хаз хәынтқарра хәыцқәаны иқан. Уи-моу, византиатәи ахәынтқарцәа жәытә-натә аахыс есышықәса амал ду ааганы ирзыршон арт әжәлар хәыцқәа. 555 шықәса рзы Иустиниан убас амал иҗаны дааишьтит Клыхәра акацәара дахысны аланқәа-ауаңсқәа рахь ацара иқәымшәарц, импытцеихаларц да-лагеит амзымуаа иртәыз Цахлауан абаа. Ари заҳаз мзы-маа аурым ишқа цхаражәхәәшәаны инарышьтит хар змам хәа ирыпхьазоз Хәдои Туани ахацәа. Уахәаңши,

иахьаггы Ацсны икоу ажэларқәа Хатхәа, нас Тәанба ишырзааигәоу арт ажэларқәа рыжәлақәа.

Ақыза Гәдиса ари ихәонатцы, маң-маң илбааны ирыдеизало, ахәыцқәа еикәшаны, рпызаә иажәабжь иазызырәуа иаатәеит.

– Ишахәтамыз ирызныкәеит аурымқәа ацсуаа рыцхаражәхәаәцәа. Аурымқәа еиларгеит ацкарра «Ацхаражәхәаә дхәым-дшыым». Ацсуаа-амзымуаа инарышьтыз ауаа алаба раадырхеит, рыцсы мцо-имаауа икарцеит. Уи ақыза зычхауаз ракәмызт амзымуаа. Аухатәкыа аурымқәа ирықәлан, арпызаә ду хәа ицхьазаз Сотерихгы дназлаз, ар зеггы ныртәаны, абасала ршьа кәапеила иртеит... Убри ашьтахь, ари аурымқәа ас ишнырмыжьюаз иазхәыцны, амзымуаа ауаа дәыкәырцеит Қырттәылака, ацъамқәа рырпызаә Нахәгораи иахь. «Икәнышәымшьан иагьмацым, иагь-царадам, уимоу, ацъамқәа рхәынтқарра ду азы даара иахәартахар зылшо хәжәлар. Избанзар шәара, иа-разнак ижәдырраны шәыкоуп аибашьрафы апышәа шхамоу, аиқәшахәтра шаахәабжьахцдалактәкыа гәым-шәарыла аға хиабашьраны хшыкоу, насгы шәара ишәоуеит аға дааиуазар баагәарацас ицгыло, ажәыларазгы иманшәалоу атыц».

Ихьымзгыршьеит амзымуаа ацъамқәа рахь ишиасыз заҳаз аурымқәа. Амзымуаа рахьырхәразы идәықәцан ар, Агапи ишихәо ала, хьзы-цша дузза змаз ахацәаггы злаз. Алцхынрак дара амзымуааи ацсилааи хәаас ирыбжьаз Цабал абаагәара итатән, аха ажәылар

рзымгэагыт. Избанзар амзымуаа рьыргэгэаны икан, урт ирыцхраауан ацъамкэа рырхэтэгы. Аха, азынра ана-аи, ацъамкэа Қырттэылака еітахьатдит, амзымуаа рхала иаанхеит. Аурымкэа уи рхы иархэаны идэықәлеит. Кэаначхьыр иаалбааны дара ырит амзымуаа хьчафыда инрыжьыз Багада ацхахь, нас рьейцсақьаны Дал ацста интәлеит. Амзымуаа, егырт рбаакэа зегьы рбганы, ихьатдит Тхацар хэа изышьтәз, Ҷхаларта абаа ашка. Уатцәкьа рьыргэгэаны итәтәеит.

Аетцәакэа быбышза, унапы нагзаны шәтцас иаафухрашәа, илакәны ажәфәан анаара иафәан. Уажәы афыза Гәдиса иажәабжь иазызырфәуа итәан ахәыцқәа зегьы, насгы Анна Уасил-ипцхагы, Ѓаргы Махьал-ицагы.

– Изныкымкэа джәылеит ага, аха гашья изамтеит Тхацар абаа, – иажәа наигзон апионерцызәф. – Абаш ашьтахьала иафәан шәшьылеи қәыцлеи итәлаҳаз, фәкьараны илашьтыз амфәхәастә. Убри амфәхәастала илбааны азы харгалон амзымуаа. Аха ари ибеит аурым еибашьцәа руазәык, уахынланы амзымуаа лбааны ианаахалоз, дрызгәамтазакәа дрышьклацшит, иагыгәеицәит амфәхәастә, иагыгәеицәит уахьынхалоз амзымуаа рыцапшьафцәа аафык рыда штәамыз... Уи захәз аурымкэа гәыргәан, азәи-азәи еишьтагыланы, рыцсызаны ифкыдлеит. Иахьынхалаз, ацапшьафцәа рахьтә быжьфык ыцәан, аабатәи ахырсысра дафәын.

Адгәыр, ари ажәабжь зегьы зызкыз анеиликаа, дахьтәаз адгьыл ицабгар иаҳа еигьишьон, ахәытцәыхәытцәра дафәын.

– Убри аамтазын, аурымқәа руазәык еикәыцәашь ишьтаз асы днықәтәраан, иңыраг ахымпытқьаз, аґаѡхәа абжы рганы иңеит. Ачаңшьаѡцәа ѡатибарқьан, расақәа нтырпаанит, алашьцараґы иаанаңшы-ааңшит. Аха аурымқәа рыґедырґсит, ачаңшьаѡцәа ракәзар, уаха бжы анырмаха, ѡаңхәа рґеаадыртынчын, рыгәеанызаара рцәызит. Уи акәхеит. Аурымқәа адрухәа ижәылан, ачаңшьаѡцәа рхы иамыхәо иаашьтартцеит, ишыцәаз. Нас инталеит абаагәара, хәыңгы дуггы, хәсагы-хацәагы, азәгы дыршаґомызт аґацәа. Ицәамхьаны иқаз амзымуаа, аґеизгара иахьымзазеит. Ибылуан амґы иалхыз ақәацәкәа, ирдәылыкькьоз ауааңсыра хыхьчашьа рымамкәа ирлашо. Аурымқәа, аңшқәацәагы ирмеигзақәа аңса иахаршьуан. «Пґхәыспшзақ, ацәыңь мца кны дахьаадәылқьаз, ибзианы дубартан, аха уиггы аңса налыґрышьны, гәақрыла дыршьит...» – иѡеит Агаңи.

Азырѡцәа рыңсы ааины рыхәламшәы ишытґагылаз ѡашьомызт. Рыблақәа кәеицеиуа амза иарлашоз атх иалыңшуан, ртаңкәымқәа рацәаны иркын.

– «Иатахымызт забацәа икартаз азы хара здымыз ахәыңқәа абас гәымблыла рызныкәара – ихәоит ахәынтқар иґоурыхѡы Агаңи ихатагы. – Хамґеирагы баша иханамхеит». Ашьжымтан, аиааира аагеит хәа згәы ртынчны, ачаңшьаѡцәа зынзагы иқәмыргылазақәа, зґыннажьны ицәаз аурымқәа кәыбаса иқәырцеит адрухәа еицжәылаз амзымуаа. Агаңи ихатагы иґы иқәшахаґхоит, аибашьратә кәзареи агәымшәареи амзымуаа ишаадырґшыз ала.

Изырѡуаз реиҳараѡык ѡатцибарѡеит.

– Аха ирылымшеит амзымуаа аурымқәа назаза рықәцара. Уи азыхәан еидгылар акәын ақсуа цуқакәа зегы. Хышәшықәса рышьтахь ақсха Леон II ихаан ауп ақсуаа зегы рееидкыланы, рақакәа зегы ириа-аины, рхатәы хәынтқарра ду анырчаца. Ускан акәзар, аиҳабакәа рхы ааидыркылан, ирызбеит реанкыланы аурым инааларц. Уаҳагы псыхәа ыкәмызт, избанзар ускантәи аамтазы аидгылара рыцәмачын ақсуаа. «Ша-махамзар инырцәоуп амзымуаа», – ашәкәы ианитцеит Агақи. Аха амзымуаа нымцәазеит, инцәаз, иқәзааз шы-ла икәабаз, гәнаҳала итәыз Византиа ауп. Иахьагы шыхатәылан ирацәоуп амзымуаа гәымшәакәа рыхьз зхәо атып хьызқәа: азиас Мзымта, ашьха Мамзышь-ха, азиа Мзым, иара убас шақа! Абар дахьтәоу Адгәыр Амзымба; Адгәыр ижәлагы иахәоит амзымуаа ршьа шилоу! – абригы неиҳәеит, аѡыза Гәдиса Адгәыр дааихәачеит.

Адгәыр издыруамызт, ихьыз хьымзгшьаны дцәуарызу, амзымуаа ршьа ахылаз деигәырғьарызу.

«Аха амзымуаа ршьа сылазар, саргы амзымуаа реицш сфырхатцазар стәхуп, амала урт ацапшьаѡцәа среицшхом», – даахәыцит иара.

– Сара... – иаалырқьаны акы даатцнарқьан, дар-цәажәеит Адгәыр. – Сара самхакәеит, аѡбатәи аотри-ад анжәылоз сымбазеит. Саргы сыцәан... – Абригы иҳәеит, иаразнакгы, изаҳаз сѡызцәеи сеиҳабакәеи иахырқәаарызеишь хәа, днеилууаа дцеит.

Азэгы җимтит. Аполковник Ѓаргы Махьал-ица
дѡагылан, даины еитцагѡга игылаз Адгѡыр ижѡѡа
инапы нықѡитеит.

– Агѡымшѡарақѡа зегы ирыцкуп аиашахѡара. Афе-
рым, Адгѡыр! Абас уиашаз еснагы, нас уззымиаиуа хѡа
акгы калазом!

АХҚӘА

Аповест

Ашьянҗа-уаф **5**

Ажәабжьқәа

Азызлан **99**

Ашьяқар рбағь **126**

Апап Иуана **135**

Алаапк **139**

Ашьябыста **148**

Аб иныхәамш **157**

Бабаду Мзалеи Аамҗа Амашьынеи **175**

Амзымуаа **184**

Даур Зантариа

АШЬАНЦА-УАФ

Аповести ажэабжьқәеи

Даур Зантариа

КРЕМНЕВЫЙ СКОЛ

Повесть и рассказы

На абхазском языке

Аредактор Марина Тэанба
Атехредактор Лидиа Анфимова
Асахъаъхъы Руслан Габлиа
Компиутерла иеикэиршэеит Левон Малхасиан

Аформат 70x100 ¹/₃₂. Атирж 300.
Икацә. акь. бгь. 6,25. Иныкә. акь. бгь. 10,5.
Аҕацацка №

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2